
**SEXUÁLNA VÝCHOVA – SONDY
DO MOŽNOSTI ZLEPŠENIA JEJ VÝUČBY
V SLOVENSKEJ REPUBLIKE**

MOŽNOSŤ VOĽBY

Sexuálna výchova – sondy do možnosti zlepšenia jej výučby v Slovenskej republike, 2021, Možnosť voľby

Kolektív autoriek: **Alexandra Ostretágová, Dagmar Horná, Adriana Mesochoritsová**

Edičné úpravy: **Adriana Mesochoritsová**

Jazyková korektúra: **Tomáš Eštok**

Grafická úprava: **Martina Zboroňová a Marta Gálvez Riudor**

Možnosť voľby, Medená 5, Bratislava 811 02

www.moznostvolby.sk

<https://www.facebook.com/MoznostVolby>

<https://www.facebook.com/istanbulsky.dohovor>

Instagram: https://www.instagram.com/moznost_volby/

Twitter: <https://twitter.com/moznostvolby>

© **Možnosť voľby, autorky, 2021**

Akúkoľvek časť tejto štúdie možno kopírovať, preložiť do iného jazyka alebo upraviť so súhlasom autoriek a o.z. Možnosť voľby za predpokladu, že sa bude šíriť bezplatne a Možnosť voľby bude uvedená ako autorská organizácia.

Akékoľvek komerčné využitie štúdie si vyžaduje predchádzajúci písomný súhlas autorskej organizácie. Možnosť voľby privíta, ak dostane k dispozícii kópiu akéhokoľvek materiálu, v ktorom sa využili zistenia z tejto štúdie.

Samotný výskum ako aj výskumná správa boli zrealizované vďaka projektu *'Nebudte ticho s nami!'*, ktorý je podporený z programu ACF - Slovakia, ktorý je financovaný z Finančného mechanizmu EHP 2014-2021. Správcom programu je Nadácia Ekopolis v partnerstve s Nadáciou otvorenej spoločnosti Bratislava a Karpatskou nadáciou“.

Informácia o správe a PodĎakovanie

Táto publikácia bola realizovaná v rámci projektu *Nebud'te ticho s nami!*, ktorého cieľom je zvýšiť povedomie o reprodukčných právach a posilniť právo žien slobodne sa rozhodovať o svojom tele a reprodukcii. Zameriava sa na posilnenie rodových a ľudskoprávných rámcov verejnej diskusie a presadzovanie opatrení potrebných na odstránenie diskriminačných praktík, ktorým čelia najmä ženy a mladí ľudia. V rámci projektu sme v snahe doplniť chýbajú dáta v oblasti reprodukčných práv zrealizovali tri výskumy. Jedným z nich je aj predkladaná výskumná sonda zameraná na oblasť výučby sexuálnej výchovy v SR. Veríme, že prispeje k nastaveniu potrebných opatrení vo verejných politikách.

Za pomoc pri nastavovaní scenára výskumných rozhovorov srdečne ďakujeme Kataríne Minarovičovej. Za pomoc pri vyhľadávaní respondentiek patrí naša vďaka Lenke Rovňanovej, Zuzane Smetanovej, Dagmar Hornej a Zuzane Bendíkovej.

Ďakujeme pekne všetkým pedagogičkám, ktoré nám poskytli rozhovory a podelili sa s nami o svoje skúsenosti a postrehy. Veľmi si to vážime.

Samotné rozhovory s učiteľkami viedla Adriana Mesochoritsová a Alexandra Ostretágová. Za prepisy ďakujeme dobrovoľníckam a dobrovoľníkom Možnosti voľby.

Naša vďaka patrí tiež Tomášovi Eštokovi, ktorý ako dobrovoľník zrealizoval jazykovú korektúru správy.

OBSAH

ÚVOD ALEBO SEXUÁLNA VÝCHOVA V KONTEXTE ĽUDSKOPRÁVNÝCH ZÁVÄZKOV SR	6
SKÚSENOSTI UČITELIEK S VÝUČBOU SEXUÁLNEJ VÝCHOVY A VÝCHOVY K MANŽELSTVU A RODIČOVSTVU VÝSLEDKY KVALITATÍVNEHO VÝSKUMU	9
ÚVOD- Faktory ovplyvňujúce možnosti praxe v oblasti výučby tém súvisiacich so sexuálnou výchovou	10
METÓDY - Kvalitatívne rozhovory s učiteľkami	12
VÝSLEDKY	14
Pripravenosť na výučbu: Vzdelávanie učiteliek a učiteľov, materiály na výučbu	14
PRÍPRAVA NA POVOLANIE - Schéma č. 1: Štruktúra obsahových kategórií v rámci hlavnej dimenzie	14
PROFESIJNÝ ROZVOJ - „Keď sme mali šťastie, tak sme mali už kontakty na mimovládne organizácie.“	17
MATERIÁLY, KTORÉ UČITELKY VYUŽÍVAJÚ VO VÝUČBE - „[N]emáme k tomu nič, sa to učí človek sám.“	22
MATERIÁLY, KTORÉ UČITELKÁM CHÝBAJÚ - „No ja by som určite potrebovala aj nejaký metodický materiál.“	29
DÔVODY, PRE KTORÉ BY UČITELKY POTREBOVALI VIAC MATERIÁLOV NA VÝUČBU - „Musí si učiteľka urobiť nejaký rámcový plán, plány, no proste všetko sama.“	30
Vyučovacia prax: Realizácia výučby v rámci školy a zapájanie externých aktérov	33
REALIZÁCIA VÝUČBY TÉM SÚVISIACICH SO SEXUÁLNOU VÝCHOVOU V RÁMCI ŠKOLY - „Keď učím ja siedmakov, tak ja si to trochu rozšírim... uberiem zo zdravej životosprávy... to sa dokola opakuje.“	33
REALIZÁCIA VÝUČBY V SPOLUPRÁCI S EXTERNÝMI AKTÉRMÍ - „Teraz už neprídu zadarmo, každý chce za to peniaze.“	36
Výchova k manželstvu a rodičovstvu ako prierezová téma: Možnosti a prekážky	42
KOORDINÁCIA VÝUČBY PRIEREZOVEJ TÉMY VÝCHOVA K MANŽELSTVU A RODIČOVSTVU - „Tak nijak, nijak to nefunguje, povedzme si rovno.“	43
MOŽNOSTI A PREKÁŽKY VYPLÝVAJÚCE Z UKOTVENIA VÝCHOVY K MANŽELSTVU A RODIČOVSTVU AKO PRIEREZOVEJ TÉMY - „Čo by sme potrebovali, no v prvom rade by asi bolo fajn vytvoriť ten priestor zvrchu.“	49
ZHRNUTIE A ODPORÚČANIE	56
POUŽITÁ LITERATÚRA	61

PRIESKUM VYBRANÝCH NORMATÍVNYCH DOKUMENTOV VÝCHOVY A VZDELÁVANIA REGIONÁLNEHO ŠKOLSTVA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE Z HĽADISKA ICH NASTAVENIA NA OBLASŤ SEXUÁLNEJ VÝCHOVY	63
ÚVOD	64
1. Prieskum dokumentov Pedagogicko-organizačné pokyny na školské roky 2008/2009 – 2019/2020 a Sprievodca školským rokom 2020/2021 – 2021/2022.	65
2. Prieskum zákona 245/2008 Z. z. z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.	77
3. Doplnkový prieskum dokumentu Správa o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike.	82
ZÁVER	87
PRÍLOHA 1	89
POUŽITÁ LITERATÚRA	91
PRÍLOHA 1 KVALITNÁ VZŤAHOVÁ A SEXUÁLNA VÝCHOVA	92

ÚVOD ALEBO SEXUÁLNA VÝCHOVA V KONTEXTE ĽUDSKOPRÁVNÝCH ZÁVÄZKOV SR

Adriana Mesochoritsová

Sexuálna výchova¹ pomáha mladým ľuďom začať so sexuálnym životom v neskoršom veku. Prispieva k zodpovednejšiemu prístupu k reprodukčnému zdraviu a vďaka informáciám a získaným zručnostiam zvyšuje bezpečnosť detí a mladých ľudí – v rámci blízkych vzťahov ako aj v rámci prevencie pred násilím či sexuálnym obťažovaním mimo nich. Sexuálna výchova znižuje počet neželaných tehotenstiev a pomáha robiť informované a zodpovedné rozhodnutia o svojom živote, vzťahoch, zdraví a sexualite.²

Sexuálna výchova býva často chápaná najmä ako prevencia sexuálne prenosných chorôb či neželaného tehotenstva. Ide však o zužujúce chápanie. Mladí ľudia a deti by nemali dostávať informácie o sexualite len z hľadiska rizík, ale aj obohacujúcich aspektov a pomáhať im tak rozvíjať pozitívny a zodpovedný prístup k vlastnému telu, sexualite a osobným vzťahom v rôznych vývojových fázach. Ako uvádzajú autorky a autori Štandardov pre sexuálnu výchovu v Európe: „Ucelená sexuálna výchova dáva deťom a mladým ľuďom objektívne, vedecky správne informácie o všetkých aspektoch sexuality a súčasne im pomáha vyvinúť schopnosť jednat v súlade s týmito informáciami. Tak prispieva k vývoji rešpektujúceho, tolerantného postoja a pomáha vybudovať rovnoprávnou spoločnosť.“ (Spoločnosť pre plánovanie rodiny a sexuálnu výchovu, 2017, s. 6).

Zavedenie kvalitnej holistickej sexuálnej výchovy do oficiálneho vzdelávacieho procesu nie je vždy jednoduchým procesom. Svedčí o tom aj časté zmeny v postavení sexuálnej výchovy v systéme vzdelávania Slovenskej republiky, ku ktorým opakovane dochádzalo počas viacerých školských reforiem. Okrem zmeny názvu po roku 1994, kedy sa zo sexuálnej výchovy stala výchova k manželstvu a rodičovstvu, ide najmä o zmeny týkajúce sa zaradenia či nezaradenia do prierezových predmetov alebo medzi povinné a nepovinné predmety. Týmto zmenám sa pomerne komplexne venovali aj viaceré odborné texty (pozri Jesenková, Minarovičová, 2018; Rovňanová, Glosová, Lukšík, 2012 a i.) a my ich podrobnejšie uvádzame v druhej kapitole. Na Slovensku dlhodobo čelíme nedostatočnej odbornej diskusii o sexuálnej výchove a jej adekvátnemu obsahu, ktorý by zodpovedal ľudskoprávnym štandardom v tejto oblasti. Ako potvrdila aj naša prieskumná sonda, učiteľky a učelia celé roky nedostávajú systematickú podporu v podobe adekvátnej prípravy na jej výučbu. Okrem toho im chýbajú metodické materiály, učebnice, učebné texty.

Okrem nedostatočnej časovej dotácie, sa ako problematická ukazuje aj koordinácia pedagógov a pedagogičiek, ktoré vyučujú obsah sexuálnej výchovy v rámci rôznych predmetov. Z týchto dôvodov je namiesto obavy, že sa žiakom a žiakom na našich školách

¹ V texte používame viaceré pojmy na označenie vzdelávania v oblasti sexuality, vzťahov a sexuálnych či reprodukčných práv, ktoré sa v angličtine v medzinárodných dokumentoch a odbornej literatúre označuje termínom sexuality education (napr. UNESCO, WHO). Uprednostňujeme pojem sexuálna výchova, ktorý je v SR pomerne zaužívaný a známy, napriek tomu, že uznávame, že pojem vzťahová a sexuálna výchova lepšie vystihuje podstatu tohto vzdelávania a ktorý v súčasnosti už používajú viaceré mimovládne organizácie a ďalšie iniciatívy.

² Viac pozri: 10 dôvodov prečo potrebujeme vzťahovú a sexuálnu výchovu, Spoločnosť pre plánovanie rodičovstva, dostupné TU: <https://rodivovstvo.sk/sexualna-vychova/%e2%80%8b%e2%80%8b10-dovodov-preco-potrebujeme-vztahovu-a-sexualnu-vychovu/>

pravdepodobne dostáva vzdelávanie v oblasti sexuality vo výrazne rôznom rozsahu aj kvalite, čím je ohrozené aj napĺňanie práva detí a mladých ľudí na kvalitné vzdelávanie v tejto oblasti.

O nepriaznivej situácii v SR v oblasti implementácie kvalitnej sexuálnej výchovy do vzdelávacieho procesu nehovoria len naše výskumné sondy, ale sa k nej vyjadrilo aj viacero ľudskoprávných monitorovacích orgánov.

Výbor OSN pre práva dieťaťa, ktorý monitoruje dodržiavanie Dohovoru o právach dieťaťa vo svojich Odporúčaniach adresovaných SR z roku 2016 (CRC/C/SVK/CO/3-5) uviedol: „Výbor je znepokojený: (a) Absenciou komplexnej národnej politiky zameranej na sexuálne a reprodukčné zdravie adolescentov a ich práva; (b) Nízkou úrovňou poznatkov a používania moderných antikoncepčných prostriedkov a jej poklesom od roku 2007, ako aj vysokou mierou pôrodov mladistvých, sprevádzanou vysokou mierou predčasného ukončenia školskej dochádzky a vysokou mierou úmrtnosti dojčiat medzi novorodencami mladých matiek pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia“ [Výbor OSN pre práva dieťaťa, 2016, Zdravie adolescentov, ods. 40.písm. a)].

V súvislosti s týmito identifikovanými problémami odporúča, aby SR ako zmluvný štát: „Prijal a implementoval, bez ďalšieho oddiaľovania a po konzultácii s organizáciami pre práva detí, práva žien a reprodukčné práva, komplexnú sexuálnu a reprodukčnú politiku v súlade s ľudskými právami, vychádzajúcu z relevantných dát, zameranú na adolescentov, a vyčlenil primerané finančné a ľudské zdroje pre jej efektívnu implementáciu, s osobitnou pozornosťou venovanou dievčatám s postihnutím; [Výbor OSN pre práva dieťaťa, 2016, Zdravie adolescentov, ods. 41, písm. a)].

Pokiaľ ide o identifikované problémy týkajúce sa nízkej úrovne poznatkov a používania antikoncepčných prostriedkov a s tým súvisiacou vysoká mierou pôrodov mladistvých, Výbor OSN pre práva dieťaťa vyzval Slovensko ako zmluvný štát dohovoru, aby „Prijal účinné opatrenia za účelom rozšírenia prístupu adolescentných dievčat v praxi k finančne dostupnej antikoncepcii, vrátane prostredníctvom vzdelávaní a informačných programov zameraných na zlepšenie úrovne poznatkov verejnosti a poskytovateľov zdravotnej starostlivosti a informácií o antikoncepcii založených na relevantných dátach [Výbor OSN pre práva dieťaťa, 2016, Zdravie adolescentov, ods. 41, písm. a)].

Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva (CESCR) vydal v roku 2019 záverečné zistenia k tretej periodickej správe, v ktorých zhodnotil, ako Slovenská republika napĺňa svoje záväzky vyplývajúce z Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

V prípade napĺňania záväzkov vyplývajúcich z práva na zdravie (čl. 12 paktu) výbor vyslovil hlboké znepokojenie nad tým, že ženy v Slovenskej republike musia čeliť mnohým prekážkam v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia. Výbor naliehal na Slovensko, aby sa vyhol akémukoľvek zhoršovaniu situácie v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia a práv žien. (CESCR, oblasť Reprodukčné a sexuálne zdravie, par. 41).

Výbor Slovenskej republiky zároveň odporučil, aby „**zaviedla na všetkých úrovniach povinnú a vekovo primeranú výchovu a vzdelávanie zameranú na sexuálne a reprodukčné zdravie**“ (Záverečné zistenia, oblasť Reprodukčné a sexuálne zdravie, par. 42, ods. f; zvýraznila AM). A v súvislosti s uvedenými zisteniami a odporúčaniami upozornil SR

na ním vydané Všeobecné odporúčanie č. 22 (2016) k právu na sexuálne a reprodukčné zdravie.

K najvýznamnejším dohovorom chrániacim explicitne práva žien a dievčat patrí Dohovor OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien. Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien (CEDAW Výbor), ktorý monitoruje plnenie záväzkov vyplývajúcich z tohto dohovoru, v záverečných zisteniach adresovaných SR v roku 2015 vyslovil znepokojenie nad „obmedzeným vekovo primeraným vzdelávaním o sexuálnom a reprodukčnom zdraví a právach v školských osnovách“ (CEDAW/C/SVK/CO/5-6, 2015, ods. 26). Reagujúc na túto skutočnosť, aby bolo zabezpečená riadna implementácia dohovoru, preto odporúča Slovenskej republike, aby „zabezpečila pre dievčatá a chlapcov vzdelávanie o sexuálnom a reprodukčnom zdraví a právach, ktoré je primerané veku a založené na vedeckých dôkazoch a medzinárodných ľudsko-právnych štandardoch, ako súčasť bežných školských osnov, aby do týchto osnov zahrnula informácie o zodpovednom sexuálnom správaní a prevencii skorých tehotenstiev a pohlavne prenosných chorobách, a aby zabezpečila spôsobilosť vyučujúcich takéto vzdelávanie poskytovať;“ (CEDAW/C/SVK/CO/5-6, 2015, ods. 27).

Pri hodnotení dodržiavania záväzkov SR v oblasti zdravia, vyslovil CEDAW Výbor svoje znepokojenie aj nad tým, že „prijatie komplexného programu o sexuálnom a reprodukčnom zdraví a právach sa dlhý čas odkladá, a to napriek vysokej miere tehotenstiev mladistvých a dojčenskej úmrtnosti a zvyšujúcemu sa počtu nákaz pohlavne prenosnými chorobami, vrátane HIV/AIDS“ (CEDAW/C/SVK/CO/5-6, 2015, ods.30, písm. a).

CEDAW Výbor preto odporučil SR, aby „bezodkladne prijala a implementovala komplexný program zaoberajúci sa sexuálnym a reprodukčným zdravím a právami, ktorý bude v súlade s dohovorom a všeobecným odporúčaním č. 24 o ženách a zdraví, ako aj s medzinárodnými ľudskými právami a štandardmi Svetovej zdravotníckej organizácie; vyčlenila dostatočné ľudské, technické a finančné zdroje a prostriedky na implementáciu tohto programu; uskutočnila výskum na účely identifikácie základných príčin vysokej miery dojčenskej úmrtnosti a tehotenstiev mladistvých, ako aj príčin nárastu výskytu pohlavne prenosných chorôb; a aby zabezpečila slobodnú, aktívnu a zmysluplnú účasť organizácií na ochranu práv žien, predovšetkým tých, ktoré pôsobia v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia a práv žien, na tvorbe, implementácii a monitorovaní takéhoto programu;“ (CEDAW/C/SVK/CO/5-6, 2015, ods.31, písm. a).

Ako je zrejmé už z tohto krátkeho prehľadu, nie sú to len mimovládne organizácie, ktoré poukazujú na to, že spôsob, akým SR pristupuje k sexuálnej výchove, resp. k výchove k manželstvu a rodičovstvu vyvoláva pochybnosti o dodržiavaní medzinárodných ľudskoprávných noriem a štandardov. V snahe napomôcť k riešeniu tejto nepriaznivej situácie, ktorá môže závažným spôsobom negatívne ovplyvniť právo mladých ľudí na kvalitné vzdelávanie v oblasti vzťahovej sexuálnej výchovy, prinášame v ďalších častiach naše výskumné zistenia a odporúčania na zmenu. Pevne veríme, že nielen pre Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu a ním riadené organizácie, ale aj ďalšie štátne inštitúcie, budú nápomocné a pomôžu zosúladiť prax so záväzkami SR v oblasti ochrany ľudských práv.

**SKÚSENOSTI UČITELIEK S VÝUČBOU
SEXUÁLNEJ VÝCHOVY A VÝCHOVY
K MANŽELSTVU A RODIČOVSTVU
VÝSLEDKY KVALITATÍVNEHO VÝSKUMU**

Alexandra Ostretágová

ÚVOD

Faktory ovplyvňujúce možnosti praxe v oblasti výučby tém súvisiacich so sexuálnou výchovou

Problematike výučby tém súvisiacich so sexuálnou výchovou a vzdelávaním v tejto oblasti sa v odbornej literatúre na Slovensku venuje skôr okrajová pozornosť. V ostatných rokoch sa realizoval len jeden rozsiahlejší výskum zameraný na skúsenosti mládeže s výučbou sexuálnej výchovy (resp. prierezovej témy *Výchova k manželstvu a rodičovstvu*³), ako aj na jej postoj k výučbe týchto tém (Miškolci et al., 2019), ktorý priniesol výsledky na reprezentatívnej, a teda do veľkej miery spoľahlivej vzorke mladých ľudí. Okrem toho bolo publikovaných niekoľko analýz zacielených napríklad na normatívne dokumenty vzdelávacej politiky (Jesenková, Minarovičová, 2018) či verejnú diskusiu o výučbe sexuálnej výchovy (ďalej aj ako „SV“) počas referenda namiereného proti právam LGBTQI ľudí a výučbe SV na Slovensku (Libáková et al., 2019). Pozornosť sa venovala aj problematike sexuálnej výchovy pre žiakov a žiačky s mentálnym postihnutím (Lištiak Mandzák et al., 2015). Mnoho existujúcich výskumov, ktoré sa týkajú dôležitých tém v tejto oblasti, napríklad vzdelávacích potrieb učiteliek a učiteľov (pozri Rovňanová, Nemcová, 2015) však nie je dostatočne metodologicky ukotvených – výsledky kvantitatívnych prieskumov sa realizovali najmä na nereprezentatívnych vzorkách.

Na Slovensku tak do veľkej miery chýbajú spoľahlivé poznatky o tom, akým spôsobom sa v školách vyučujú témy súvisiace so sexuálnou výchovou, a teda do akej miery sa darí naplňať právo detí a mladých ľudí na kvalitné vzdelávanie v tejto oblasti. Z dostupných informácií sa však javí, že toto vzdelávanie môže byť značne variabilné z hľadiska objemu, kvality aj obsahu informácií, ktoré deti a mladí ľudia vo vzdelávacom procese dostávajú. Témy súvisiace so sexuálnou výchovou sa vyučujú primárne v rámci prierezovej témy *Výchova k manželstvu a rodičovstvu* a čiastočne sú zastúpené aj v ďalších predmetoch, napríklad v občianskej náuke či etickej výchove. Nastavenie spôsobu, akým sa prierezové témy vyučujú, je v kompetencii školy – prierezové témy možno vyučovať ako súčasť iných predmetov, ako samostatný predmet alebo blokovo vo forme besied, seminárov a pod. (porov. Metodické usmernenie k zavádzaniu prierezových tém do školských vzdelávacích programov). V priebehu ostatných rokov dochádzalo k zmenám ukotvenia predmetu, resp. spomínanej témy. Pôvodný názov sexuálna výchova, ktorá sa vyučovala po roku 1984, sa v dôsledku politických tlakov v 90. rokoch zmenil na aktuálny názov *Výchova k manželstvu a rodičovstvu* (ďalej aj ako „VMR“).

³ V texte používame na označenie vzdelávania v oblasti sexuality, vzťahov a sexuálnych či reprodukčných práv viaceré pojmy, ktoré sa v angličtine v medzinárodných dokumentoch a odbornej literatúre označuje termínom *sexuality education* (napr. UNESCO, WHO). V slovenskom vzdelávacom systéme totiž nie je tento termín adekvátne ukotvený – Štátny vzdelávací program rozpoznáva prierezovú tému *Výchova k manželstvu a rodičovstvu*, ktorej kurikulum sa najviac približuje tejto vzdelávacej oblasti. Mimovládne organizácie a ďalšie iniciatívy naproti tomu používajú pojem sexuálna výchova, ktorý sa nezriedka objavuje aj vo verejnej diskusii (Libáková et al., 2019). Z tohto dôvodu používame v texte pojem sexuálna výchova (alebo skratku SV), ako aj pojem výchova k manželstvu a rodičovstvu (alebo skratku VMR). Pojmom SV pritom najčastejšie odkazujeme na vzdelávací obsah (v rámci štandardov *sexuality education*) a pojmom VMR najmä na prierezovú tému, ktorá je ukotvená v štátnom vzdelávacom programe, napríklad v súvislosti s postavením tejto témy ako prierezovej. V niektorých prípadoch však nie je toto rozlíšenie jednoznačné, a preto používame oba termíny spoločne (najmä ako termín *témy súvisiace so SV/VMR*).

V roku 2008 bolo zároveň viacero tém súvisiacich s oblasťou sexuálnej výchovy zaradených do predmetov občianska náuka, náboženská výchova, etická výchova a do prírodovedných predmetov. Prierezová téma VMR sa stala povinne nadpredmetovou, no v roku 2010 sa stal jej obsah opäť nepovinným. Postavenie VMR sa znovu posilnilo v roku 2015, keď sa prierezová téma opäť stala súčasťou inovovaného štátneho vzdelávacieho programu, avšak bez zmeny obsahu či ďalšej podpory v podobe učebníc alebo vzdelávania pre učiteľky a učiteľov (podrobnejšie pozri Jesenková, Minarovičová, 2018).

Vysokú variabilitu v sprostredkovaní tém súvisiacich so SV vo vzdelávaní naznačujú aj výsledky spomínaného reprezentatívneho prieskumu medzi mladými ľuďmi. Podľa tohto výskumu až takmer 42 % žiakov a žiačok stredných škôl vo veku 18 a viac rokov uviedlo, že počas vzdelávania neabsolvovali sexuálnu výchovu v žiadnej forme. Z tých, ktorí sexuálnu výchovu absolvovali, sa s týmito témami väčšina, menovite 71 %, stretla v rámci iných predmetov a vo forme samostatného predmetu absolvovalo sexuálnu výchovu len necelých 7 %. Expertnú prednášku zažilo približne 16 %, v kombinácii s ďalšími predmetmi 4,5 % dopytovaných žiakov a žiačok (Miškolci et al., 2019). Možno sa teda domnievať, že žiakom a žiačkam na školách (prinajmenšom na stredných) sa dostáva rôzne penzum informácií.

Empirické výskumné zistenia o prekážkach, ktoré môžu brániť kvalitnému vzdelávaniu v tejto oblasti, resp. vysokej variabilite, prinajmenšom vo forme výučby tém súvisiacich so SV, ktoré naznačuje vyššie uvedený prieskum, však nie sú dostupné. Zo zahraničných výskumných zistení pritom vieme, že na to, ako prebieha výučba (nielen) sexuálnej výchovy v praxi, môžu vplývať rôznorodé faktory, ktoré do veľkej miery súvisia s nastavením vzdelávacej politiky – od pripravenosti a zručností samotných vyučujúcich (ktoré súvisia aj s tým, aká podpora a vzdelávanie sa v tejto oblasti učiteľkám a učiteľom poskytuje), cez ukotvenie predmetu či témy v rámci kurikula, financovania vzdelávania, až po širšie politické a spoločenské faktory, akými sú verejná diskusia a častá kritika vzdelávania v oblasti sexuality, najmä zo strany konzervatívnych politických aktérov (Bittner, Meisert, 2020; Eisenberg et al., 2012; Eisenberg et al., 2013; Garland-Levett, 2016; Khalaf et al., 2014). Cieľom predkladaného výskumu je prispieť k poznatkom v tejto oblasti a prostredníctvom kvalitatívnych rozhovorov s učiteľkami identifikovať, aké faktory môžu vplývať na spôsob výučby tém súvisiacich so SV, resp. prierezovej témy VMR.

Rôznorodé faktory ovplyvňujúce možnosti vzdelávania (aj) v oblasti sexuálnej výchovy konceptualizuje tzv. sociálno-ekologický rámec či model (Eisenberg et al., 2010, 2012). Tento model identifikuje štyri roviny, ktoré môžu vplývať na spôsob aj kvalitu výučby.

V prvej, intrapersonálnej rovine, ide o faktory súvisiace priamo s osobou vyučujúcej či vyučujúceho, jej pripravenosť na výučbu daného predmetu, potrebné zručnosti a kompetencie, ako aj postoje či ďalšie psychologické faktory, napr. sebaúčinnosť (angl. *self-efficacy*; táto úroveň pritom významne súvisí so vzdelávaním a prípravou pedagógov a pedagogičiek a čiastočne tak zasahuje do ďalších sledovaných rovín).

Druhá, interpersonálna rovina, zahŕňa faktory interakcie s ostatnými aktérmi výchovno-vzdelávacieho procesu, teda so žiačkami a žiakmi, rodičmi, ale aj kolegyňami a kolegami, ktoré môžu ovplyvňovať to, akým spôsobom učiteľka či učiteľ realizuje výučbu sexuálnej výchovy.

Na tretej úrovni organizácie, alebo v tzv. inštitucionálnej rovine, je potrebné zohľadniť existujúce politiky, akým je aj postavenie sexuálnej výchovy v rámci kurikula a ostatných vzdelávacích predmetov. V tejto oblasti napr. učiteľky a učitelia informovali o nedostatku času, ktorý majú k dispozícii na výučbu sexuálnej výchovy, ktorej "konkurujú" predovšetkým akademické predmety (najmä matematika a jazyk), na ktoré sa v rámci vzdelávacej politiky kladie najväčší dôraz (Eisenberg et al., 2013).

Napokon je potrebné zohľadniť štvrtú, tzv. komunitnú úroveň (alebo úroveň verejných politík), ktorá zahŕňa širšie ideologické a materiálne rámce nielen vzdelávacej politiky (nastavenie kurikula a spôsob financovania vzdelávania), ale aj mediálne či politické diskurzy.

Tento model sme v predkladanom výskume využili ako základné konceptuálne východisko. Keďže výskum vzniká v rámci širšieho projektu, ktorého cieľom je nielen nadobudnúť nové poznatky v sledovanej oblasti, ale aj formulovať konkrétne odporúčania osobám a inštitúciám zodpovedným za nastavovanie vzdelávacej politiky, pozornosť venujeme predovšetkým tretej, tzv. inštitucionálnej úrovni. Naším cieľom je identifikovať faktory vyplývajúce z nastavenia vzdelávacej politiky, a to predovšetkým z hľadiska postavenia tém súvisiacich so sexuálnou výchovou vo vzdelávacom programe a s podporou, ktorá sa poskytuje učiteľkám a učiteľom na to, aby mohli témy súvisiace so SV kvalitne vyučovať.

METÓDY

Kvalitatívne rozhovory s učiteľkami

Vzhľadom na formulovaný cieľ výskumu sme sa rozhodli získať informácie o možnostiach a potenciálnych prekážkach výučby tém súvisiacich so SV priamo od učiteliek a učiteľov, ktorí výučbu týchto tém realizujú vo svojej pedagogickej praxi. Ako metódu zberu údajov sme zvolili individuálne pološtruktúrované kvalitatívne rozhovory, ktoré pre pandemickú situáciu prebiehali online formou. Pre kvalitné nastavenie vzdelávacej politiky v tejto oblasti by bol určite potrebný aj rozsiahlejší výskum, ktorý by ideálne, okrem iného, poskytol aj reprezentatívne kvantitatívne údaje o prevládajúcej praxi a prekážkach vo výučbe SV. Z dôvodu nedostatku predošlého výskumu však v aktuálnej situácii nemožno skonštruovať taký dotazník, ktorý by spoľahlivo pokrýval skúsenosti či problémy, ktoré môžu učiteľky vo svojej pedagogickej praxi zažívať. Z tohto dôvodu sme sa rozhodli namiesto kvantitatívnej verifikácie čiastkových poznatkov zo Slovenska alebo zahraničia postaviť metodológiu výskumu exploratívne, a na základe skúseností učiteliek a učiteľov identifikovať, aké faktory môžu vstupovať do spôsobu, akým vyučujú témy súvisiace so SV.

Pri výbere participantiek a participantov bolo pritom potrebné zohľadniť dve podmienky. V prvom rade bolo potrebné do výskumu zapojiť učiteľky a učiteľov, ktorí vo svojej praxi vyučujú témy súvisiace so SV, teda najmä učiteľky a učiteľov ťažiskových predmetov pre prierezovú tému Výchova k manželstvu a rodičovstvu. Výber bolo súčasne potrebné zúžiť na také respondentky a respondentov, u ktorých možno predpokladať, že vo svojej praxi tieto témy skutočne vyučujú a majú záujem o to, aby sa v školách vyučovali kvalitne (ako uvádzame vyššie, reprezentatívny prieskum medzi žiakmi a žiačkami stredných škôl ukázal, že až takmer

42 % z nich sa nedostalo žiadnej výučby v oblasti SV. Možno sa teda domnievať, že nie všetky učiteľky a učiteľia vyučujúci predmety, ktorých súčasťou je aj prierezové téma VMR, tieto témy skutočne vyučujú).

Z týchto dôvodov sme participantov a participantky pre výskum hľadali predovšetkým medzi učiteľkami a učiteľmi, ktorí sa v minulosti zapojili do aktivít organizácií Možnosť voľby, Spoločnosť pre plánované rodičovstvo alebo do iniciatívy Olympiáda ľudských práv, ktoré sa v rámci svojich činností venujú aj témam súvisiacim so sexuálnou výchovou. Spolu sme realizovali individuálne rozhovory s 12 učiteľkami .

V rozhovoroch sme sa participantiek pýtali na ich skúsenosti s prípravou na výučbu tém súvisiacich so SV (pregraduálna príprava, programy profesijného rozvoja), dostupnosť vzdelávacích materiálov pre výučbu (napr. metodiky, učebnice), na samotnú prax výučby (spôsob, akým sa vyučuje prierezová téma VMR na ich škole, koordinácia prierezovej témy), ako aj na podmienky vyplývajúce z postavenia témy ako prierezovej⁴.

Doslovné prepisy rozhovorov sa následne analyzovali prostredníctvom kvalitatívnej obsahovej analýzy. Na rozdiel od iných metód kvalitatívnej analýzy (napr. diskurzívnych prístupov) predstavuje kvalitatívna obsahová analýza systematickejší postup, prostredníctvom ktorého možno zachytiť všetky obsahy, ktoré sa v rámci určitej témy objavia. Kóduje sa totiž každá časť textu a vzniknuté kategórie sa vo finálnych výsledkoch objavia bez ohľadu na to, ako často sa v texte objavili alebo akú dôležitosť majú pre participantku či výskumníčku (podrobnejšie pozri Schreier, 2012). Pri kódovaní prepisov sme v prvom kroku identifikovali pasáže textu, ktoré sa týkali sledovaných tém, resp. tzv. hlavných dimenzií (príprava a vzdelávanie, materiálová podpora, vyučovacia prax a postavenie témy v rámci štátneho vzdelávacieho programu). Ďalej sme každú hlavnú časť, resp. dimenziu, kodovali induktívne. Jednotlivým menším častiam textu boli na základe ich významu priradené kódy, ktoré sme napokon sumarizovali do širších kategórií opisujúcich hlavný obsah daných kódov (napr. ak participantka v rozhovore povedala, že neabsolvovala žiadne vzdelávanie v rámci pregraduálnej prípravy, vznikla kategória najnižšieho rádu – *Žiadna príprava v oblasti tém SV*. Výroky participantiek, ktoré informovali, že vzdelávanie na VŠ absolvovali, avšak nebolo dostatočné, vytvorili zase kategóriu najnižšieho rádu *Nedostatočné zastúpenie tém SV*. Spolu tieto kategórie spadajú do tzv. kategórie vyššieho rádu *Nedostatočná kvalita prípravy na vysokej škole*, a to v rámci hlavnej témy, resp. dimenzie *Príprava na povolanie* (pozri schému č. 1).

⁴ Rozhovory sa zameriavali aj na ďalšie aspekty výučby SV. Zisťovali sme napríklad reakcie žiakov a žiačok na preberané témy, ako aj reakcie kolegov a kolegyň v škole či vplyv širších spoločenských diskusií na vzdelávaciu prax. Zamerali sme sa teda aj na druhú a štvrtú úroveň sociálno-ekologického modelu. Kvôli veľkému rozsahu vyzbieraného materiálu a s ohľadom na primárny cieľ výskumu a projektu sa v predkladanej správe zameriavame výlučne na aspekty týkajúce sa nastavenia vzdelávacej politiky, teda na tretiu, inštitucionálnu úroveň sociálno-ekologického modelu.

VÝSLEDKY

Pripravenosť na výučbu: Vzdelávanie učiteliek a učiteľov, materiály na výučbu

[U]čitelia a učiteľky nie sú pripravení na to. Určite nie, lebo nemajú kde získať to vzdelanie a tie vedomosti k tomu ako učiť, kedy učiť a vlastne spôsob výučby.

Učiteľka K

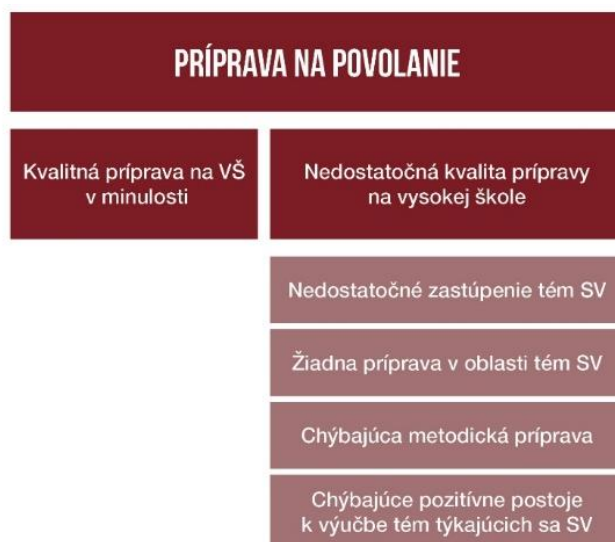
Jednou z kľúčových oblastí, ktoré sme sa prostredníctvom rozhovorov snažili zachytiť, je kvalita pripravenosti učiteliek na to, aby mohli témy súvisiace so sexuálnou výchovou, resp. prierezovú tému Výchova k manželstvu a rodičovstvu, vyučovať. V tejto oblasti sme sa respondentiek pýtali na to, aké vzdelávanie v tejto oblasti dostali a nakoľko majú k dispozícii učebné materiály, z ktorých môžu pri výučbe čerpať.

Už samotné kategórie, ktoré zhŕňajú všetky informácie, ktoré respondentky v tejto oblasti poskytli, naznačujú, že podpora pripravenosti na výučbu tém súvisiacich so SV/VMR nie je dostatočná. Tieto kategórie v štruktúrovanej podobe zhŕňajú schémy 1 až 5 a je zrejmé, že učiteľky informovali prevažne o problémoch v oblasti vzdelávania a materiállovej podpory. Objavili sa najmä obsahy o chýbajúcom či nedostatočne kvalitnom vzdelávaní počas prípravy na povolanie, ako aj neskôr v rámci ďalšieho profesijného rozvoja. Respondentky informovali o chýbajúcich materiáloch, ktoré by bolo možné využiť priamo pri vyučovaní, a ktoré by zároveň umožňovali lepšiu koordináciu výučby prierezovej témy medzi predmetmi. Tieto kategórie podrobnejšie opisujeme v nasledujúcom texte.

PRÍPRAVA NA POVOLANIE

„Som bola hodená do vody a plávaj.“

Schéma č. 1: Štruktúra obsahových kategórií v rámci hlavnej dimenzie **Priprava na povolanie**

Obsahy, ktoré by bolo možné v súvislosti s kvalitou prípravy na povolanie identifikovať ako pozitívne, boli v rozhovoroch ojedinelé a z hľadiska rozmanitosti aj výrazne redukované. Zo všetkých rozhovorov bolo možné identifikovať len jeden úryvok, ktorý hodnotil vysokoškolskú prípravu pozitívne:

Presne, to je taký povzdych, lebo my ako občiankárky sme na vysokých školách, ja si pamätám 80. roky, ja som končila v 90-tom, takže ja som zažila ešte to obdobie v podstate socializmu. Ale už vtedy sme my chodili a mali sexuálnu výchovu so sexuológmi. Naozaj strašne veľa informácií, ktoré sa mi aj zišli v praxi. Čiže naozaj sa robilo (...) asi som mala šťastie v Banskej Bystrici na ľudí, ktorí tieto témy robili s nami. (...) [J]a som mala to šťastie a, koniec koncov, ja som robila aj diplomovku k sexuálnej výchove a rodičovstvu. Takže ja som to niekde už tam mala položené, to moje smerovanie.
Učiteľka I

Ako je z úryvku zrejmé, toto hodnotenie sa vzťahuje na vysokoškolské štúdium realizované pred viac ako tridsiatimi rokmi a participantka v ňom tiež poukazuje na to, že túto skúsenosť hodnotí ako ojedinelú, lokalizovanú na konkrétnu vysokú školu, resp. dôsledok šťastnej súhry okolností⁵.

Kritické hodnotenia úrovne prípravy na učiteľské povolanie boli obsahovo výrazne košatejšie. Niektoré participantky uviedli, že na vysokej škole nedostali v súvislosti s prípravou na výučbu tém sexuálnej výchovy žiadne vzdelávanie. Iné informovali o tom, že vzdelávanie v tejto oblasti dostali, no zastúpenie tém týkajúcich sa SV/VMR považujú za nedostatočné. Ďalej niektoré v rozhovoroch spresnili aj povahu problémov s prípravou na povolanie. Podľa respondentiek chýba v príprave na výučbu tém SV/VMR najmä metodická príprava a práca na budovaní pozitívnych postojov k téme. Kategóriu **Nedostatočná kvalita prípravy na vysokej škole** tak definujú spolu štyri podkategórie nižšieho rádu, ktoré ilustrujú úryvky z rozhovorov v boxe č. 1.

SÚBOR VYJADRENÍ č. 1:

Nedostatočná kvalita prípravy na vysokej škole: Vyjadrenia učiteliek

- **Žiadna príprava v oblasti tém SV/VMR**

... nie, určite nie [na vysokej škole]. Ja som teda robila si technické predmety a potom etickú výchovu, ale tam sme vôbec nemali nič čo sa týka sexuálnej výchovy k manželstvu, vôbec.

Učiteľka B

No, ja toto tak úplne neviem posúdiť, lebo čo sa týka biológie, tak ja určite nie, ako učiteľka biológie som to určite nedostala, ale neviem akú prípravu majú

⁵ V opisoch nedostatkov prípravy na výučbu SV/VMR si možno všimnúť, že viaceré učiteľky vysvetľovali nízku kvalitu vzdelávania tým, že štúdium absolvovali v minulosti. To je v protiklade s pozitívnym hodnotením prípravy v minulosti, o ktorom informujeme vyššie. Systematická analýza prípravy na vysokých školách v rôznych obdobiach, ktorá by ideálne kombinovala hodnotenie študentiek a študentov s analýzou vzdelávacích programov vysokých škôl, nie je dostupná. Túto protichodnosť vo vyjadreniach našich participantiek tak nemožno spoľahlivo interpretovať. Pravdepodobne možno hovoriť o variabilite poskytovaného vzdelávania. Učiteľka I, ktorá hodnotila svoje vysokoškolské štúdium kladne, vyzdvihovala okrem obdobia, v ktorom študovala, aj špecifickosť školy, ktorú navštevovala.

učitelia [iných predmetov, kde sa témy SV preberajú]. Ale ja v biológii absolútne nie.

Učiteľka E

Ja vo svojej príprave neviem. Možno sa stala [príprava na výučbu tém súvisiacich so SV], neviem o nej teda... Nie, nie.

Učiteľka F

No na vysokej škole, ja som nedostala viac menej žiadne, ako, nakoľko som ukončila po revolučnom období, teda po novembri v deväťdesiatych rokoch...

Učiteľka K

- **Nedostatočné zastúpenie tém SV/VMR**

[A] potom, keď som si robila to rozšírenejšie vzdelanie, tú etickú výchovu. Takže tam sme to mali tie témy, zopár, ale že by sme zase boli vedení k tomu, to nie. Tam boli skôr tie etické – prosociálnosť, empatia. Tieto veci sme mali.

Učiteľka B

Tak čo sa týka teda tej prípravy, tak tá je veľmi slabá, ako ja si pamätám, že sme na prírodovedeckej fakulte, kde som chodila na katedru didaktiky, mali predmet, ktorý sa volal že sexuálna výchova, myslím, že niečo s rodičovstvom (...) ale vidíte, že tak pátram, že asi mi to veľa nedalo. (...) No a tým pádom som vlastne došla do školy s tým, že v 7. ročníku sa učí hlavne teda o ľudskom tele a je tam aj rozmnožovacia sústava, kde sa to teda hlavne rieši a musela som to poňať vždy tak sama. (...) Som bola hodená do vody a plávaj.

Učiteľka H

No keď som ja chodila, tak vlastne mali sme tam normálne vo všeobecnosti biológiu. Ale zvlášť vtedy sme ešte, pred 25 rokmi, viete, vtedy sme takéto ešte nie veľmi riešili, lebo bola iná doba (...) to vtedy ľudia ešte úplne inak rozmýšľali. Lebo viete, ešte bol ako socializmus, nerozprávali sa takéto veci, vôbec sme nepočuli, že niekto môže byť iný ako "normálny" (...) chlap a žena, ani o sexe sme veľmi nerozprávali. Čo je rozmnožovacia sústava, všetky tie pohlavné veci až po funkciu, áno. Aj niektoré choroby tam boli spomínané (...). Možnože (...) rodina, plánované rodičovstvo, alebo plánovanie rodiny. Ale čo už napríklad takéto veci, že LGBTI, povedzme. Takéto sme nepočuli na škole ešte určite. Lebo vtedy to ešte nebolo, lebo teraz je taká modernejšia doba, teraz už sa rozprávajú.

Učiteľka C

- **Chýbajúca metodická príprava**

Ja mám takú skúsenosť, čo prichádzajú aj študenti z vysokých škôl (...) jednoducho tí študenti nie sú dostatočne ani metodicky nijakým spôsobom pripravení, ani už o takýchto mnohých veciach, no možnože, ale to je také ako chabé, lebo na tých hodinách keď majú učiť nie je to nejaký boom...

Učiteľka K

- **Chýbajúce pozitívne postoje k témam SV/VMR**

[J]a to zas vidím u študentov a študentiek, že jednoducho nie je to dostatočné. Opäť – vyhýbavé, odmietavé, veľmi často to súvisí aj s nejakým rodovým nastavením detí alebo aj pedagógov na vysokých školách.
Učiteľka I

PROFESIJNÝ ROZVOJ

„Keď sme mali šťastie, tak sme mali už kontakty na mimovládne organizácie.“

Učiteľiek sme sa v rozhovoroch pýtali aj na to, či absolvovali vzdelávanie na tému výučby SV/VMR počas svojho pôsobenia v praxi. Z rozhovorov vyplynulo v tejto oblasti spolu päť kategórií. Prvé štyri informujú o skúsenostiach učiteľiek so školeniami poskytovanými rôznymi aktérmi. Otázky v rozhovore priamo cielili na ich skúsenosti so vzdelávaním poskytovaným orgánmi štátnej správy (najmä Ministerstvom školstva a jeho priamo riadenými organizáciami, predovšetkým Metodicko-pedagogickými centrami) a mimovládnyimi organizáciami. Okrem toho sa v rozhovoroch spontánne objavili informácie o rovesníckom vzdelávaní. Participantky informovali, že si skúsenosti vymieňajú so svojimi kolegyňami a kolegami. Niektoré účastníčky rozhovorov uviedli, že neabsolvovali v tejto oblasti vôbec žiadne vzdelávanie.

Schéma č. 2: Štruktúra obsahových kategórií v rámci hlavnej dimenzie **Profesijný rozvoj**

Piatu kategóriu v rámci dimenzie **Profesijný rozvoj** tvoria úryvky reflektujúce potreby participantiek v oblasti vzdelávania.

Aj v prípade hlavnej dimenzie profesijného rozvoja možno teda už zo schémy obsahových kategórií vidieť, že podľa participantiek nie je dostatočná ani ponuka ďalšieho vzdelávania (schéma č. 2). Časť učiteliek informovala o tom, že počas svojho pôsobenia v učiteľskej profesii neabsolvovali žiadne vzdelávanie v témach SV/VMR, ako ilustruje aj úryvok z rozhovoru s učiteľkou H:

Ja som mala v podstate iba adaptačné vzdelávanie, tak ako každý začínajúci učiteľ má zo začiatku, ale k tejto téme vôbec nič také som nemala.
Učiteľka H

Vzdelávanie poskytované orgánmi štátnej správy

O vzdelávacích možnostiach, ktoré poskytujú orgány štátnej správy, a na ktoré sme sa v rozhovoroch priamo pýtali, sa participantky vyjadrovali predovšetkým kriticky. Kladne hodnotili spoluprácu s Metodicko-pedagogickými centrami výlučne v minulosti:

... niektoré veci aj cez metodické centrá, napríklad Bratislava v tom období [deväťdesiate roky] fungovala...
Učiteľka K

Viacere učiteľky nemali informáciu o tom, že by sa vôbec takéto vzdelávania realizovali. Časť výrokov sa týkala všeobecného hodnotenia nedostatočnej podpory od ministerstva, resp. iných relevantných aktérov štátnej správy. Viaceré respondentky tiež hodnotili kvalitu programov profesijného rozvoja ako nedostatočnú, pričom poukazovali napríklad na problémy pri schvaľovaní akreditovaných programov či na problémy, ktoré spôsobil prechod na kreditový systém vo vzdelávaní). Tieto výhrady ilustruje na základe úryvkov z rozhovorov box č. 2.

SÚBOR VYJADRENÍ č. 2: Problémy so vzdelávaním poskytovaným orgánmi štátnej správy

- Učiteľky nemali informáciu o existencii programov zo strany MPC

Neviem, či to robia [či MPC poskytuje programy v oblasti témy SV/VMR], ja som sa k tomu zatiaľ nedostala.

Učiteľka F

Lebo neviem ani o tom, že nejaké školenie [zo strany MPC] či čosi bolo, lebo z vedenia sa k nám nič nedostalo, že teraz je k tejto téme niečo, že poďte, chodte na to, biologikári, dajme tomu.

Učiteľka H

Ale na metodické centrum priamo k týmto témam si nepamätám, že by sme na niečo také chodili.

Učiteľka J

- **Chýbajúca podpora všeobecne**

Ale najmä by som uvítala od Štátnej školskej inšpekcie a metodických centier, aby nám v tomto smere (...) organizovali viac tých seminárov a takýchto vecí, ktoré by nám pomohli v tomto smere. Pretože kontrolovať to áno, ale nám treba pomôcť.

Učiteľka G

Ach, no to je ťažká otázka, pretože tam [od MPC] tá podpora je veľmi malá až nulová, dá sa povedať.

Učiteľka H

- **Nedostatočná kvalita programov profesijného rozvoja**

...a to čo robia akože tie metodické centrá to je také (sic) chabá záležitosť.

Učiteľka K

...sú akreditované programy, ja sama som určitú dobu (...) robila posudzovanie akreditovaných programov, ktoré išli na akreditáciu cez ministerstvo. Boli sme traja, ktorí sme (...) posudzovali ten návrh (...). No a ja ti môžem povedať, že počas tých dvoch rokov, neviem či som vôbec na jeden návrh dala akože súhlas, že súhlasím. Ale nielen ja, ale keď sme sa tak 3 akože zišli, že áno, toto je super a toto vzdelanie má nejaký účel a má nejaký význam. Minimum ich bolo. To boli také, proste len ako zarobiť peniaze, ja to tak nazvem. (...) [A] keď sme mu teda dali chyby, čo zlé tam je, tak o pol roka znovu prišlo to isté. (...) [A]kože niekomu keď niečo jasne napíšeš a napriek tomu to s malými zmenami o pol roka znovu podá.

Učiteľka K

Ale neskôr sa stalo to, hovorím, tým prechodom na kredity, že občiankari sa v podstate veľmi málo vzdelávali. (...) [P]retože to vzdelávanie je o tom, že sa posielajú tí, ktorí potrebujú kredity, to bolo to známe kreditové, ktorým sa veľmi uškodilo vzdelávaniu. Nerobili to ľudia, ktorí v témach fungujú, ale naozaj niekto, kto tam bol hodený, nejaké prednášanie, čo naozaj ľudia nepotrebujú a nechcú mať.

Učiteľka I

Viaceré účastníčky rozhovorov uviedli, že im v rámci profesijného rozvoja poskytli vzdelávanie mimovládne organizácie. Zo slovenských išlo najmä o organizáciu Možnosť voľby a Spoločnosť pre plánované rodičovstvo, jedna z učiteliek spomenula aj českú organizáciu Konsent. Pri interpretácii tohto výsledku je veľmi dôležité prihliadať na to, že účastníčky sme oslovovali cielene aj prostredníctvom databáz absolventiek školení týchto dvoch MVO. Nemáme údaje o tom, aký podiel učiteliek a učiteľov absolvuje vzdelávanie v tejto oblasti prostredníctvom MVO, ako ani o tom, ktoré organizácie takéto vzdelávanie pre pedagogičky a pedagógov poskytujú.

Výpovede však naznačujú, že išlo o individuálnu iniciatívu učiteliek a to, či takéto školenie absolvovali, záviselo od toho, či existovala ponuka alebo či mali učiteľky informáciu o tom, že sa takéto vzdelávanie realizuje:

Viete čo, teraz individuálne, čo sme mali [vzdelávanie v rámci profesijného rozvoja], ja ako učiteľka etiky, áno. Tak ako teraz chodievam [na rodové tréningy Možnosti voľby], len tak okrajovo. (...) To bolo tak najviac, Možnosť voľby, tak najobširnejšie.

Učiteľka B

Občas nejaká mimovládka robili (sic) niečo ohľadom ľudských práv, tak tam som sa šupla, ak to bolo možné.

Učiteľka F

V podstate keď sme mali šťastie, tak sme mali už kontakty na mimovládne organizácie, tak cez nich.

Učiteľka I

Aj v prípade vzdelávania poskytovaného MVO však niektoré respondentky poukázali na nedostatočnú ponuku školení. Jedna z respondentiek reflektovala, že v rámci ponuky ľudskoprávneho vzdelávania chýbajú školenia, ktoré by sa špecializovali na výučbu SV/VMR:

Skôr tak to bolo, by som povedala, že keď sme chodili aj k vám [na vzdelávania realizované organizáciou Možnosť voľby], tak sme sa týchto vecí dotýkali, alebo keď sme mali ten kurz Právo na ulici. A v rámci toho, v rámci tých ľudských práv sme sa tých problémov dotýkali. Ale nikdy to nebolo tak pod tou hlavičkou, že rodinná a sexuálna výchova.

Učiteľka J

Ďalšia učiteľka upozornila na to, že ponúk školení zo strany MVO ubúda, ako aj na organizačné či finančné prekážky pri vzdelávaní v oblasti SV:

Ale že by boli nejaké špeciálne, ako nejaké projekty, onoho času, niekedy dávnejšie možno, keď ešte ste to robili vy [Možnosť voľby] alebo to robili aj iné mimovládne organizácie, ktoré boli nejakým spôsobom podporované... Len táto skutočnosť už dosť padla, to znamená, že už nie je taká tá spolupráca. (...) Momentálne to už, ako som hovorila, že ten boom, ktorý bol v deväťdesiatych rokoch, kedy mimovládky asi fakt mali aj financie, to bolo na tom položené... takže tých učiteľov volali a tí učitelia chodili na mnohé podobné aktivity. Ale ja už to teraz tak nepociťujem. (...) Nebol problém nás ako učiteľov ani pustiť, pretože ešte tie podmienky neboli tak stroho dané

a finančne s veľkým problémom, ako dnes musia fungovať tie školy s veľkými finančnými problémami. Takže to bolo, robili sme rôzne projekty...

Učiteľka K

Rovesnícke vzdelávanie

Spontánne sa v rozhovoroch objavil aj odkaz na chýbajúce rovesnícke vzdelávanie, ktoré však bolo v minulosti prítomné (na takúto možnosť sme sa v rozhovoroch priamo nepýtali). Respondentka informovala o vzájomnom odovzdávaní si skúseností a koordinácii v súvislosti so vzdelávacími programami, na ktorých mohlo dochádzať k prepájaniu učiteľov a učiteľiek a k výmene informácií:

Naozaj, máme šikovných pedagógov, aj mladí sú fajn a chceli by, ale jednoducho nám tam chýba už tá kontinuita, že sa neučíme napríklad aj navzájom. Lebo keď sme robili aj školenia veľakrát, že chodili aj mladí, veď ja som tiež začínala z ničoho, a jednoducho chodili sme s ostatnými a sa to tam párovalo a odovzdávali sme si veľa aj do tej praxe, alebo sme si (sic) koordinovali vzájomne.

Učiteľka I

Potreby v oblasti vzdelávania

S cieľom identifikovať nielen problémy s existujúcimi vzdelávacími možnosťami, ale naznačiť aj to, akú podporu by učiteľky a učítelia potrebovali, sme sa v rozhovoroch učiteľov a učiteľiek pýtali, čo by potrebovali na to, aby mohli vyučovať témy SV/VMR v dostatočnej kvalite. Vzdelávanie bolo pritom medzi hlavnými požiadavkami:

[U]čítelia a učiteľky nie sú pripravení na to. Určite nie, lebo nemajú kde získať to vzdelanie a tie vedomosti k tomu, ako učiť, kedy učiť a vlastne spôsob výučby. Toto nemáme a na to teda nie sú učiteľky, učítelia pripravení... A ako zástupkyňa školy môžem povedať, že ani naši mladí učítelia nemajú s tým žiadne skúsenosti, vedomosti. A u nás by to bolo naozaj dobré.

Učiteľka B

Ďalšie respondentky špecifikovali, že by bolo potrebné vzdelávanie zamerané spôsob výučby tém SV/VMR v nižších ročníkoch, resp. v rámci základnej školy:

Hej, vzdelávanie nejaké, kľudne aj cez MPC, alebo webináre nejaké v súčasnosti, aby ľudia nemuseli cestovať niekde. Ale s tým, že malo by to byť aj, čo ja viem, aj pre 1. – 4. [ročník], aj pre učiteľov tých menších, lebo aj tam už to treba začať nejakou primeranou formou tým deťom hovoriť. A aj pre tých starších z 2. stupňa. Ja len za základnú školu môžem povedať, neviem ako je to na strednej škole.

Učiteľka E

Ďalšia respondentka reflektovala potrebu spoločného vzdelávania vyučujúcich všetkých predmetov, v ktorých sa objavuje výučba prierezovej témy Výchova k manželstvu a rodičovstvu s cieľom zabezpečiť vzájomnú informovanosť a jednotný postup pri výučbe (problematike postavenia tém SV/VMR ako tém prierezových sa podrobnejšie venujeme v ďalších častiach analýzy):

Takže možno by sa také... tak, prierezové informácie by sa možno zišli v rámci toho vzdelávania tých učiteľov, alebo potom možno aj potom nejaké spoločné vzdelávanie, hej? Biológov, občianka, alebo možno etikárov trebárs. Im by sa tie informácie tak nejako prelínali a skompletizovali.

Učiteľka J

Napokon sa objavila požiadavka vzdelávať učiteľky a učiteľov v oblasti metód výučby:

Ja som hovorila o tom, že asi taký prvý krok v súvislosti s touto problematikou by bolo viac do toho zainteresovať učiteľov, čiže učiteľia aby absolvovali nejaký [kurz/vzdelávanie], tí ktorí to učia, ktorých sa to týka samozrejme. Lebo to je téma ku ktorej možno... ťažko povedať, závisí... môže byť tam v tých učebných osnovách že „tajomstvo sexuálneho života“, ale otázka je: ako nájsť ten mechanizmus, ako to odučiť? (...) Ale jednoducho tých učiteľov viac prevzdeliť, venovať tomu..., nielen ako tlačiť, že používať nové aktivity, metódy učiteľ má. Vtedy ich bude používať. Ja som to teda sama zažila, keď som tie vzdelávačky absolvovala, keď on to zažije na vlastnom, na sebe.

Učiteľka K

MATERIÁLY, KTORÉ UČITEĽKY VYUŽÍVAJÚ VO VÝUČBE

„[N]emáme k tomu nič, sa to učí človek sám.”

Dôležitým aspektom pripravenosti na výučbu SV/VMR je aj dostupnosť učebných, didaktických a metodických materiálov, z ktorých by mohli učiteľky pri výučbe čerpať. V tejto oblasti deklarovali respondentky vážny nedostatok:

Určite, jasné [privítala by som vzdelávacie materiály], lebo nemáme k tomu nič, sa to učí človek sám.

Učiteľka A

Ale ja v biológii (...) to bolo len to, čo ja som si nejaký materiál našla voľne niečo, tak len z toho ja som čerpala.

Učiteľka E

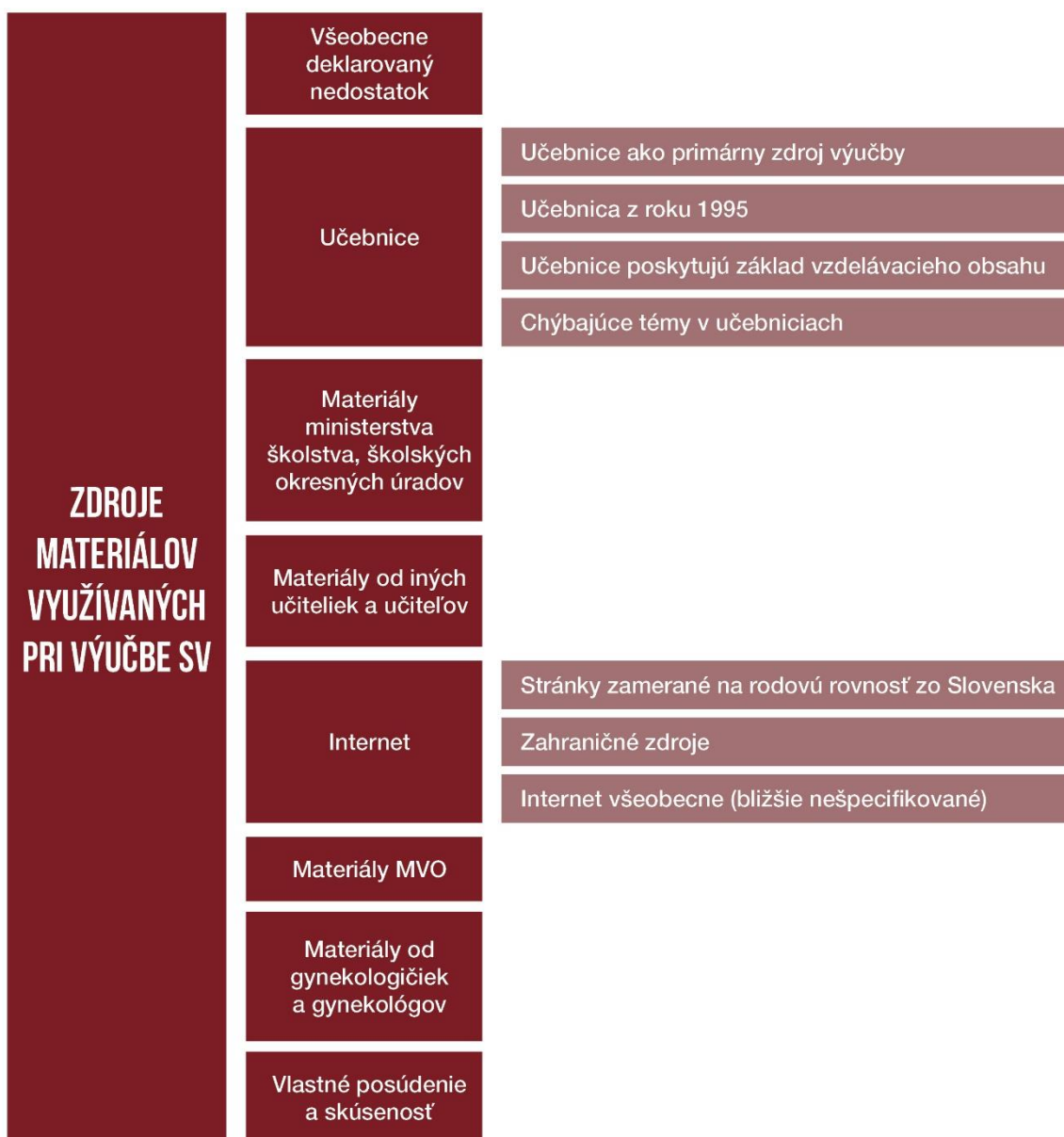
A zároveň ani nemajú [učiteľky a učiteľia] takú možnosť že o čo sa oprieť, napríklad nejakými materiálmi.

Učiteľka I

Ale nejaké také priame materiály sme nikdy nedostali. Aspoň si nepamätám, že by sme dostali k téme.

Učiteľka J

Schéma č. 3: Štruktúra obsahových kategórií v rámci hlavnej dimenzie **Zdroje materiálov využívaných pri výučbe SV**

Ako naznačuje schéma č. 3, pri výučbe čerpajú učiteľky z učebníc k predmetom, v rámci ktorých sa vyučuje prierezová téma *Výchova k manželstvu a rodičovstvu*. Z oficiálnych zdrojov sa okrem toho učiteľky pri výučbe SV/VMR opierajú o materiály ministerstva školstva a ďalších orgánov štátnej správy. Výrazné zastúpenie mali vo výučbe respondentiek materiály z iných zdrojov, či už nadobudnuté od iných učiteliek a učiteľov, z internetu, od mimovládnych organizácií alebo od gynekológov a gynekologičiek. V ďalšom texte podrobnejšie opisujeme informácie, ktoré k jednotlivým zdrojom učiteľky poskytli.

Učebnice

Viacero respondentiek uviedlo, že základným zdrojom sú pre výučbu tém súvisiacich s VMR učebnice:

Čo máme biologičku, čo biologičku sledujem, to, čo aj máme učiteľov 1. – 4. ročníka, čo učia vlastne prírodovedu a v rámci týchto vecí, majú učebnice k tomu. (...) len učebnicu zariadia. Nepamätám si, že by mi niekto hovoril, že má nejaké k sexuálnej výchove materiály. Určite nie.

Učiteľka A

Z čoho som čerpala?. V podstate sa čerpá vlastne zo štátneho vzdelávacieho programu, čo deti musia ovládať. Potom som čerpala z toho, čo majú v učebnici samozrejme. (...)

Učiteľka H

Ide pritom predovšetkým o učebnice k jednotlivým predmetom, v rámci ktorých sa vyučuje prierezová téma *Výchova k manželstvu a rodičovstvu*. Učiteľky informovali len o jednej učebnici z roku 1995, ktorá by sa špecificky zameriavala na celú prierezovú tému:

Viem že vyšla taká učebnica, *Základy rodinnej a sexuálnej výchovy*, to v rámci tej série, čo vychádzali. Tá kniha bola dobre urobená, tak keď sme potrebovali nejaké témy, tak odtiaľto sme potom čerpali. A literatúru, jednak tá kniha *Základy*, tej, rodinnej a sexuálnej výchovy. (...) To SPN-ka vydala, volá sa to *Základy rodinnej a sexuálnej výchovy* a autorkou je Prevedárová. (...) Áno, stará, pravdaže. Kubíčková. Áno, Prevedárová a Kubíčková z 95. roku. A odvtedy sa nič nové neobjavilo. Takže tam sú práveže tieto veci. A ja som to učila aj voľakedy, že výber životného partnera, sexuálne vzťahy, manželské a rodinné spolunažívanie a podobne. A to boli veľmi dobré veci. V tých začiatkoch, keď som začínala učiť, tak sme sa viac tej téme, by som povedala, že sme sa venovali.

Učiteľka J

Učebnice k jednotlivým predmetom pritom podľa učiteliek obsahujú základný vzdelávací obsah, akým je napríklad opis rozmnožovacej sústavy v rámci predmetu biológia. Učiteľky pritom tento aspekt učebníc hodnotili pozitívne z hľadiska spracovania tém aj nastavenia rozsahu potrebného učiva. Na druhej strane však respondentky upozorňovali na to, že v učebniciach chýbajú ďalšie témy, ktoré by mali byť súčasťou vzdelávacieho obsahu výchovy k manželstvu a rodičovstvu. Hodnotenie využiteľnosti učebníc, ktoré nám učiteľky v rozhovoroch poskytli, zhŕňa box č. 3.

SÚBOR VYJADRENÍ č. 3:

Hodnotenie využiteľnosti učebníc k predmetom, v rámci ktorých sa vyučuje prierezová téma *Výchova k manželstvu a rodičovstvu*

- **Učebnice poskytujú základ vzdelávacieho obsahu**

Všetko inak tam [v učebniciach] je ako základ, že čo tam je rozmnožovacia sústava, rozpísané, rozkreslené. (...), to tam každý napíše všetko, že ako to vyzerá, aké časti má, všetky tie žľazy, bunky, všetko (...) Máme na to v knihu (sic), pekne z toho je napísaný aj obsah do zošita. (...) ako rozmnožovaciu sústavu opísať, tie žľazy, tú sexualitu, viete, že čo ako vlastne je v knihách. Lebo tam je perfektne to vypracované, naozaj sú pekné knihy už...

Učiteľka C

Takže, čo sa týka tej biológie, ja ako učiteľka som s tým spokojná, že je to tam tak pekne, aj obrázkovo aj ilustrované to je, je tam všetko také vysvetlené, čo po tej biologickej stránke, je to dostačujúce.

Učiteľka E

[T]á učebnica mi dá ten základ (...) aby som nepresiahla príliš a tú základnú školu, ale aby dostali to najdôležitejšie.

Učiteľka H

• Chýbajúce témy v učebniciach

[Ú]plne nedá sa učiť z kníh (...) Ale podľa mňa menej času dávajú na to, aby vysvetlili potom pre žiakov, vlastne aj ochranu, viete, že ako nežiadúce tehotenstvo a nielen choroby, ale aj tú ochranu. Potom sú také, viete, že nedostatočná ochrana, alebo choroby, takže podľa mňa, keď treba, tak toto rozlišovať. (...) Ale ešte podľa mňa, bolo by treba hlavne ochranu a ešte niektoré choroby, aby tam ešte žiaci naozaj vedeli. (...) ale ako sexualita a ochrana, a choroby a ostatné veci, podľa mňa už tam mohli byť ešte také materiály, aby napríklad lepšie bolo to znázornené tak, ako by to chceli oni, no.

Učiteľka C

Materiály ministerstva školstva a školských úradov

Spomedzi oficiálnych vzdelávacích materiálov uvádzali niektoré respondentky materiály zverejňované ministerstvom školstva alebo zasielané okresnými školskými úradmi. Tieto materiály však hodnotili ako nedostatočné. Didaktické a metodické materiály podľa respondentky, ktorá o nich informovala, neboli dostatočne kvalitne spracované a chýbali v nich jasnejšie inštrukcie k tomu, ako predmet učiť:

No a všetko, čo som vlastne ja k tomu našla, tak to všetko bolo len na stránke ministerstva. (...) A tam boli aj nejaké didaktické materiály, k tomu metodické, len z toho som čerpala. No ale ako to učiť, tak to je ako, či biologicky alebo viac eticky, tak toto pre mňa bolo také, že ako to vlastne učiť. To som bola čiste samouk, k tomu som nemala absolútne nič. Neviem, či vám aj v tomto rozhovore nejak pomôžem. A keby som vám ukázala tie ilustrácie, aké boli tu pri tej metodickej príručke, tak by ste sa zhrozili. To mužské a ženské pohlavné orgány nakreslené ako biologičke a výtvarníčke, tak to som oči prevrátila, to akože boli veľmi nešťastné, tak aj celkovo to vyzeralo hrozne. Po tej estetickej stránke, po tej didaktickej, ten materiál, čo ja mám k dispozícii.

Učiteľka E

Ďalšia respondentka informovala o tom, že v minulosti zasielali materiály aj krajské školské úrady, no ani tieto neboli podľa jej názoru dostačujúce a v ostatnom období už školské úrady takéto materiály nezasielajú:

Tie materiály nám posielal krajský školský úrad niekedy, ale hovorím, teraz tie informácie sú skoro minimálne, nulové. (...) Neboli dostačujúce, ale vedeli sme si pomôcť aj inými zdrojmi.

Učiteľka G

Materiály od iných učiteľiek a učiteľov

Jedna z respondentiek uviedla aj to, že si učiteľky a učitelia materiály medzi sebou navzájom vymieňajú:

Čerpáme väčšinou teda zo zdrojov z internetu a zo skúseností, čo majú kolegyne. Tá sa rozprávala s inou kolegyňou z inej školy, a takto medzi školami si vlastne pomáhame viac menej.

Učiteľka G

Internet

Často uvádzaným zdrojom materiálov na výučbu SV/VMR bol internet. Učiteľky pritom konkretizovali, že čerpajú z oficiálnych stránok zameraných na rodovú rovnosť zo Slovenska (konkrétne stránku gender.gov.sk, ktorú prevádzkuje Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR), ako aj zo zahraničných zdrojov. Viaceré učiteľky však internetové zdroje nekonkretizovali a informovali len o všeobecných kanáloch, na ktorých si svojpomocne vyhľadávajú zdroje (napr. videoportál Youtube). Okrem toho učiteľky uvádzali aj stránky feministických a ľudskoprávných organizácií. Tieto však podrobnejšie opisujeme v samostatnej kategórii, keďže materiály od MVO učiteľky nezískavali výlučne prostredníctvom internetu. Bližšiu špecifikáciu internetových zdrojov na základe rozhovorov sumarizuje box č. 4.

SÚBOR VYJADRENÍ č. 4:

Špecifikácia internetových zdrojov, z ktorých učiteľky čerpajú pri získavaní materiálov k výučbe SV/VMR

- **Oficiálne stránky zamerané na témy rodovej rovnosti**

Materiály robím tak, že robím väčšinou prezentácie, ale im dám niečo spraviť, prečítať si zo stránok. Pokiaľ ide o násilie, tak sme to mali zo stránok www.gender.gov.sk

Učiteľka F

- **Zahraničné zdroje**

A postupne si to tak rozširujem, vyhľadávala som všelijaké tie zahraničné materiály, z hlavy teraz nepoviem, že odkiaľ.

Učiteľka F

- **Internet všeobecne (nešpecifikovaný zdroj)**

(...) alebo na Youtube nejaký filmík.

Učiteľka B

Ja z internetu som všetko, spravila som takú prezentáciu (...) pre mňa veľa pomáha, že na internete môžem nájsť materiály, môžem spraviť prezentácie, môžem, napríklad, že modernejšia technológia, že môžem tie internetové veci alebo videá alebo takéto použiť. A to je také, že keď niekto chce, tak vie aj sám. Aj ja viem spraviť napríklad takú prezentáciu, čo si myslím, že aj eticky to je taktiež dobré, ale aj tam je všetko, čo treba vedieť. A ešte nájdem tam aj fotky, alebo obrázky, videá, alebo takéto niečo k tomu. (...) Keď niekto chce,

tak môže nájsť aj na internete. Takže keby chcel nejaký učiteľ, tak niekedy ja aj vo voľnom čase, večer, spravím a na druhý deň si pripravím niečo.

Učiteľka C

Dosť som hľadala na internete, lebo teda vravím, tá učebnica mi dá ten základ a hlavne kvôli obrázkom, a ja som teda skôr obrázková učiteľka. Aj v prezentáciách som (...) použila teda tie internetové zdroje, som to tak prepájala, rôzne videá z Youtube. Čiže to tak všetko dokopy, vravím, hlavne internet, potom tá učebnica, ktorá je základ, aby som nepresiahla príliš a tú základnú školu, ale aby dostali to najdôležitejšie, no a teda, čo som ešte také... Myslím, že to je taký základ toho.

Učiteľka H

Čerpáme väčšinou teda zo zdrojov z internetu a zo skúseností, čo majú kolegyne.

Učiteľka G

A literatúru, jednak tá kniha Základy, tej, rodinnej a sexuálnej výchovy, alebo z internetu.

Učiteľka J

Materiály mimovládnych organizácií

Viaceré respondentky uviedli, že materiály k výučbe SV/VMR získavajú zo zdrojov feministických mimovládnych organizácií. Spomedzi organizácií pôsobiacich na Slovensku išlo o organizáciu Možnosť voľby, Aspekt a Spoločnosť pre plánované rodičovstvo:

[T]ak čo som mala aj od Možnosť voľby (...) A tým, že som začala aj tú Možnosť voľby, že som mala aj viacej tých materiálov.

Učiteľka B

Tak určite od Zuzany [Bendíkovej zo Spoločnosti pre plánované spoločstvo] niečo mám. (...) Možno aj nejaké vlastné nachádzanie [materiálov], ale hlavne tie neziskovky.

Učiteľka D

Materiály robím tak, že robím väčšinou prezentácie, alebo im dám niečo spraviť, prečítať si zo stránok. (...) z Možnosti voľby. (...) Ešte Piata žena. Ja som to začala robiť fakt dávno. Piatou ženou to začínalo vlastne.

Učiteľka F

[A] to sú materiály, ktoré si získa z nejakých iných [zdrojov], povedzme, či už z inej mimovládky alebo proste mimo tohto štátu (...) veľa, veľa brožúrok alebo všelijakých možno aktivít, ktoré súvisia s týmto, sú práve z rôznych organizácií, ktoré vytvorili teda nejaké metodické listy a na základe toho sme učili...

Učiteľka K

Materiály od gynekologičiek a gynekológov

Ďalším zdrojom materiálov pre výučbu tém súvisiacich sexuálnou výchovou boli brožúry od gynekologičiek a gynekológov, ktoré učiteľky vyhľadali a oslovili samostatne z vlastnej iniciatívy:

Ja som im aj pozháňala tie brožúrky, viete, od gynekologičky, že či nemá niečo, aj na prevenciu. To aj tá kolegyňa, čo má tú prevenciu, tak zašla ku gynekológom alebo gynekologičkám, že či niečo nemajú, aby sme to mohli mladým predniesť, že či by nám s tým vedeli pomôcť. Jasne, nemali problém. To, čo bolo o antikoncepcii, vedeli nám poskytnúť. Takže aj stadiaľ sme mali ten materiál. Viete, že niečo úplne jednoduché, banálne, ale vedeli nám akože pomôcť. A išli sme za trocha lekármi, ktorých ony poznajú, za ktorými ony chodia. Že aby to nebolo, že bol jeden ujo jedna pani, ale od takého, ktorého ony poznajú, že ktorému dôverujú. Tak poviem: „To máme od toho a od toho.“ A na tú tému sa môžeme rozprávať (...) Ale zašli sme za lekármi, aby nám poskytli niečo také jednoduché.

Učiteľka B

Mám takú známu gynekologičku, ona mi dáva [materiály], keď niekedy som doniesla také letáky, na základe toho. Viete, už nie, že LGBTI, ale tak že ochrana, antikoncepcia, pohlavné choroby a také veci, tak na to vlastne niekedy aj takéto veci máme.

Učiteľka C

Vlastná skúsenosť

Napokon niektoré respondentky uviedli, že vzdelávací obsah vytvárajú na základe vlastného posúdenia a vlastnej skúsenosti:

A v podstate čerpala som, okrem teda poznatkov z prírodovedeckej fakulty, z toho, čo som si ja našla, a to, čo mi prišlo správne povedať tým deťom. Podľa toho, aká úroveň tých žiakov bola, akí boli zhovorčiví, komunikatívni, a proste som vedela, že proste toto si myslím, že by mali ovládať, či je to chlapec, či je to dievča, toto jednoducho potrebujú vedieť do vzťahov, ktoré začnú čoskoro, lebo sú v puberte, a ktoré sú aj do života. A jednoducho, ja som to vždy hovorila, či si chlapec, či si dievča, máš vedieť nielen o sebe, ale aj o tom druhom pohlaví. To je najdôležitejšie. Takže ja som išla na to tak po svojom, no.

Učiteľka H

[a]lebo možno z nejakej vlastnej skúsenosti (...) na to, aby mali, aby sme s deťmi pracovali.

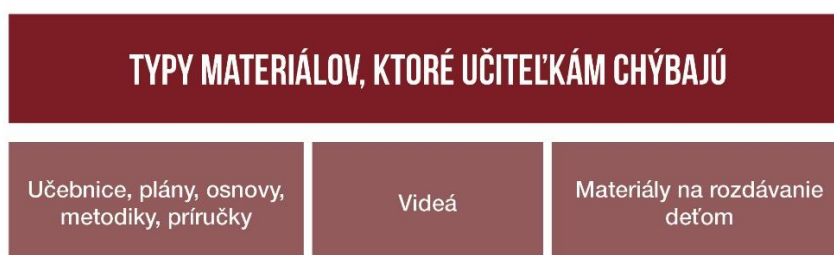
Učiteľka K

MATERIÁLY, KTORÉ UČITEĽKÁM CHÝBAJÚ

„No ja by som určite potrebovala aj nejaký metodický materiál.“

V rámci pripravenosti na výučbu tém súvisiacich so SV/VMR sme v rozhovoroch s učiteľkami zisťovali aj to, aké materiály by potrebovali na to, aby sa im tieto témy vyučovali lepšie. Ako zhrňa schéma č. 4, učiteľky uvádzali, že by potrebovali tri typy materiálov: oficiálne materiály vo forme učebníc alebo didaktických a metodických materiálov, videá a napokon materiály, ktoré by mohli rozdávať žiačkam a žiakom. Jednotlivé kategórie ilustratívne približuje box č. 5.

Schéma č. 4: Štruktúra obsahových kategórií v rámci hlavnej dimenzie **Typy materiálov, ktoré učiteľkám chýbajú**

SÚBOR VYJADRENÍ č. 5:

Typy materiálov, ktoré učiteľkám pri výučbe SV/VMR chýbajú

- **Učebnice, plány, osnovy, metodiky, príručky**

Podľa mňa, že keby bol nejaký plán, že teraz si ideme rozprávať o téme, raz, dva, tri a mám k tomu takýto úvod, takúto aktivitu a takúto reflexiu, tak by to bolo podľa mňa úplne krásne a ideálne a ľahko zrealizovateľné.

Učiteľka D

No ja by som určite potrebovala aj nejaký metodický materiál, kde by tie hodiny boli nejak vysvetlené.

Učiteľka E

Prípadne by bolo fajn im poskytnúť aj takú možno nejakú osnovu, že toto by sa dalo učiť, alebo nejaké témy, že toto tam vlastne spadá, že toto by sa mohlo učiť. Nejaké také nápady, ktoré si môže ten učiteľ sám dotvoriť, prípadne rovno nejakú metodiku...

Učiteľka H

- **Videá**

Samozrejme, že vyzbrojiť aj nejakými tými materiálmi (...) prípadne nejaké filmy (...) Proste, že je možné či už si stiahnuť aspoň nejaký film alebo niečo, ktoré ako východiskový bod pomôžu pri objasňovaní si práve tých rôznych tém v súvislosti aj sexuálnej výchovy (sic).

Učiteľka K

- **Materiály na rozdávanie deťom**

Alebo, čo by sme mohli aj odovzdať, viete, že aj doma by si mohli pozrieť a aj ostatní, možno, že aj rodina, lebo ani oni nevedia viacerí, lebo ani rodičia nevedia možno, tak možno, že keby boli také letáky, kde je (sic) také normálne nakreslené, napísané veci (...) že preberieme rozmnožovaciu sústavu a na konci by sme povedzme rozdávali tie letáky (...) a mohli by sme každému rozdávať na biológii vlastne. (...) hlavne by bolo lepšie, keby to bolo pre žiakov, ktorí, napríklad, by sme mohli kúpiť alebo dostať. (...) tak by sme to mohli rozdávať na konci hodiny a mohli by si to zobrať domov a môžu si to ešte pozrieť doma, alebo porozprávať sa s rodičmi (...) Potom vedia vlastne aj prebrať vlastne, ako naplánovanú tú hodinu, to čo majú prebrať a mimo toho už majú 5 – 10 minút a nemusia vlastne zapnúť prezentáciu, rozdajú len letáky a tam bude pekne všetko rozpísané, ako to treba. A rozdávať žiakom, aby to mohli zobrať so sebou domov, a potom určite by to bolo lepšie takéto letáky, alebo taký informačný materiál by bol poskytnutý. Podľa mňa to by bolo najlepšie, čo je.

Učiteľka C

DÔVODY, PRE KTORÉ BY UČITEĽKY POTREBOVALI VIAC MATERIÁLOV NA VÝUČBU

„Musí si učiteľka urobiť nejaký rámcový plán, plány, no proste všetko sama.“

Pri opisoch toho, aké materiály by boli potrebné na výučbu tém súvisiacich so SV/VMR, učiteľky relatívne obsiahle informovali aj o dôvodoch, pre ktoré by boli tieto materiály potrebné. Hoci v rámci rozhovorov sme sa špecificky na túto otázku nezameriavali a samostatná analýza tejto témy do veľkej miery vybočuje z postupov zvolenej metodológie kvalitatívnej obsahovej analýzy⁶, informácie, ktoré respondentky v rozhovoroch poskytli, sú mimoriadne cenné pre dotvorenie celkového kontextu, ktorý určuje možnosti vyučovať témy SV/VMR. Opis dôvodov, pre ktoré by naše respondentky uvítali podporné materiály, tak významne prispieva k stanoveným cieľom analýzy, ktorými je predovšetkým sledovať, akým spôsobom nastavenie vzdelávacej politiky ovplyvňuje možnosti výučby SV/VMR v praxi.

Ako naznačuje schéma č. 5, učiteľky pri opise dôvodov potreby podporných materiálov informovali o tom, že jednotné materiály na výučbu SV/VMR by pomohli zabezpečiť jednotu vzdelávacieho obsahu aj jeho kvalitu. V rámci vyučovacej praxe by súčasne umožnili zmierniť záťaž učiteľkám a učiteľom a ušetrili by čas priamo na hodinách. Okrem toho by mohli poslúžiť aj ako podpora pre rodičov.

⁶ Jednou zo zásad kvalitatívnej obsahovej analýzy je, že každá kategória musí byť vyčerpávajúca, a teda každá časť textu sa môže objaviť len v jednej kategórii. Dôvody, pre ktoré by učiteľky potrebovali dodatočné materiály k výučbe SV/VMR sa však do veľkej miery prekrývajú z predošlou hlavnou dimenziou informujúcou o typoch materiálov, ktoré by potrebovali. Keďže tieto dôvody vzišli z rozhovorov spontánne a navyše poskytujú veľmi cenné informácie o situácii a potrebách učiteľiek, rozhodli sme sa im viac venovať, a to aj napriek tomu, že čiastočne vybočujú zo zvolenej metodológie. Nejde však o vyslovené porušenie pravidiel kvalitatívnej obsahovej analýzy, skôr o akúsi odbočku. Túto časť analýzy textu teda možno vnímať ako prídavok či vedľajšiu vetvu hlavného smeru analýzy.

Schéma č. 5: Štruktúra obsahových kategórií v rámci hlavnej dimenzie **Dôvody, pre ktoré by učiteľky potrebovali viac vzdelávacích materiálov**

Zdôvodnenia potreby vzdelávacích materiálov poukazujú na pochybnosti vyučujúcich o kvalite výučby. Podľa viacerých respondentiek by takéto materiály mohli pomôcť k zjednoteniu výučby a vzdelávacieho obsahu, ktorý môže byť práve v dôsledku nejednoznačne definovaných učebných rámcov rôznorodý medzi predmetmi a kolísať aj naprieč školami:

Že privítali by sme, keby sme mali usmernenie, koordináciu, aby sa toho chytil. Pre ňu je to smerodajné a pre niekoho niečo iné. (...) Nevie, má to byť jedna téma.

Učiteľka B

Súčasne si myslím, že centrálny materiál vedie zabezpečiť jednotu toho, čo sa snažíme žiakom dať.

Učiteľka F

Lebo tým, že to je postavené ako taká prierezová téma, tak je to rozptýlené. (...) Čiže v rámci toho by sa to potom dalo trebárs, že áno, táto téma, áno, ako prierezová, sa učí v týchto predmetoch a títo učia toto, títo učia toto, títo učia toto. (...) Áno, študijné materiály. A možno by nebolo zlé, možno takú kompletnú, komplexnejšiu učebnicu, alebo niečo také. Vieš, že prečo by som ja ako občiankárka nemohla vedieť, čo učí biológ? Dajme tomu, o čom učí biológ. Vieš, dajme tomu. Alebo v etike, trebárs o tom. Čiže tak, že aj pre nás učiteľov, aby sme to nevideli len tak úzko, predmetovo, ale aby sme to vedeli aj my tú tému viac prepájať s tými ďalšími predmetmi.

Učiteľka J

Viaceré respondentky vyjadrili aj otvorenú obavu o kvalitu vzdelávacieho obsahu. Keďže ide o výučbu citlivých tém súvisiacich so sexualitou, niektoré učiteľky považovali za dôležité, aby sa na určovaní vzdelávacieho obsahu aj spôsobe jeho odovzdávania podieľali aj odborníčky a odborníci z iných oblastí, s cieľom zabezpečiť napr. vekovú primeranosť:

No ja by som určite potrebovala aj nejaký metodický materiál nejaký, kde by tie hodiny boli nejak vysvetlené a robili by to odborníci, aj psychológovia na tieto veci, lebo ja ako laik mám také to pedagogické vzdelanie, kde bola aj psychológia, ale určite ten psychológ najlepšie vie, čo deti v akom veku akou formou prijímajú. (...) kde bude to primerané veku. Lebo teraz tá, keď som sa pozrela na tú metodiku, ona je robená tak pre starších žiakov, ale keď napríklad my sa chceme rozprávať aj s malými deťmi o týchto veciach, tak častokrát a cez akú tému (sic), aké slová voliť. Čiže ja toto potrebujem nejakú

takúto metodiku urobiť (sic), len takú veku primeranú, aj s odborníkmi. Nielenže nejaké MPC, nejaký učiteľ tak si povie, ale fakt by to mali byť odborníci. To myslím aj detský psychológ aj študovaný nejaký. Toto myslím, úplne chýba.

Učiteľka E

Ďalšie dôvody sa týkali zjednodušenia výučby týchto tém. Učiteľky poukazovali na vysokú časovú a pracovnú záťaž, ktorá vyplýva z toho, že si tieto materiály musia vytvárať samy:

Musí si učiteľka urobiť nejaký rámcový plán, plány, no proste všetko sama.

Učiteľka B

Ale vlastne keby boli tie materiály, čo už ako viem, že čo by som nemusela sama niečo nájsť a hľadať, tak by boli také dopredu pripravené materiály k tomu, tak je to ľahšie.

Učiteľka C

A reálne, aby boli tí učitelia pripravovaní, aby mali tie materiály, aby si nemuseli vymýšľať, že buď deti zoberiem von hrať sa futbal alebo strávim tri hodiny, reálne, ako uchopiť nejakú náročnú tému. Podľa mňa, že keby bol nejaký plán, že teraz si ideme rozprávať o téme, raz, dva, tri a mám k tomu takýto úvod, takúto aktivitu a takúto reflexiu, tak by to bolo podľa mňa úplne krásne a ideálne a ľahko zrealizovateľné, ale tým, že je to práca navyše a v tom ako je systém nastavený navyše, tak málokto má energiu, chuť, motiváciu a priestor robiť niečo tak navyše.

Učiteľka D

Chce to [pripravovať si vlastné materiály] veľa času a vie to ľahko demotivovať.

Učiteľka F

Dajme tomu, hlavne tie videá, tie sú, lebo niektoré sa ťažko zháňajú na Youtube, sú po anglicky, a je to také náročnejšie s tým pracovať, čiže takéto niečo, taký nejaký balíček, dajme tomu videí, že by sa zišlo poskytnúť učiteľom, prípadne by bolo fajn im poskytnúť aj takú možno nejakú osnovu, že toto by sa dalo učiť, alebo nejaké témy, že toto tam vlastne spadá, že toto by sa mohlo učiť. Nejaké také nápady, ktoré si môže ten učiteľ sám dotvoriť, prípadne rovno nejakú metodiku, lebo poznáme učiteľov, nemajú čas na to, čiže nejaká metodika by bola fajn.

Učiteľka H

Jedna z participantiek upozornila aj na to, že špecificky materiály na rozdávanie deťom by mohli ušetriť čas priamo počas vyučovacích hodín:

Potom vedľa vlastne aj prebrať (...) naplánovanú tú hodinu, to, čo majú prebrať. A mimo toho už majú 5 – 10 minút a nemusia vlastne zapnúť prezentáciu, rozdáajú len letáky a tam bude pekne všetko rozpísané, ako to treba. A rozdávať žiakom, aby to mohli zobrať so sebou domov, a potom určite by to bolo lepšie takéto letáky alebo taký informačný materiál by bol poskytnutý.

Učiteľka C

Tieto materiály by pritom podľa tejto participantky mohli slúžiť aj rodičom detí, ktorí rovnako nemusia mať dostatok adekvátnych informácií:

Alebo čo by sme mohli aj odovzdať, viete, že aj doma by si mohli pozrieť a aj ostatní, možnože aj rodina, lebo ani oni nevedia viacerí, lebo ani rodičia nevedia možno. (...) a môžu si to ešte pozrieť doma, alebo porozprávať sa s rodičmi.

Učiteľka C

Vyučovacia prax: Realizácia výučby v rámci školy a zapájanie externých aktérov

Témy súvisiace so sexuálnou výchovou sa vyučujú predovšetkým v rámci prierezovej témy Výchova k manželstvu a rodičovstvu. Výučbu prierezových tém pritom možno realizovať ako súčasť učebného obsahu vyučovacích predmetov alebo prostredníctvom samostatných projektov, seminárov, vyučovacích blokov, kurzov a pod., resp. môžu prierezové témy tvoriť samostatný vyučovací predmet v rámci voliteľných (disponibilných) hodín. Podľa učebných osnov sa pritom prierezová téma VMR uskutočňuje najmä prostredníctvom predmetov slovenský jazyk a literatúra, prírodoveda, vlastiveda, etická a náboženská výchova na prvom stupni (ISCED 1), prostredníctvom predmetov etická výchova, náboženská výchova, biológia, občianska náuka alebo ďalších predmetov na druhom stupni (ISCED 2) a prostredníctvom predmetov etická výchova, náboženská výchova, občianska náuka, biológia a v rámci výchovno-vzdelávacích aktivít triednych učiteliek a učiteľov mimo vyučovania na treťom vzdelávacom stupni ISCED 3. Pri výučbe prierezových tém sa rovnako umožňuje spolupráca s externými subjektmi, napríklad vo forme besied, exkurzií či iných vzdelávacích aktivít.

Hoci na základe výsledkov kvalitatívnych rozhovorov nemožno identifikovať, aká forma výučby v školách prevažuje (kvantitatívne zistenia o zastúpení rôznych foriem na základe skúseností žiakov a žiačok stredných škôl poskytuje štúdia Miškolci et al., 2019), kategórie, ktoré vznikli na základe kvalitatívnej obsahovej analýzy naznačujú, že spôsob realizácie výučby prierezovej témy VMR môže byť v školách relatívne variabilný. Niektoré učiteľky informovali o tom, že sa téma v ich škole vyučuje výlučne v rámci ťažiskových predmetov, zatiaľ čo na iných školách mali žiačky a žiaci možnosť absolvovať samostatný predmet alebo nepovinný seminár. Rovnako sa líšilo zapájanie externých aktérov, ktorí by žiakom a žiačkam poskytli ďalšie, hlbkovejšie vzdelávanie v tejto oblasti.

REALIZÁCIA VÝUČBY TÉM SÚVISIACICH SO SEXUÁLNOU VÝCHOVOU V RÁMCI ŠKOLY

„Keď učím ja siedmakov, tak ja si to trošku rozšírim... uberiem zo zdravej životosprávy... to sa dokola opakuje.“

Učiteľky, ktoré sa zapojili do rozhovorov, informovali o rôznych stratégiách, prostredníctvom ktorých realizujú výučbu vzdelávacieho obsahu prierezovej témy Výchova k manželstvu a rodičovstvu. V rozhovoroch sa objavili všetky možnosti realizácie výučby. Témy súvisiace so SV, resp. vzdelávací obsah prierezovej témy VMR, boli súčasťou vzdelávacieho obsahu

jednotlivých predmetov, v niektorých školách sa realizovali ako samostatný predmet. Okrem toho sa učiteľky týmto témam vo svojej praxi venovali aj v rámci triednických hodín alebo v rámci predmetov, ktoré nie sú v rámci výučby prierezovej témy VMR podľa osnov ťažiskové. Kategórie obsahovej analýzy spôsobu výučby VMR zabezpečovanej vnútornými zdrojmi školy zhŕňa schéma č. 6.

Schéma č. 6: Štruktúra obsahových kategórií v rámci hlavnej dimenzie **Realizácia výučby prierezovej témy VMR v rámci školy**

Niektoré respondentky pritom informovali, že sa prierezová téma VMR v ich škole vyučuje výlučne v rámci predmetov, ktorých je súčasťou:

My to máme len v rámci prierezových tém, nakoľko sme malička škola, máme málo pedagogických zamestnancov, takže zostavenie toho rozvrhu je veľmi komplikované, a ešte na prvom stupni spájame ročníky do tried. Takže u nás len v rámci prierezových tém sa tomu venuje.

Učiteľka G

My sme malá škola, to je tým podmienené, nemôžeme si (...) dovoliť (...) my sme mali nejaké zavedené predmety, ale nie v tejto oblasti, ale v inej, niektorým kolegom sa to veľmi, ako, nepáčilo. Myslia si že to nie je potrebné, tak to zase potom samozrejme niektorí potrebovali tie hodiny, doplniť svoj vlastný predmet.

Učiteľka K

Viacere učiteľky tiež poukázali na stratégie, ktoré uplatňujú pri zostavovaní tematických plánov s cieľom vytvoriť pre výučbu tém súvisiacich so SV/VMR dostatočný priestor:

[A]j čo máme tematický plán, ja tomu dávam vždy viac hodín, ako to mám nastavené, niečo uberiem zakaždým, aby mi zostalo viac času na toto, lebo naozaj je to podstatná téma, ktorá ich zaujíma a toho sa treba chytiť, že ich to zaujíma.

Učiteľka H

V rámci biológie ja to vždy, ako hovorím, aj v rámci, keď sme mali s tými siedmakmi, tak mám to, ale to už sú skôr také, že vyberiem asi také dve-tri témy, ktoré tak si na hodine bližšie rozoberieme. (...) Keď učím ja siedmakov, tak ja si to trochu rozšírim. Ja uberiem zo zdravej životosprávy a z toho, to sa dookola opakuje, to už od vždy ideme tú zdravú životosprávu pri každej sústave. Ja trochu si uberiem z iného, a tomu tak trochu povenujem také dve tri hodinky, viacej času, to rozmnožovanie.

Učiteľka E

Niektoré školy svojim žiačkam a žiakom poskytovali vzdelávací obsah SV/VMR v rámci samostatných predmetov (povinných alebo nepovinných), resp. posilnenia niektorých predmetov, ktorých súčasťou je VMR:

[V]yučujeme [názov predmetu] v tom jednom z úvodných ročníkov (...) je to tak špecifický predmet.

Učiteľka F

Ale my trochu (...) máme rozšírené toto potom na seminári. Tým, že sme veľká škola, máme aj v 3. ročníku seminár z občianskej náuky, my práveže sme dávali, máme tam aj tieto práva žien, a podobne. Podrobnejšie sa tomu venujeme.

Učiteľka J

Viaceré učiteľky tiež informovali o tom, že témy súvisiace so SV preberajú aj v rámci predmetov, ktoré podľa osnov nie sú pre výučbu prierezovej témy VMR ťažiskové:

[N]iekedy na angličtine si čítame nejaké dialógy a došlo k tomu, že deti proste prestali vnímať tie genderové role a dievčatá sa hlásia na to, že chcú čítať chlapcov a naopak.

Učiteľka D

Hovorím, ja som to mala naprieč predmetmi (...) som učila 8 predmetov. Vedela som, keď sme robili globálku, tak som sa snažila tak isto aj tam dávať tie témy, angličtina, a tak ďalej. Všetky možné predmety. (...) Potom aj tú tému sme robili cez nakupovanie, rodinné financie.

Učiteľka I

Respektíve si to dávame, máme v literatúre, lebo ja učím aj slovenčinu. To znamená, že v literatúre nejaké diela, ktoré sú na tej báze akoby v rámci toho sexuálneho alebo tej výchovy k rodičovstvu alebo podobne, čiže cez literárne diela. (...) aj takú [sme] urobili aktivitu, (...) že si prečítali knihu (...) v rámci medzinárodného dňa knižníc alebo iných aktivít. Že si prečítali knihu, ktorá súvisela práve s takýmito vzťahmi mladého dievčaťa, jej problémov, povedzme, s rodičmi, respektíve predčasná sexualita. Si prečítali, a potom proste jednoducho sme urobili (...) také vlastné názory, dojmy, rozprávali sme sa, rozoberali sme to a takýmto nejakým spôsobom vysvetľovali. (...) Aj takto sa proste dá, čiže mimo tých vyučovacích hodín, cez také iné aktivity to robiť. Keď už inak to nejde, keďže na tých hodinách nie je dosť priestoru.

Učiteľka K

Okrem toho, témy týkajúce sa SV preberali niektoré respondentky so svojimi žiačkami a žiakmi aj mimo predmetovej výučby v rámci triednických hodín:

[P]oviem na triednickej hodine, lebo keď to odo mňa nebudú počuť, tak vidím, že viacerí by nikde nepočuli, alebo nevedeli správne informácie...

Učiteľka C

Tak my máme hodinu raz do týždňa, máme v rámci voliteľných hodín sme si dali, volá sa to ochrana človeka a prírody. Ale sú to v podstate akoby triednicke hodiny s triednym učiteľom (...) máme tam tie životné zručnosti aj životné pravidlá. A tak sa rozprávame celkovo o tom správaní v triede, že budujeme tie vzťahy so žiakmi v triedach, medzi spolužiakmi sa snažíme robiť dobre bez ohľadu na to, akí sú tí žiaci. Čiže my to robíme takouto formou, že (...) je to v podstate hodina výchovy, ale to nie je, že takej výchovy nejakej, ale takej, byť s tými deťmi, dávať im dobrý vzor, čítať si nejaké príbehy, rozprávať sa o tom.

Učiteľka E

A potom v rámci rôznych besied, ktoré robia učiteľky na triednickej hodine.

Učiteľka G

Ja som to robila, keď som robila. Najmä keď som triedu mala v rámci triednickej hodiny.

Učiteľka K

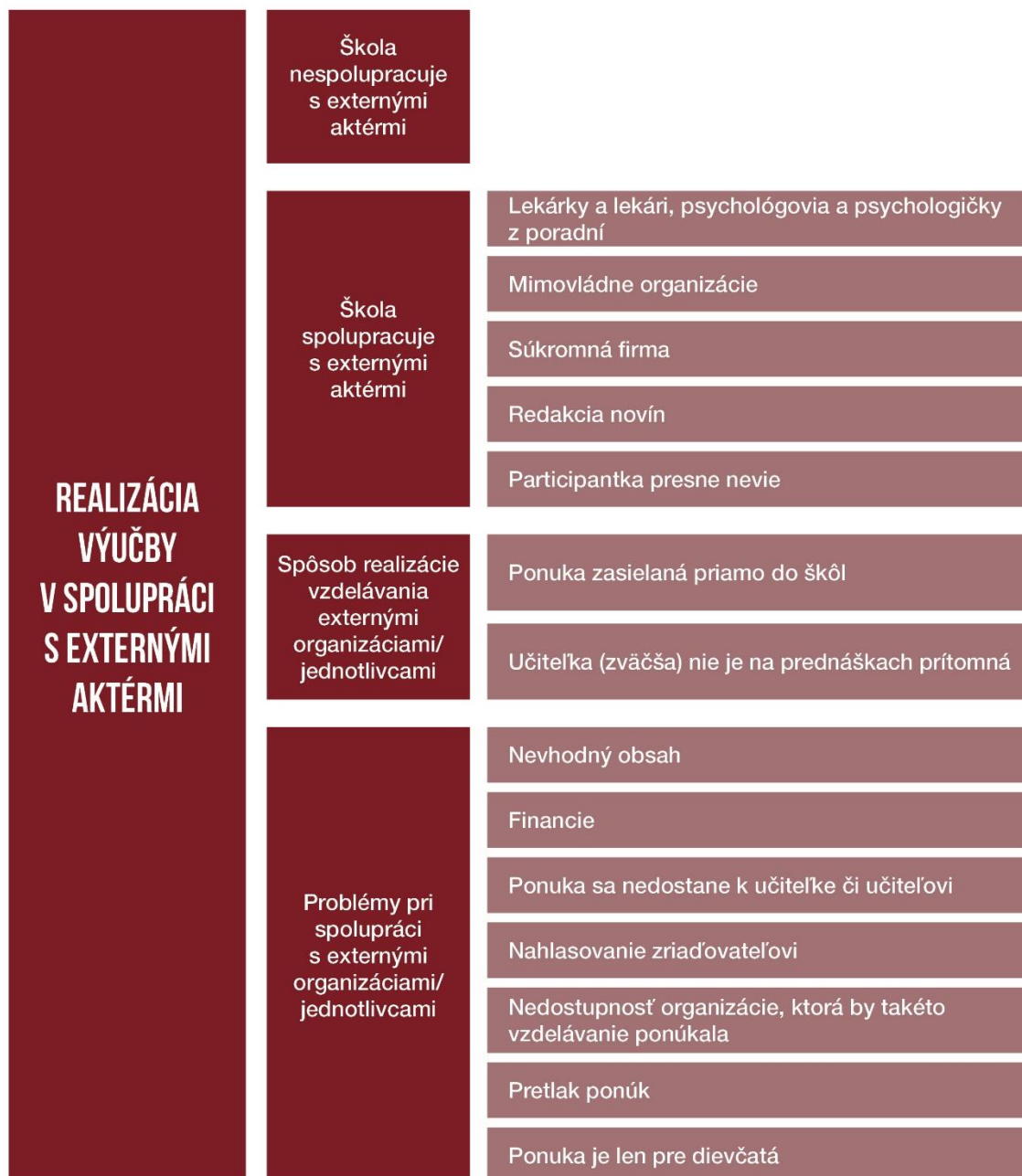
REALIZÁCIA VÝUČBY V SPOLUPRÁCI S EXTERNÝMI AKTÉRMÍ

„Teraz už neprídu zadarmo, každý chce za to peniaze.“

Do výučby tém súvisiacich so SV, resp. prierezovej témy VMR môžu vstupovať aj externí aktéri v rámci blokovej výučby či realizácie prednášok a podobne. Respondentky informovali o rôznych typoch aktérov (napr. mimovládne organizácie, lekári a lekárky), ako aj o spôsobe, akým títo aktéri realizujú vzdelávacie aktivity so žiačkami a žiakmi. Spontánne sa v rozhovoroch objavili aj viaceré problémy, ktoré pri takýchto spolupráciach môžu vzniknúť.

Podobne ako spôsoby výučby, ktoré si zabezpečuje škola v rámci vlastných zdrojov, aj vzdelávanie poskytované v spolupráci s externými aktérmi môže podľa výsledkov kvalitatívnej analýzy rozhovorov značne variovať. V niektorých školách sa takéto vzdelávanie nerealizovalo vôbec, iné respondentky informovali o pretlaku ponúk zo strany mimovládnych organizácií. Rovnako sa objavili otázky o obsahu a kvalite takéhoto vzdelávania. Respondentky totiž informovali, že na prednáškach externých subjektov nie sú obyčajne prítomné a dokonca nie vždy musia učiteľky vedieť, kto takéto vzdelávanie poskytuje. Výsledné kategórie obsahovej analýzy zhŕňa schéma č. 7.

Schéma č. 7: Štruktúra obsahových kategórií v rámci hlavnej dimenzie **Realizácia výučby v spolupráci s externými aktérmi**

Niekoľko respondentiek uviedlo, že ich škola pri výučbe tém súvisiacich so SV nespolupracuje so žiadnymi externými aktérmi:

Nie, nie, čo som tu, vôbec. Naozaj. Vôbec. [Odpoveď na otázku, či škola pri zabezpečovaní výučby tém súvisiacich so SV spolupracuje s externými organizáciami/jednotlivcami.]

Učiteľka A

Nie, tam si to zobrala na starosť školská psychologička. [Odpoveď na otázku, či škola pri zabezpečovaní výučby tém súvisiacich so SV spolupracuje s externými organizáciami/jednotlivcami.]

Učiteľka D

Čo sa týka sexuálnej výchovy, tak zatiaľ sme nemali ešte [spoluprácu s externými aktérmi], ale máme mladučkú kolegyňu, ktorá začala tento rok robiť výchovnú poradkyňu. No a začali sme robiť besedy, teraz momentálne s CPPčkami, so psychológmi, špeciálnymi pedagógmi a s políciou sme začali spolupracovať, ale určite plánujeme aj niečo v tomto duchu sexuálnej výchovy. Ešte sme nemali, ale plánujeme.

Učiteľka G

V iných školách sa výučba tém súvisiacich so SV naopak realizovala aj v spolupráci s externými aktérmi. Učiteľky pritom informovali o rôznych typoch aktérov, ich žiakom a žiačkam prednášali lekári či lekárky alebo odborní zamestnanci či zamestnankyne poradenských zariadení. Do škôl vstupujú v rámci vzdelávacích aktivít aj mimovládne organizácie a súkromné firmy. Jedna z respondentiek uviedla aj spoluprácu s redakciou novín a jedna z respondentiek nevedela presne určiť, kto pre žiačky a žiakov vzdelávacie aktivity realizoval. Rôznych aktérov vstupujúcich do výučby SV/VMR sumarizuje box č. 6.

SÚBOR VYJADRENÍ č. 6:

Spolupráca s externými aktérmi pri zabezpečovaní výučby tém SV

- **Lekári a lekárky, psychologičky a psychológovia z poradní**

[T]ak, pozvala tam nejakého gynekológa. (...) Rozdáva také malé letáky (...) povedal len vlastne [o] antikoncepcii, choroby, a že vlastne tie základné veci, že čo je vlastne rozmnožovacia sústava.

Učiteľka C

To je počas tých hodín mimo vyučovania. Polka prednášok je navštevovaná ľuďmi zvonka. (...) Nevie, či aj z mimovládok, lekári určite.

Učiteľka F

Alebo potom lekári. Jednu dobu viem, že boli ochotní chodiť aj lekári.

Učiteľka J

[V]äčšinou lekárov, väčšinou týchto áno. (...) No ona im teda väčšinou lekárka teraz z hľadiska takého povie, čo sa týka, ja neviem, plánované rodičovstvo alebo zmeny v dospievaní, čo to znamená, však samozrejme, že tajomstvo. Trošku tak z toho sexuálneho života, ochrany, antikoncepcie, a proste ako to prakticky robiť, aké to má klady aj nedostatky alebo teda pozitíva aj negatíva, prípadne, a ako sa netreba báť prísť proste porozprávať sa atď., mnohé veci riešiť skôr dopredu. (...) prišla lekárka alebo lekár, ktorý ako vyslovene proste povedal im narovinu takto a takto sa to má, sexuálne rady, gynekológ, ktorý proste im z hľadiska toho, ako majú proste ten sexuálny život, teda všetko čo sa týka aj k tomuto, takže, v rámci takej nejakej besedy, kde by tie deti nejakou inou formou samozrejme dali.

Učiteľka K

Toto sa skôr potom tak, že dopĺňalo, že zo psychológie, psychologička, psychológovia, ako z poradenského centra, že sa pozvali na besedu, na niektorú tému.

Učiteľka J

Potom možno ešte také psychologičky, keď chodia zo psychologických poradní (...) prípadne, že potreby, že by niečo potrebovali, že ísť do tej poradne cez výchovného poradcu alebo samostatne, ale to si myslím, že skôr ojedinelá záležitosť.

Učiteľka K

- **Mimovládne organizácie**

Ale áno, áno, mali sme (...) s mimovládkami. Od Človeka v ohrození. Ja si už ani nepamätám, je ich dosť, robili sme globálne školy, kadečo, ale hej, chodia mimovládky.

Učiteľka I

Alebo v rámci takých iných, možno filmov, takých prezentácií skúseností mladých ľudí, ktorí sa popálili nejakým spôsobom. Alebo tá výchova k rodičovstvu, čo to všetko prináša, čiže takouto formou, cez nejaké projekcie, čiže cez filmy, cez nejaké zaujímavé. Napríklad také zaujímavé filmy dáva (...) Jeden svet, čo je filmový klub (...) mimovládka. To znamená, že cez to, mnohé filmy proste niekedy, ja, raz tú situáciu, povedzme dievča, ktoré sa dostalo do nejakých problémov atď., je niekedy viacej ako keď im niekto teoreticky alebo nejakým spôsobom rozpráva.

Učiteľka K

- **Súkromná firma**

Áno, každý rok máme, chodí nám tu taká pani na prednášky (...) No a oni majú prednášku pre chlapcov o dospievaní, o zmene tela a aj pre dievčatá, a potom dostanú aj tie balíčky darčkové s vložkami aj s menštruačným kalendárom aj takto. (...) to sú prednášky Medzi nami dievčatami alebo potom aj o chlapcoch, aj pre chlapcov sú to také prednášky o tom dospievaní a o zmenách toho tela. Ale to je myslím, že to sponzoruje tá firma Always alebo nejak tak to je. To je tento spôsob. A oni ponúkajú ešte navyše prednášky, ktoré si môžeme my zaplatiť a urobia žiakom prednášku. Pre dievčatá majú zdarma a chlapci majú za poplatok.

Učiteľka E

- **Redakcia novín**

[A]le hej, chodia. (...) aj noviny, robili sme s Denníkom N, priamo s ľuďmi odtiaľ.

- **Participantka presne nevie určiť, kto vzdelávanie zabezpečuje**

A v podstate k nám do školy vždy každý rok vlastne chodievala taká teta alebo dve, ktoré robili dievčatám, len dievčatám, o tom, ako sa vlastne stanú ženami (...) Takže tie tam chodili. (...) Teraz neviem cez čo to je, to by som si musela pozrieť nejak v papieroch alebo v nejakých zápisoch, ale nespomeniem si.

Učiteľka H

V rámci rozhovorov sme zisťovali aj to, akým spôsobom prebieha vzdelávanie poskytované externými aktérmi. Učiteľky informovali, že tieto subjekty zasielajú svoje ponuky priamo do škôl a škola si z nich následne vyberá:

Viem, že chodil taký letáčik, vlastne, s rôznymi ponukami, že aké vlastne všelijaké môžu byť tie (...) semináre, workshopy pre žiakov, to je nejako Dospievanie žien, alebo ako sa to volá. A také niečo je aj pre chlapcov sa mi zdá. Tam si môžete vlastne odškrtáť, čo chcete, aby prišli a oni prídu. (...) my to máme tak nastavené každý rok, čiže keď je vždy porada, vlastne, vlastne mesačná, tá predprípravná, tak si povieme, čakajú nás tieto a tieto, budú, budú, nebudú, takže ono je to taká tradícia, že tam chodia.

Učiteľka H

Takto, niektorí ponúkajú priamo riaditeľom. To chápem, pretože vedenie školy vám musí tak či tak odobriť (...) dokonca na zriaďovateľa, on to posunie ďalej.

Učiteľka I

Pri samotnej realizácii vzdelávacích aktivít pritom podľa informácií od našich respondentiek nie sú učiteľky obyčajne prítomné:

Oni [sú] sami s deťmi. Oni majú takú prezentáciu, ja som tú prezentáciu videla, tak to je tak zameraná, na tie zmeny tela, čo sa mení a tak ďalej. No ale na tej prednáške ja už nie som.

Učiteľka E

Otázka: A viete, čo konkrétnejšie s nimi preberajú počas tých seminárov? Boli ste tam niekedy?

Odpoveď: Osobne nie.

Učiteľka F

Nie, ja tam nie som prítomná. Ja si vtedy beriem chlapcov a ja sa rozprávam s chlapcami o týchto všetkých témach.

Učiteľka H

Potom možno ešte také psychologičky, keď chodia zo psychologických poradní, ale to ja už konkrétne neviem, lebo sa nezúčastňujeme týchto aktivít.

Učiteľka K

Respondentky poukázali v rozhovoroch aj na viaceré problémy, ktoré môžu z takejto spolupráce vyplývať. Jedna z respondentiek, ktorá sa zúčastnila na niektorom zo vzdelávaní realizovanom externým subjektom, vyjadrila napríklad obavy o vhodnosť obsahu, ktorý sa žiačkam a žiakom sprostredkoval:

Bola som na jednom. Tie odozvy boli rôzne, myslím, že tam aj viac došlo k tomu poučeniu, že treba si viac dávať pozor koho poznáte. Nie vždy sa to asi úplne podarilo, tí hostia potom rozprávali veci, ktoré tam fakt asi znieť nemuseli. (...) Metóda plánovaného rodičovstva, ktorú propagujú konzervatívni. V zásade metóda plodných a neplodných dní. Ale som počula, že to bolo fakt trochu moc.

Učiteľka F

Pri zabezpečení spolupráce s externými subjektmi môže byť prekážkou aj dostupnosť. Viaceré respondentky informovali o finančných prekážkach, pretože aby sa mohlo takéto vzdelávanie realizovať, sú potrebné dodatočné finančné prostriedky, ktoré škola nemusí mať k dispozícii. Špecificky problematická môže byť situácia v školách, ktoré poskytujú vzdelávanie v rámci elokovaných pracovísk a na zabezpečenie spoločnej prednášky musia žiaci a žiačky prekonávať väčšie vzdialenosti.

[Ž]e nemusí niekto zavolať napríklad, že gynekológa prednášať, lebo teraz už neprídu zadarmo, každý chce za to peniaze. A škola možno nemá na to financie a viete, a to je najväčší problém. (...) Lebo ťažšie je zaplatiť prednášajúceho, že nech sem príde, keď zvlášť gynekológ povie, že on rád povie a vezme 50 € alebo neviem koľko, ale keď škola na to nemá, povedzme, tak potom nepríde. (...) keď prídu aj gynekológovia, alebo tak, tak oni len za peniaze prídu a zadarmo to nerobia. (...) naša škola inak organizuje veľa vecí, a keď sa dá, aj zaplatia...

Učiteľka C

Alebo potom lekári. Jednu dobu viem, že boli ochotní chodiť aj lekári, alebo tú koncepciu a tie veci, ale teraz už nie sú ochotní, alebo pýtajú za to peniaze.

Učiteľka J

A sú aj takí, čo chcú na tom zarábať, žiaľ, aj to sa stáva. Že ponúknu škole akože super vzdelávanie (...) my sme boli s kolegyňou naučené, že sme si potom vyľadali, kto je za tým a ako. (...) Viete, keď máte napríklad deti zo sociálne znevýhodneného prostredia (...) od nich pýtať peniaze za to, že majú dostať vzdelávanie, je teda problém. Ako nehovorím, že by sme nezaplatili, ja som ich brávala aj na školenia a tak, mne nevadilo, keď som mala niečo zaplatiť, alebo ani im. Si aj priplatili, že ich konečne niekto zobral von, ale ako hovorím, môže to byť problém niekde v školách, kto zaplatí? Ale sú aj školy ktoré to pokojne urobia a trebárs aj financie do toho dajú.

Učiteľka I

My tým, že máme tie elokované pracoviská, my tie decká nevieme dať dokopy, (...) lebo nemajú na cestovanie. To by sme museli zabezpečiť autobus, aby prišli.

Učiteľka B

Z hľadiska dostupnosti vzdelávacích aktivít realizovaných externými subjektmi sa ako problematická ukázala dostupnosť relevantných ponúk. Na jednej strane niektoré participantky informovali o nedostatočnej ponuke, nakoľko subjekty poskytujúce vzdelávanie v tejto téme nemusia pôsobiť v lokalite školy, alebo sa ich ponuka nemusí dostať priamo k vyučujúcim. Iné participantky naopak poukazovali na pretlak ponúk od mimovládnych organizácií:

S tým nemáme my [skúsenosť so spoluprácou s nejakou mimovládnu organizáciou]. Nie, nemáme my, vieš, to v [v našom meste] nie je taký priestor, alebo nepôsobia tu také.

Učiteľka J

Takto, niektorí ponúkajú priamo riaditeľom. To chápem, pretože vedenie školy vám musí tak či tak odobrať, ale, jednoducho, ja som si preferovala, keď

partneri z mimovládok idú priamo na pedagógov, ktorí učia predmety. Teda tí čo máme spoločenskovedné, alebo aj koordinátorov (...) Veľa vecí, aj zaujímavých, mi napríklad kolegyne, čo je zas moja komunikačná skúsenosť, mi prišlo, že riaditeľ to rovno zahodil do koša. Čiže tam sme veľakrát hľadali a keď už mali naše napojenie, tak veľakrát išli cez naše maily alebo nám poslal zástupca. Hovorím, my sme s tým nemali taký problém, nám vždy niečo poslal a my sme si vybrali, či áno, budeme reflektovať, alebo nebudeme, podľa toho, aká bola skúsenosť s tými, čo prichádzajú do škôl, čo od našich žiakov chcú.
Učiteľka I

Takže áno, mimovládky sa hlásia, len niekedy je ich už až moc, vecí, ktoré sa hlásia a chcú do toho vyučovania vstúpiť, čo nám robí problém potom.
Učiteľka I

Ponuka vzdelávania zo strany externých subjektov môže byť nedostatočná aj z hľadiska obsahu. Respondentky poukázali na to, že niektoré subjekty ponúkajú vzdelávanie predovšetkým pre dievčatá:

A oni ponúkajú ešte navyše prednášky, ktoré si môžeme my zaplatiť a urobia žiakom prednášku. Pre dievčatá majú zdarma a chlapci majú za poplatok.
Učiteľka E

A v podstate k nám do školy vždy každý rok vlastne chodievala taká teta alebo dve, ktoré robili dievčatám, len dievčatám o tom, ako sa vlastne stanú ženami, čo som ja nikdy nemala rada, že prečo len dievčatá. A čo chlapci? Oni sú akože niečím iní?
Učiteľka H

Z hľadiska procesov môže spolupráca s externými aktérmi brzdiť aj povinnosť nahlasovať ich účasť vo vzdelávacom procese zriaďovateľovi:

Alebo, ešte máme aj takú skúsenosť, že musia nahlasovať riaditeľia na samosprávne kraje, zriaďovateľa (sic), koho majú na škole. To sa aj mne stalo, keď sme napríklad nahrávali hodinu do novín, teda do časopisu, ja som musela ohlásiť, že budem mať na škole trebárs tých a tých, v podstate keď prišiel ktokoľvek.

Výchova k manželstvu a rodičovstvu ako prierezová téma: Možnosti a prekážky

Ukotvenie vzdelávacieho obsahu týkajúceho sa SV ako prierezovej témy na jednej strane umožňuje prepájať vzdelávací obsah naprieč relevantnými predmetmi či poskytovať dodatočný priestor na hlbkovejšie spracovanie parciálnych tém (vo forme blokov či prednášok). Zároveň však od škôl vyžaduje vyššiu mieru koordinácie (z tohto dôvodu sa tiež školám ukladá povinnosť, aby v nich pôsobila koordinátorka či koordinátor pre prierezovú tému VMR) či plánovania vzdelávacieho obsahu (*Metodické usmernenie k zavádzaniu prierezových tém do školských vzdelávacích programov*). Učiteľiek sme sa preto v rámci rozhovorov pýtali špecificky aj na to, akým spôsobom prebieha koordinácia plánovania výučby

prierezovej témy VMR a aké špecifické príležitosti či prekážky poskytuje práve ukotvenie týchto tém v rámci prierezovej témy VMR.

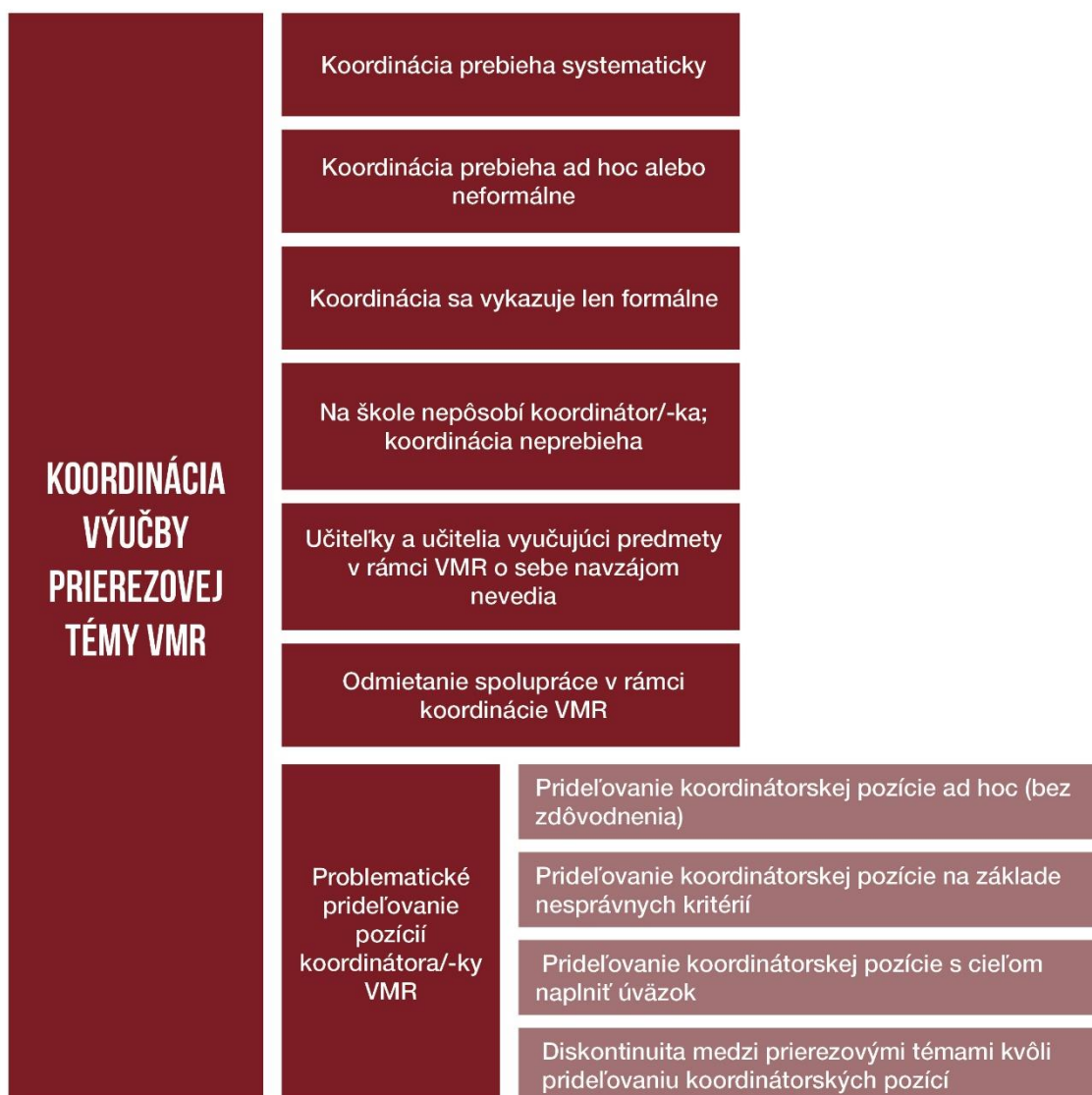
Výsledky jednoznačne poukazujú na to, že postavenie vzdelávacieho obsahu súvisiaceho so SV ako prierezovej témy môže spôsobovať vážne problémy v rámci pedagogickej praxe, ako aj v rámci zabezpečenia dostatočnej kvality vzdelávacieho obsahu. Hoci v niektorých školách môže fungovať kvalitná koordinácia medzi vyučujúcimi, rovnako sa ale objavujú aj problémy. Koordinácia sa vykazuje len formálne, vyučujúci predmetov, v rámci ktorých sa prierezová téma vyučuje, o sebe nemusia navzájom vedieť a v niektorých školách dokonca nemusí pôsobiť ani koordinátor či koordinátorka tejto prierezovej témy.

KOORDINÁCIA VÝUČBY PRIEREZOVEJ TÉMY VÝCHOVA K MANŽELSTVU A RODIČOVSTVU

„Tak nijak, nijak to nefunguje, povedzme si rovno.“

Z obsahovej analýzy rozhovorov vyplynulo, že okrem systematickej koordinácie prierezovej témy VMR, o ktorej niektoré respondentky informovali, a ktorú predpokladá štátny vzdelávací program, sa v niektorých školách výučba témy nekoordinuje vôbec, alebo sa vykazuje len formálne v rámci dokumentácie školy. Na niektorých školách koordinátor či koordinátorka nepôsobil vôbec. V iných prípadoch môže koordinácia výučby prierezovej témy prebiehať neformálne a ad hoc, učiteľky a učelia, ktorí vyučujú predmety, v rámci ktorých sa vyučuje aj prierezová téma VMR, o sebe navzájom nemajú informácie, môže dochádzať k odmietaniu spolupráce pri koordinovaní aktivít a respondentky poukázali aj na viaceré problematické aspekty pri určovaní koordinátora či koordinátorky pre tému VRM. Všetky obsahové kategórie, ktoré sa v rozhovoroch v súvislosti s koordináciou výučby SV/VMR v rozhovoroch objavili, zhŕňa schéma č. 8.

Schéma č. 8: Štruktúra obsahových kategórií v rámci hlavnej dimenzie **Koordinácia výučby prierezovej témy Výchova k manželstvu a rodičovstvu**

Niekoľko respondentiek v rozhovoroch deklarovalo, že koordinácia prierezovej témy Výchova k manželstvu a rodičovstvu prebieha v ich škole systematicky:

[T]o sme zriadili [koordinátorku VMR] vlastne, (...) tuším sme to mali aj v pokynoch (...). No tak potom sme vytvorili tých koordinátorov, my máme päť tých koordinátorov. Rôzne témy – finančná gramotnosť atď. A medzi to sme dali aj [témy] výchova k rodičovstvu a manželstvu a sexuálna výchova. Takže tá kolegyňa si to pripraví, ona to teda už robí pár rokov. Ona si to pripraví, buď nejaký film si nájde, alebo tak. Keď ja niečo nájdem, tak jej to tiež posuniem, alebo tak, že spolupráca je. Alebo to potom máme aj na tej etickej výchove alebo aj občianskej, že keď vedia sa na tú tému baviť (...) ona je len pre tú rodinu a sexuálnu výchovu. Ona je čisto len pre túto tému. Koordinátorka na túto tému. To máme päť tých tém a päť učiteľov v tom pracuje. (...) to my máme šiesti, ktorí rozprávame na tú tému [VMR]. To je

úplne, že keď máme poradu. Že túto a túto tému preberieme, a kto aké má materiály si preberieme, vymením. Nejakú adresu, link.

Učiteľka B

V tom prvom ročníku, kde majú toto explicitne v kurikule, tam spolupracujeme s učiteľmi biológie a aj s tými učiteľmi, čo sú prizývaní, ochotní rozprávať ohľadom sexuálnych vzťahov, partnerstiev. Zväčša tam je to najviac koordinované. Ono to je naozaj v jednom ročníku všade, neviem, či je to časovo rovnaké, to asi nie, ale zhruba v tom ročníku to určite prejdú. My sme to zvykli robiť tak, že aj z biológie prišli niečo porozprávať, alebo už na biológii sa dohodli a porozprávali (...). Tí ľudia [si] chodia vzájomne [na hodiny] alebo majú spojené hodiny. Na škole na to máme veľa učiteľov, čo je podľa mňa super. (...) Dokonca tam máme školskú psychologičku, ktorá príde za deťmi.

Učiteľka F

V ďalších prípadoch respondentky informovali skôr o ad hoc koordinácii. Učiteľky a učelia zdieľajú informácie neformálne v rámci prestávok alebo spoločne stráveného času v zborovni, prípadne sa témam súvisiacim so SV/VMR spoločne venujú vtedy, keď sa takáto potreba objaví:

Áno, áno, veď v zborovni sme spolu (...) viacerí. Tam sa o tom rozprávame, a keď počujeme, že jedna o tom sa rozpráva, tak aj tak isto vidím, že čo a ako o tom, ako robila tie materiály. Tak nakoľko sme (...) v zborovni, nie sme taká veľká škola, tam sme desiaty spolu, tak aj tak vidím, že kto ako čo pracuje. A keď nás to baví, tak si to povieme spolu, alebo ona si pýta odo mňa nejaké veci, že čo by som na to povedala, či to tam má dať alebo nemá dať. (...) Len som jej pomáhala niektoré veci. Ale ona nešla (...) tak dopodrobna ako biologička, len tak všeobecne sa rozprávali, ako o rodine a tak, že aké sú vlastne tie rodinné, základ rodiny a také vo všeobecnosti.

Učiteľka C

Skôr je to len tak v rámci akej-takej debaty, nejakého sedenia, keď niečo žiaci trebárs povedia alebo nejakú informáciu majú. (...) alebo že narazíme na nejakú takúto tému.

Učiteľka J

Ja som si to koordinátorstvo vlastne nechala, lebo z mojej funkcie vyplýva aj to, že musím riešiť rôzne problémy, ktoré sa náhodou vyskytnú. Takže pracujem, ja stále sa cítim ako koordinátor. (...) Povieme si na porade, aké problémy, čomu by sme sa mali venovať na triednických hodinách a potom ja vstupujem do jednotlivých tried a tam s tými žiakmi si urobím takú hodinu, kde preberáme rôzne také citlivé témy, alebo teda problémové. (...) Je to viac menej také nárazové [porady k výučbe tém súvisiacich so sexuálnou výchovou], vsúvame to do tých našich naplánovaných klasifikačných a hodnotiacich pedagogických porád. Podľa toho, ako sa vyskytne nejaký problém, že treba riešiť.

Učiteľka G

Proste kolegyňa cez prestávku, keď vieme, že tá téma sa rieši, tak vtedy sa nejako porozprávame o tom, a to je ako-tak všetko.

Učiteľka H

Ostatné kategórie, ktoré vyplynuli z obsahovej analýzy, poukazujú na výrazné problémy pri koordinácii výučby prierezovej témy VMR. Respondentky informovali o tom, že koordinácia prebieha výlučne formálne, vzdelávacie aktivity sa vykazujú len v rámci školskej dokumentácie bez reálneho zladovania aktivít medzi učiteľkami a učiteľmi. Vyučujúci, ktorí zastrešujú predmety, v rámci ktorých sa prierezová téma VMR vyučuje, o sebe navzájom nevedia (teda nevedia, aký obsah preberajú so žiačkami a žiakmi ich kolegyne a kolegovia). V niektorých prípadoch dokonca participantky opisovali aj priame odmietnutie spolupráce alebo informovali o tom, že v ich škole koordinátor či koordinátorka pre VMR nepôsobí. Objavili sa aj informácie o problémoch pri určovaní koordinátorov. Viaceré učiteľky hovorili o tom, že táto pozícia sa prideluje bez prihliadnutia na reálnu odbornosť alebo záujem, pri určovaní koordinátoriek a koordinátorov sa neuplatňujú relevantné kritériá a namiesto toho sa zohľadňuje napr. potreba naplniť úväzky niektorých zamestnankýň či zamestnancov. Jedna z respondentiek reflektovala aj problémy vyplývajúce z toho, že pre súvisiace témy sa určujú samostatní koordinátori, v dôsledku čoho chýba koordinácia medzi samotnými koordinátormi (napr. v témach ľudských práv, ktoré úzko súvisia práve s témami SV). Tieto problémy ilustrujú úryvky rozhovorov, ktoré zhrňa box č. 7.

SÚBOR VYJADRENÍ č. 7:

Problémy s koordináciou výučby prierezovej témy VMR

- **Koordinácia sa vykazuje len formálne**

Keďže som druhý rok do toho zasvätená a dali mi v podstate materiály, čo som si študovala a bola korona, čiže som v podstate sme (sic) ešte nič nerobili, rozumiete. (...) Oni [učitelia, ktorí vyučujú predmety v rámci VMR] v rámci svojich predmetov, čo majú – biológia, tam máte, a tak isto nemá ľudské telo v siedmom ročníku, tak vyučuje podľa toho (...) Napríklad máme také, že máme také stretnutie v rámci PK [predmetovej komisie] – fyzikálie, viete, také tie predmety a v rámci sexuálnej výchovy, naozaj. A keď počúvam, čo tam máme, máme tam ľudské práva koordinátora (sic), zdravá výživa, neviem o tom, že by mali také stretnutia, viete. Také porady. (...) Tak nijak, nijak to nefunguje, povedzme si rovno. (...) Papierovo.

Učiteľka A

V rámci biológie, ja som teraz robila takú že výročnú, akože koncoročnú správu. A tam sa hovorilo, že v 7. triede sa robila ako keby nejaká fyziológia a rozmnožovacia sústava a tak. A že deti sa na prvom stupni učili o rodine a jej ako keby úlohe, že akú úlohu má rodina v živote človeka, ale zároveň mi tam jedna kolegyňa napísala, že sme sa veľmi bavili o tom, aká je úloha tradičnej rodiny, tak som to napísala do správy (...) si v júni pred poradou povieme, že jejda, musíme nahrat' nejaké reporty a napíšeme si, že sme sa učili v novembri o dušičkách, rodina. A to je ako keby súčasť sexuálnej výchovy, čo je úplne mimo. (...) keď mi moja predchádzajúca kolegyňa, ktorá bola predtým koordinátorka (...) pre výchovu k manželstvu a rodičovstvu, tak mi proste iba dala copy-paste nejakú správu z roku dvetisíc neviem koľko. Pre mňa je to naozaj ctrl+c, ctrl+v. A naozaj, to nie je téma u nás vôbec.

Učiteľka D

- **Na škole nepôsobí koordinátor/-ka; koordinácia neprebíha**

Napríklad máme (...) také stretnutie v rámci PK [predmetových komisií] – fyzikálie. Viete, také tie predmety. A v rámci sexuálnej výchovy, naozaj [nie]. A keď počúvam, čo tam máme. Máme tam ľudské práva koordinátora (sic), zdravá výživa – neviem o tom, že by mali také stretnutia, viete. Také porady.
Učiteľka A

No, to presne neviem takéto [či pôsobí v škole koordinátor/ka sexuálnej výchovy], ja to nie som, takže to neviem, či tam. Asi, asi nie. Nevie, či náhodou nerobí to naša sociálna pedagogička takéto niečo, lebo... to neviem presne, že či by to niekto mal zaradené takéto niečo. Ale my sme taká menšia škola, takže to je také, že keď niečo majú také, tak stránka dôvery, a keby niekto mal nejaký problém, tak tá sociálna pedagogička všetko sleduje. Takže keby také niečo bolo, tak možno by sa to tam vyskytlo, že niečo je. Ale zvlášť také, ani psychológa na škole, ani zvlášť nemáme, nakoľko riaditeľka je aj psychologička, a keď treba, ona to rieši takéto veci.
Učiteľka C

Nie, nie [nemáme koordinátora/-ku VMR]. (...) A s kolegyňami o tom nerozprávame veľmi, lebo, jednoducho, nie je to taká, by som povedala, taká preferovaná prierezová téma, ako napríklad environmentálna a ešte také tie, prezentačné zručnosti. Sú protidrogová prevencia, to sú také, by som povedala, viac preferované(...) ako tá sexuálna výchova.
Učiteľka E

[V]ôbec, vôbec [odpoveď na otázku, či sa s kolegami/-yňami pravidelne stretávajú k téme výučby VMR]. (...)
Učiteľka I

Nie [odpoveď na otázku, či v škole nepôsobí koordinátor/-ka predmetu VMR]. To je úplne teraz zabudnuté.
Učiteľka J

[K]eď sa koordinujeme, väčšinou to je v rámci predmetovej komisie. Keď sa stretávame na predmetovej komisii. Akože, to by som povedala, že v rámci celej školy teda nie. (...) Nie, vieš čo, koordinátor je len protidrogová záležitosť (sic) a potom je kariérny poradca, on je akože výchovný poradca a ten výchovný poradca, ako ho teda nazvali, tak ten ako robí také možno v rámci triednických hodín, akože nám vybaví nejakého, povedzme, nejakú besedu, ale z tej sexuálnej výchovy minimálne, tam je to skôr o iných záležitostiach týkajúcich sa kriminality alebo drog a podobne. Ale takýchto nie.
Učiteľka K

- **Učiteľky a učitelia o sebe navzájom nevedia**

[Školská psychologička] mala (...) nejaké workshopy s deťmi ohľadom sexuality a s dievčatami a pre ňu bolo dôležité ten obraz samej seba, akože poruchy príjmu potravy, ale nebola ochotná to so mnou zdieľať, ale neviem vám k tomu bližšie povedať, akože niečo bolo, do nejakej miery a tak to

neviem povedať. (...) neviem, akú mala formu, neviem, čo bol úplne obsah, ale neviem, či to bolo hodnotovo zladené s tým, čo si ja predstavujem, že aby malo byť (sic). Nevie, fakt neviem.

Učiteľka D

Ja to učím ako v rámci [svojho predmetu], neviem ako to učia. No kolegyňa, čo má biológiu, tak ona, myslím si, že ona to prejde, to, čo je v učebnici, no a ja čo učím.

Učiteľka E

My často o sebe ani nevieme, že čo učia trebárs na biológii a podobne (...) zase oni nevedia čo my učíme na občianskej napríklad alebo dejepise a podobne. (...) Ale že by sme nejako konzultovali, že vy učíte tak, vy učíte tak (...) nie. Neexistuje nejaká taká koordinácia, nejaké prepojenie. Čo je možno aj trošku na škodu. To je to, čo som aj v úvode hovorila, že možno by sa pýtalo také, no, prepojenie, že vy učíte to, vy učíte to, vy učíte to.

Učiteľka J

● **Odmietanie spolupráce v rámci koordinácie VMR**

Viem, že psychologička školská sa tomu trochu venovala, a keď som jej navrhla spoluprácu, že by sme to mohli spolu nastaviť, tak nebola úplne ochotná, tak som netlačila. Takže skôr by som povedala nie ako áno. (...) urobila nejaké workshopy a som jej hovorila, že počuj, že ja som proste tá koordinátorka, že možno by bolo fajn, keby sme si to spravili spolu, ja mám nejaké materiály, je to téma, ktorá ma zaujíma, ktorá mi príde dôležitá. A potom som sa ad hoc dozvedela, že sa niečo udialo bez toho, aby som o tom vedela, išlo to veľmi veľmi mimo mňa, čo ma zamrzelo a neprišlo mi to úplne profesionálne, ale tak to prebiehalo. Ja už som to tak brala, že išlo to mimo mňa, tak už to asi neviem nejako hrotiť. (...)

Učiteľka D

● **Problematické pridelovanie pozícií koordinátora/-ky VMR**

Pridelovanie koordinátorskej pozície ad hoc (bez zdôvodnenia)

[J]a som fyzikárka a angličtinárka, ja mám také predmety, že u mňa sexuálna výchova, ja ju v podstate nevyučujem. Aj technickú výchovu som učila, aj to mám aprobáciu, čiže ja som aprobácia, trojkombinácia teda fyzika, technická výchova a anglický jazyk. Teda viete, tam sexuálna výchova sa neučí nikde. Ja viem, ja som koordinátorka pre výchovu k manželstvu a rodičovstvu, za mnou bol zástupca, lebo som bola predtým pre finančnú gramotnosť. My sme malá škola (...) takže vlastne finančná gramotnosť ostala kolegyni a ja som teraz [koordinátorka pre VMR] tento rok, asi druhý rok som, myslím. Čiže z hľadiska, do toho sa snažím, že čo vlastne, ako koordinátorka.

Učiteľka A

Ale to je iba také, že na začiatku školského roka máme veľkú poradu, že kto chce byť koordinátorom, koordinátorkou pre environmentálnu výchovu, kto chce byť pre rodičovstvo, pre plánované rodičovstvo, manželstvo atď. A to je celé.

Učiteľka D

Pridelovanie koordinátorskej pozície na základe nesprávnych kritérií

Ale trochu mi aj vadí, že na školách sú rôzni koordinátori a napríklad koordinátor rodičovskej výchovy a výchovy k manželstvu sa u nás tvoril nie tak, že to napríklad ja učím. Síce to bola kolegyňa, etická [výchova], ale systémom „je na to už vekovo dosť stará, má rodinu, tak to bude dobre robiť.“ (...) potom to prebrala kolegyňa, ktorá je silne veriacca a, ako, bol to problém trochu už s týmito témami. A no, nebolo to ok.

Učiteľka I

Pridelovanie koordinátorskej pozície s cieľom naplniť úväzok

[Č]o sa môže stať, že napríklad aj tá výchova k rozvoju osobnosti, tuším sa to volá, to je tiež prierezová téma. A keď chýbala niekomu hodina do úväzku, tak mu to [riaditeľka] dala a už to potom strácalo.

Učiteľka J

Diskontinuita medzi prierezovými témami kvôli pridelovaniu koordinátorských pozícií

[M]yslím, že takýto kúskovaný koordinátor nie je na mieste. Ja som sa snažila na škole pracovať ako koordinátorka a miešať vlastne, ako keby v jednej mojej osobe bola koordinácia (...) cez závislosti, cez ľudskoprávne vzdelávanie ako také a cez výchovu k manželstvu a rodičovstvu.

Učiteľka I

MOŽNOSTI A PREKÁŽKY VYPLÝVAJÚCE Z UKOTVENIA VÝCHOVY K MANŽELSTVU A RODIČOVSTVU AKO PRIEREZOVEJ TÉMY

„Čo by sme potrebovali, no v prvom rade by asi bolo fajn vytvoriť ten priestor zvrchu.“

Okrem koordinácie výučby tém súvisiacich so SV, resp. prierezovej témy VMR sme v rozhovoroch zisťovali aj ďalšie možnosti či potenciálne prekážky, ktoré môžu vyplývať z takéhoto ukotvenia vzdelávacieho obsahu v rámci kurikula. Ako naznačuje schéma č. 9, kategórie obsahovej analýzy sýtli najmä problémy vyplývajúce z takéhoto zarámčovania.

Schéma č. 9: Štruktúra obsahových kategórií v rámci hlavnej dimenzie Ukotvenie výchovy k manželstvu a rodičovstvu ako prierezovej témy

PROBLÉMY VYPLÝVAJÚCE Z POSTAVENIA VMR AKO PRIEREZOVEJ TÉMY	Všeobecne formulovaná potreba väčšieho priestoru na výučbu tém súvisiacich so SV	
	Vytlačanie VMR inými predmetmi alebo témami	Vyššia dôležitosť iných vzdelávacích oblastí
		Vyššia dôležitosť iných prierezových tém (v rámci ŠVP) a aktivít
		Problém s alternáciou etickej výchovy s ná boženskou výchovou
	Nedostatočná dotácia pre predmety, v rámci ktorých sa prierezovo vyučuje VMR	Chýbajúce predmety, v ktorých sa prierezovo vyučuje VMR (niektoré typy stredných škôl)
		Obmedzenia vyplývajúce z duálneho vzdelávania a praxe
		Nedostatok priestoru na výučbu VMR v rámci predmetov, na ktorých sa predmet učí
		Vplyv zmien v postavení VMR - upozadenie témy
	Variabilita vzdelávacieho obsahu v dôsledku nepovinných osnov	Žiadna alebo nedostatočná výučba
		Ovplyvňovanie výučby postojmi relevantných aktérov v školách

Všeobecne poukazovali učiteľky predovšetkým na nedostatok priestoru na výučbu tém súvisiacich so SV:

Vlastne to, čo robí [Spoločnosť pre plánované rodičovstvo], ale nebolo to (sic) naozaj priestor nejako aplikovať.
Učiteľka D

[Č]o by sme potrebovali, no v prvom rade by asi bolo fajn vytvoriť ten priestor zvrchu, ak teda chceme hovoriť o tej téme, lebo je veľmi veľká, dá sa pozeráť na ňu z veľa, veľa hľadísk, stránok, nielen z biologickej, ale aj sociálnej, morálnej. Hrozne, hrozne veľa tam toho je. (...) Asi oveľa viac, keby som mala na to čas, vravím, už pri tej myšlienke toho predmetu mi naskakujú témy, aktivity, ako by sa to všetko dalo urobiť, len treba chcieť.
Učiteľka H

Špecificky poukazovali na nedostatočnú dotáciu vyučovacích hodín pre predmety, v rámci ktorých sa má prierezová téma VMR prednostne vyučovať. Tento problém sa pritom týkal najmä niektorých druhov stredných škôl (F-odbory, H-odbory, stredné odborné učilišťa, školy

poskytujúce duálne vzdelávanie). V týchto školách niektoré predmety, v rámci ktorých možno preberať témy súvisiace so SV, chýbajú úplne, alebo majú výrazne limitovanú dotáciu. Aj v školách, v ktorých neprebíha praktické vyučovanie, poukazovali participantky na nízku dotáciu predmetov, v rámci ktorých možno VMR vyučovať. Problémy vyplývajúce s nedostatočnou dotáciou pre predmety, v rámci ktorých sa vyučuje VMR, zhŕňa box č. 8.

SÚBOR VYJADRENÍ č. 8:

Nedostatočná dotácia pre predmety, v rámci ktorých sa vyučuje prierezová téma VMR

- **Chýbajúce predmety, v ktorých sa prierezovo vyučuje VMR (niektoré typy stredných škôl)**

Biológiu my nemáme. Tento predmet my neučíme.

Učiteľka B

No tak u nás, nakoľko my sme odborná škola, a tu len v prvom ročníku majú biológiu, tam majú vlastne ako tie (sic) všeobecnú biológiu a potom zdravie a človek. A to prejde celý rok len ako celá biológia narýchlo a my to ako na to priestor na to nemáme. (...) my vlastne potom už máme odborné veci, viete, na to, čo máme – kuchár, cukrár, mäsiar. Takže ja už napríklad, ja už učím bioanatómiu jatočných zvierat, takže to oni potom už vôbec o tom nepočujú, že čo je vo všeobecnosti biológia.

Učiteľka C

- **Obmedzenia vyplývajúce z duálneho vzdelávania a praxe**

[V]iete, my máme tie F-kárske odbory. Oni majú len raz do týždňa teóriu, inak sú na praxi. My sme s nimi len tých pár hodín a potom sú na praxi. Alebo tie H-čkové. U nich máme (...) duál, že sú tí čašníci po zariadeniach. Takže my si s nimi toto preberáme, keď je teória⁷.

Učiteľka B

[S]kôr to, čo zasahovalo, bolo to, keď sme na tých odborných školách naozaj prešli na ten systém duálneho systému (...) lebo jednoducho sa okresalo aj to zo spoločenskovedných predmetov, (...) veď ja som občiansku učňov mala tak v prvom ročníku, že som ju mala iba 15 hodín do roka. 15 hodín. Na všetko. To je hodne, to asi kúzelník by dokázal. Ale na prax mali 80 %, 20 % sú tieto predmety.

Učiteľka I

- **Nedostatok priestoru na výučbu VMR v rámci predmetov, na ktorých sa predmet učí**

A podľa mňa, keby takéto niečo [základná osveta v téme LGBT] by bolo, tak nie na hodine biológii (sic), lebo to sa nedá, lebo tam sú určené tie tematické plány. (...) biológ nemá toľko času, lebo my keď máme tie tematické plány, tak

⁷ F-odbory označujú vzdelávacie programy určené na dosiahnutie nižšieho stredného vzdelania. Obyčajne ide o programy určené pre žiačky a žiakov bez ukončenej základnej školy. H-odbory označujú vzdelávacie programy určené na dosiahnutie stredného odborného vzdelania (Národná klasifikácia vzdelania).

tam máme celé ľudské telo, (...) a tam kým prejdeme všetky tie zmyslové orgány, zrak a nervovú sústavu, všetky kosti, svaly, to je len jedna kapitola, to viete. Takže tak isto mám na to pár hodín, tak isto musia mať poznámky (...). Viete, tam máme podľa mňa na to málo priestoru, lebo tam sú potom ešte ďalšie veci, čo musíme prebrať. (...) učiteľ musí vlastne prebrať tú látku, má všetko naplánované na celý rok, tam je toho strašne veľa. Celé ľudské telo a potom ešte ďalej pokračuje zdravie a život človeka.

Učiteľka C

[A]le naozaj nie je ten priestor, lebo v rámci nejakého že formálneho vyučovania predmetov, tak tam na to priestor nie je.

Učiteľka D

- **Vplyv zmien v ŠVP a postavení VMR – téma v úzadí**

Áno, zasiahlo [zmeny v postavení predmetu]. Lebo išlo to tak do úzadia vlastne.

Učiteľka G

A potom, keď začala tá reforma v tom 2008, tak sa tam tá občianska náuka dosť zúžila, však vieš, že nám dali učiť normálne tri hodiny. My sme mali našťastie štyri, takže my sme si to mohli ako keby rozšíriť, ale teraz nám to nová riaditeľka chce zobrať tú jednu hodinu, takže zas to bude na úkor toho, hej. Vieš čo, takto priamo si nepamätám, či sme mali nejaký predmet. Ale ja keď som začínala učiť v 80. roku, tak my sme v rámci občianskej náuky takýto program mali. Jednu hodinu v mesiaci sme mali práve presne takto sa to volalo – Výchova k manželstvu a rodičovstvu a boli tam tieto jednotlivé tímy. Ja som učila na odbornom učilišti (...) A bolo to veľmi dobré pre tie decká. Bolo to zakomponované v rámci občianskej náuky. No a potom, keď som prešla na gymnázium, tak tam sme mali občiansku náuku ešte v prvom, druhom ročníku a mám taký dojem, že aj tam sme ešte mali takéto témy. Výber partnera napríklad, dieťa a takéto veci. No a potom sa to vytratilo. (...) Ešte ja si pamätám, že keď som začínala učiť, tak vtedy sme do tých, volalo sa to časovo-tematické plány, tak tam sme trebárs vyznačovali, že táto téma je výchova k rodičovstvu, myslím, sme to tam značili. Ale potom sa aj toto vytratilo, to povedomie. Áno, to povedomie tej výchovy teda k rodičovstvu alebo sexuálnej výchovy sa vytratilo. (...) Aj tou reformou v 2008 sa ako keby sa (sic) celá tá téma vytlačila, (...) nedostávala sa až tak do povedomia. (...) Ale v tých začiatkoch, určite by som v škole ešte našla, v tých časovo-tematických plánoch sme to mali vyznačené, a tým pádom sa to tak dostávalo do povedomia, a teraz som si aj spomenula, že zakaždým zástupkyňa, to asi výchovná poradkyňa, od nás aj pýtala potom aj nejakú takú informáciu, že či sa tým témam venujeme. Že sa to aj trochu sledovalo, ale môžem povedať, že to ešte v tých začiatkoch bolo, nie po reforme by som povedala.

Učiteľka J

Nedostatočný priestor na výučbu tém súvisiacich so SV/VMR súvisel podľa skúseností našich respondentiek s vytláčaním témy inými predmetmi alebo dokonca inými prierezovými témami. Viaceré učiteľky poukázali na to, že pri tvorbe školských vzdelávacích programov a určovaní dotácií pre jednotlivé predmety sú prioritizované iné vzdelávacie oblasti – predovšetkým matematika a slovenský jazyk:

A myslím si, že ani predmet tak ľahko nebude na tých školách, lebo slovenčina a matematika sú veľmi dôležité, takže nehrozí, aby takto uvoľnili na takto dôležitý predmet hodinu týždenne.

Učiteľka H

A také toto, že "okrešeme, lebo potrebujeme pridať matematiku". To sa vždy tak robilo podľa toho, kto stál na čele školstva a jednoducho aké to zameranie bolo. Ani ten duálny systém nie je dobrý, my sme ho naozaj veľmi a často kritizovali, že občiansku dávate preč, ale občanom je každý, aj ten čo sedí na tom pive v krčme. Ale nie každý v krčme bude podnikateľ.

Učiteľka I

Lebo tam máme my disponibilné množstvo hodín, ktoré môžeme pridelovať a môžeme si vytvoriť predmet, alebo to môžeme dať nejakému predmetu. A keď to dáš, povedzme, k matematike, alebo ja neviem, tak to povedia, že to je oukej. Ale keď tam dáš takýto predmet, nemusí to byť pre nich to dôležité, preto ako je to...

Učiteľka K

Vyššiu prioritu však podľa nich môžu mať aj iné prierezové témy, ktorým sa venuje viac pozornosti:

Áno, lebo prierezové témy teraz, však to poznáš zrejme, v štátnom vzdelávacom programe sú prierezové témy, teraz už len päť. Hej, tá multikultúra. To ich vytlačilo. To vytlačilo. (...) [Prierezová téma VMR] nedostávala sa až tak do povedomia. Lebo vieš aj ty sama, že keď sa povie multikultúrna, environmentálna, tieto hej, čo sú, (...) potom ešte rozvoj osobnosti. (...) Tam tieto prierezové témy akoby vytlačili (...) túto tému, hej? (...) Možnože tá téma práva, lebo o tom sa debatuje. Myslím ako ľudské práva, hej? Ľudské práva, alebo teda práva žiakov, práva detí.

Učiteľka J

Nie, vieš čo, koordinátor je len protidrogová záležitosť a potom je kariérny poradca, on je akože výchovný poradca a ten výchovný poradca, ako ho teda nazvali, tak ten ako robí také možno v rámci triednických hodín, akože nám vybaví (...) nejakú besedu, ale z tej sexuálnej výchovy minimálne, tam je to skôr o iných záležitostiach týkajúcich sa kriminality alebo drog a podobne. Ale takýchto nie. (...) [A]lebo teda aspoň nejakým spôsobom (...) tlačiť na tú školu, aby sa aj týmto [venovali], nielen napríklad holokaustu alebo kriminalite.

Učiteľka K

Zúžený priestor na kvalitné odovzdanie vzdelávacieho obsahu všetkým žiačkam a žiakom utvára aj alternácia náboženskej a etickej výchovy:

[M]ožno by sa to [vyučovať témy súvisiace s VMR] dalo aj v rámci občianskej urobiť, (...) ale v rámci etickej nie, lebo do takých regiónov, ako sme my, kde je tá náboženská výchova, kde 98 % detí má náboženskú výchovu, tak oni by o to prišli. Takže v tej etickej nie.

Učiteľka E

Lebo zakomponovaná sexuálna výchova je v etickej, ale to je zase ten problém, že etickú výchovu má len malá časť žiakov. Religióznym štát, ktorým sme, alebo teda náboženstvo, ktoré prevláda, to znamená, že prevažná väčšina detí ide na náboženstvo a taký ten menší zostatok ide na etickú výchovu.

Učiteľka K

Ďalší problém, na ktorý učiteľky v súvislosti s prierezovým charakterom výchovy k manželstvu a rodičovstvu poukazovali, súvisel s nejednoznačne definovaným vzdelávacím obsahom. Tieto problémy zhŕňa box č. 9.

SÚBOR VYJADRENÍ č. 9:

Variabilita (kvality) vzdelávacieho obsahu vyplývajúca z nepovinných osnov VMR

- **Žiadna alebo nedostatočná výučba**

U nás sa to učí iba na papieroch, u nás je to čisto na papieroch, to sa reálne nevyučuje, nie je to súčasťou ničoho. (...) Akože naozaj, nula bodov. (...) a žiadna prevencia a nič sa nedeje, ani v rámci občianky, ani etiky.

Učiteľka D

Napríklad to, čo sa mne veľmi často stávalo, je, že ja som prišla a sexuálnu výchovu som robila. Kdežto kolegyně učili rovnako občiansku náuku, nerobili tieto hodiny. Oni jednoducho tie témy dali preč. (...) alebo si niečo prečítali, napísali poznámky, doslovne si nadiktovali poznámky a to bolo všetko. (...) a nikto to nechcel učiť. (...) A naozaj, tam niektoré kolegyně ani témy neučia. Jednoducho ich preskakujú alebo dajú si iné témy. A nevenujú sa sexuálnej výchove. Takže je to problém.

Učiteľka I

- **Vplyv postojov vyučujúcich na zaradenie vzdelávacieho obsahu VMR do vyučovania**

Sú ľudia, ktorí proste si dajú na tom záležať a snažia sa nájsť materiály atď... A sú ľudia, ktorí proste možno majú nejaký ten predsudok, niečo v sebe (...) a odučia to len tak akože nooo. (...)

Učiteľka K

[Ž]e by to možno bola nejaká povinnosť pre tých riaditeľov, ktorí sú takí, že "ach, veď sexuálna výchova, blbosť, (...) to nás nezaujíma, nás sa to netýka, nechcem, aby tu deti sexovali."

Učiteľka D

Aj na gymnáziách, ja to veľakrát počúvam, niekde už ani nemôžu veľmi hovoriť nahlas, nieto ešte trebárs učiť.

Učiteľka I

- **Nedostatok priestoru na výučbu VMR v rámci predmetov, na ktorých sa predmet učí**

A podľa mňa, keby takéto niečo [základná osveta v téme LGBT] by bolo, tak nie na hodine biológie (sic), lebo to sa nedá, lebo tam sú určené tie tematické plány. (...) biológ nemá toľko času, lebo my keď máme tie tematické plány, tak tam máme celé ľudské telo, (...) a tam kým prejdeme všetky tie zmyslové orgány, zrak a nervovú sústavu, všetky kosti, svaly, to je len jedna kapitola, to viete. Takže tak isto mám na to pár hodín, tak isto musia mať poznámky (...). Viete, tam máme podľa mňa na to málo priestoru, lebo tam sú potom ešte ďalšie veci, čo musíme prebrať. (...) učiteľ musí vlastne prebrať tú látku, má všetko naplánované na celý rok, tam je toho strašne veľa. Celé ľudské telo a potom ešte ďalej pokračuje zdravie a život človeka.

Učiteľka C

[A]le naozaj nie je ten priestor, lebo v rámci nejakého že formálneho vyučovania predmetov, tak tam na to priestor nie je.

Učiteľka D

- **Téma v úzadí**

Áno, zasiahlo [zmeny v postavení predmetu]. Lebo išlo to tak do úzadia vlastne.

Učiteľka G

A potom keď začala tá reforma v tom 2008, tak sa tam tá občianska náuka dosť zúžila, však vieš, že nám dali učiť normálne tri hodiny. My sme mali našťastie štyri, takže my sme si to mohli ako keby rozšíriť, ale teraz nám to nová riaditeľka chce zobrať tú jednu hodinu, takže zas to bude na úkor toho, hej. Vieš čo, takto priamo si nepamätám, či sme mali nejaký predmet. Ale ja keď som začínala učiť v 80. roku tak my sme v rámci občianskej náuky takýto program mali. Jednu hodinu v mesiaci sme mali. Práve presne takto sa to volalo, Výchova k manželstvu a rodičovstvu a boli tam tieto jednotlivé tímy. Ja som učila na odbornom učilišti. (...) A bolo to veľmi dobré pre tie decká. Bolo to zakomponované v rámci občianskej náuky. No a potom, keď som prešla na gymnázium, tak tam sme mali občiansku náuku ešte v prvom, druhom ročníku a mám taký dojem, že aj tam sme ešte mali takéto témy. Výber partnera napríklad, dieťa a takéto veci. No a potom sa to vytratilo. (...) Ešte ja si pamätám, že keď som začínala učiť, tak vtedy sme do tých, volalo sa to časovo-tematické plány, tak tam sme trebárs vyznačovali, že táto téma je výchova k rodičovstvu, myslím, sme to tam značili. Ale potom sa aj toto vytratilo, to povedomie. Áno, to povedomie tej výchovy teda k rodičovstvu alebo sexuálnej výchovy (sic) sa vytratilo. (...) Aj tou reformou v 2008 sa ako keby sa celá tá téma vytlačila (...) nedostávala sa až tak do povedomia. (...) Ale v tých začiatkoch, určite by som v škole ešte našla, v tých časovo-tematických plánoch sme to mali vyznačené, a tým pádom sa to tak dostávalo do povedomia, a teraz som si aj spomenula, že zakaždým zástupkyňa, to asi výchovná poradkyňa, od nás aj pýtala potom aj nejakú takú informáciu, že či sa tým témam venujeme. Že sa to aj trochu sledovalo, ale môžem povedať, že to ešte v tých začiatkoch bolo, nie po reforme, by som povedala.

Učiteľka J

ZHRNUTIE A ODPORÚČANIE

Cieľom predkladanej výskumnej správy bolo zmapovať skúsenosti učiteliek s výučbou tém súvisiacich so SV v kontexte inštitucionálnych rámcov vzdelávacej politiky. Prostredníctvom pološtruktúrovaných rozhovorov s učiteľkami, ktoré tieto témy vyučujú a následnej kvalitatívnej obsahovej analýzy sme sa zamerali na dve širšie oblasti nastavenia vzdelávacej politiky: (1) podporu učiteliek a učiteľov pri výučbe tém súvisiacich so SV a (2) možnosti a potenciálne prekážky vyplývajúce z ukotvenia tém súvisiacich so SV v rámci prierezovej témy Výchova k manželstvu a rodičovstvu. Výsledky analýzy naznačujú viacero problémov, ktoré môžu negatívne ovplyvňovať, či a aké vzdelávanie sa deťom a mladým ľuďom v tejto oblasti na Slovensku poskytuje. Analýza ukazuje predovšetkým na dva okruhy problémov, ktoré by bolo možné eliminovať vhodnejším nastavením vzdelávacej politiky.

Po prvé, žiačkam a žiakom v školách na Slovensku sa pravdepodobne dostáva vzdelávanie v oblasti sexuality vo výrazne rôznom rozsahu aj kvalite.

Výsledky naznačujú, že učiteľky a učelia v tejto oblasti nedostávajú systematickú podporu. Naše respondentky informovali o nedostatočnej príprave na výučbu tém súvisiacich so SV na vysokej škole, nedostatočnej ponuke programov ďalšieho vzdelávania, ako aj o chýbajúcich učebných materiáloch, ktoré by mohli priamo pri výučbe využiť. Možno teda predpokladať, že rozsah aj kvalita vzdelávacieho obsahu v oblasti tém súvisiacich so SV bude v školách do veľkej závisieť od individuálneho nastavenia a snahy vyučujúcich.

Naše respondentky si vzdelávacie materiály vyhľadávali väčšinou svojpomocne, pričom učebnice jednotlivých predmetov podľa ich slov slúžili ako základ, ktorý však nepokrýva všetky témy, ktoré by podľa nich bolo potrebné prebrať. Pokiaľ teda učiteľka či učiteľ nemá záujem prebrať tieto témy alebo nemá kapacity dohľadávať si rozširujúci obsah, k žiačkam a žiakom sa nemusia dostať adekvátne poznatky v oblasti sexuality. No aj v prípade, že učiteľka či učiteľ má záujem a kapacitu vyučovať témy súvisiace so SV, vo vzťahu k chýbajúcemu jasnemu ukotveniu základnej poznatkovej bázy a kvalitne spracovaných východiskových učebných materiálov vznikajú pochybnosti o tom, či je voľne dostupný vzdelávací obsah (napr. videá) didakticky, metodicky či obsahovo adekvátne.

Okrem individuálneho nastavenia vyučujúcich môže kvalitu a rozsah výučby v oblasti SV ovplyvňovať aj prístup školy. Keďže Výchova k manželstvu a rodičovstvu je prierezová téma, ktorá sa preberá v rámci rôznych predmetov, na zabezpečenie kvalitného a najmä koherentného vzdelávania je potrebné, aby sa učiteľky a učelia týchto predmetov aktívne koordinovali. Zatiaľ čo v niektorých školách koordinácia podľa našich zistení skutočne prebieha, v iných školách môže byť problematická alebo k nej dokonca nemusí vôbec dochádzať. Vzdelávacie možnosti žiakov a žiačok závisia aj od ochoty a možností škôl zapájať do výučby externé subjekty (napr. organizácia besied či prednášok), ako aj od kvality vzdelávania, ktoré tieto subjekty poskytujú. Niektoré respondentky informovali o finančnej či geografickej nedostupnosti takýchto aktérov, iné údaje naznačujú, že do škôl môžu vstupovať aj aktéri, u ktorých nemožno spoľahlivo garantovať adekvátne odbornosť. Jedna z respondentiek napríklad nevedela presne identifikovať ani to, kto takéto vzdelávanie v škole poskytuje, vyučujúce často nie sú účastné týchto aktivít a jedna z respondentiek informovala

aj o skúsenosti s problematickým obsahom, ktorý bol žiačkam a žiakom v rámci takejto aktivity sprostredkovaný.

Po druhé, na výučbu tém súvisiacich so SV nie je podľa našich respondentiek v vyhradený dostatočný priestor. V školách, kde sa vyučujú vo vyššej dotácii predmety, ktorých súčasťou je VMR, je možné tento problém čiastočne eliminovať úpravou učebných osnov. To, či si učiteľka alebo učiteľ tematické plány upraví a vytvorí v rámci svojho predmetu dostatočný priestor aj na výučbu tém súvisiacich so SV, však opäť závisí od jej či jeho záujmu zakomponovať témy SV do vzdelávania. Významným systémovým problémom je, že na niektorých školách, najmä na stredných školách s praktickým vyučovaním, úplne chýbajú predmety, ktorých súčasťou je prierezová téma VMR, alebo je dotácia pre tieto predmety výrazne redukovaná. V týchto školách sa pritom vo zvýšenej miere vzdelávajú žiačky a žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia (Bednárík, 2020), pre ktorých môže byť dostupnosť objektívnych a relevantných informácií ešte problematickejšia. V dôsledku toho môže dochádzať k výrazným rozdielom v objeme informácií, ktoré deti a mladí ľudia v tejto oblasti počas vzdelávania dostávajú.

Problematickým aspektom pri zabezpečovaní dostatočného priestoru na výučbu tém súvisiacich so SV môže byť aj konkurencia s inými predmetmi či prierezovými témami. Hoci školy majú možnosť s cieľom výučby prierezovej témy VMR vytvoriť samostatný predmet alebo posilniť predmety, ktorých súčasťou je VMR v rámci tzv. disponibilných hodín, podľa viacerých respondentiek sa pri navyšovaní dotácie vyučovacích hodín môžu uprednostňovať najmä akademické predmety (matematika a slovenský jazyk). Prierezovej téme VMR môžu dokonca konkurovať iné prierezové témy, akými sú multikultúrna či environmentálna výchova, alebo iné preventívne aktivity, napríklad v oblasti drogovej prevencie a podobne.

Na základe našich výsledkov nemožno určiť rozsah identifikovaných problémov a prekážok. Kvalitatívne rozhovory s učiteľkami však umožnili relatívne detailne zmapovať ich povahu. Prípadnému zavádzaniu zmien na podporu kvalitného vzdelávania v oblasti sexuality, ktoré navrhujeme nižšie, by preto malo predchádzať rozšírenie výskumu o kvantitatívne údaje, prostredníctvom ktorých by bolo možné odhadnúť, akej časti žiakov a žiačok môže vo vzdelávaní chýbať kvalitná sexuálna výchova, aká časť škôl čelí identifikovaným prekážkam pri výučbe tém súvisiacich so SV a aké potreby majú učiteľky a učители v oblasti výučby tém súvisiacich so SV.

Dôležitým rozšírením poznatkovej bázy v tejto oblasti je tiež zisťovanie postojov a vôľ vyučujúcich poskytovať vzdelávanie v oblasti SV. S cieľom preskúmať inštitucionálne možnosti a prekážky pri výučbe tém súvisiacich so SV sme si do výskumu cielene vybrali učiteľky, ktoré sa v tejto oblasti angažujú, a teda dokážu pomenovať, čo im bráni vyučovať témy súvisiace so SV. Prekážkou pri výučbe však môže byť aj osobné nastavenie učiteliek a učiteľov, ktorého zmena by vyžadovala inú sadu opatrení, než aké možno formulovať na základe výsledkov nášho výskumu.

Rovnako sme sa v rámci výskumu nevenovali podrobnejšej analýze dokumentov, ktoré usmerňujú vyučovaciu prax (napr. Štátny vzdelávací program či iné usmernenia alebo odporúčania). Skvalitnenie výučby tém súvisiacich so SV by pritom pravdepodobne vyžadovali aj revíziu týchto dokumentov. Ukážku možností ďalšej revízie normatívnych dokumentov uvádzame v samostatnej časti na príklade Pedagogicko-organizačných pokynov

resp. Sprievodcu školským rokom, ktorý POP nahradil. Z prehľadu zmien ukotvenia výučby VMR v týchto dokumentoch napríklad vyplýva, že hoci sa tieto témy s postupujúcimi rokmi objavujú v POP, resp. SŠR častejšie, nezachytávajú celú šírku SV, ako ju formulujú medzinárodné dokumenty (o ktorých informujeme v prvej časti výskumnej správy), do veľkej miery sa orientujú na predchádzanie sexuálne prenosným ochoreniam a sexuálnemu násiliu. Výchova k manželstvu a rodičovstvu sa v týchto dokumentoch takmer neobjavuje, no možno v nich nájsť iné prierezové témy, akou je napríklad environmentálna výchova.

Na základe našich výsledkov tak možno formulovať predovšetkým odporúčania na ďalší výskum, ktorý by malo ministerstvo školstva cielene podporiť. Kvalitatívne rozhovory s učiteľkami priniesli relatívne podrobnú mapu indikácií problémov vyplývajúcich z nastavenia vzdelávacej politiky v oblasti podpory učiteliek a učiteľov pri výučbe tém súvisiacich so SV a ukotvenia týchto tém primárne v rámci prierezovej témy VMR. Odporúčania vyplývajúce z kvalitatívnej sondy výučby tém súvisiacich so SV zhrňa box č. 10.

SÚBOR č. 10:

Odporúčania vyplývajúce z kvalitatívnej sondy výučby tém súvisiacich so SV

Revidovať vzdelávací obsah súvisiaci so SV a zadefinovať vzdelávací obsah podľa medzinárodných štandardov

Výsledky poukazujú na to, že vzdelávací obsah v oblasti SV, resp. prierezovej témy VMR nie je dostatočne zadefinovaný. V dôsledku toho môžu mať učiteľky pochybnosti o adekvátnosti výučby, ktorú poskytujú a môže tiež dochádzať k tomu, že sa vo výučbe témy súvisiace so SV vynechávajú alebo nie sú dostatočne zastúpené.

V rámci prebiehajúcej kurikulárnej reformy (pozri aj *Plán obnovy a odolnosti*, 2020) je preto potrebné prihliadnúť aj na túto vzdelávaciu oblasť a jasne zadefinovať kvalitný vzdelávací obsah korešpondujúci s medzinárodnými štandardmi.

Zároveň by malo ministerstvo a jeho priamo riadené organizácie zabezpečiť dodatočné analýzy, ktoré by spoľahlivejšie identifikovali, aké penzum informácií sa aktuálne žiačkam a žiakom dostáva.

Podporiť koherentnosť výučby tém súvisiacich so SV

Analýza tiež naznačila, že jedným z problémov pri zabezpečovaní kvalitnej výučby vo oblasti SV môže byť jej prierezový charakter. Učiteľky a učitelia predmetov, v rámci ktorých sa vyučuje prierezová téma VMR, sa nemusia nevyhnutne koordinovať, v dôsledku čoho nemožno zabezpečiť, že sa žiakom a žiačkam dostanú všetky relevantné informácie.

Praktickú realizáciu koordinácie prierezovej témy VMR (resp. aj ďalších prierezových tém) by bolo potrebné dôslednejšie zmapovať prostredníctvom kvantitatívneho výskumu. Z kvalitatívnych zistení však vyplýva, že povinnosť koordinovať prierezové témy naráža v prostredí škôl na viaceré prekážky. S

cieľom zvýšiť koherentnosť výučby tém súvisiacich so SV možno pristúpiť k nasledovným krokom:

- presunutie vzdelávacieho obsahu prierezovej témy VMR do iných predmetov a posilnenie koherentnosti obsahu súvisiaceho so SV v týchto predmetoch (etická výchova, občianska výchova a i.),
- vytvorenie samostatného predmetu s jasne vymedzeným vzdelávacím obsahom súvisiacim so SV,
- prinajmenšom by v prípade zachovania prierezovej témy VMR v rámci ŠVP bolo potrebné poskytnúť školám vzorové dokumenty, prostredníctvom ktorých môžu témy súvisiace so SV efektívne zaradiť do školských vzdelávacích plánov tak, aby výučba týchto tém v jednotlivých predmetoch na seba nadväzovala.

Tieto zmeny by mali byť súčasťou kurikulárnej reformy, ktorá aktuálne prebieha (pozri aj *Plán obnovy a odolnosti*, 2020)

Revidovať existujúce metodické a učebné materiály a podporiť tvorbu kvalitných metodických a učebných materiálov pre výučbu tém súvisiacich so SV/prierezovej témy VMR

Participantky kvalitatívnych rozhovorov informovali o nedostatku učebných či metodických materiálov, ktoré by mohli pri výučbe využiť. Absencia takýchto materiálov môže pre učiteľky a učiteľov predstavovať ďalšie prekážky. Aj učiteľky a učelia, ktorí by mali záujem vyučovať tieto témy, nemusia mať kapacity na prípravu vlastných učebných materiálov. Dostupnosť kvalitných učebných materiálov by súčasne zvýšila pravdepodobnosť, že sa žiakom a žiakom dostanú kvalitné a objektívne informácie. Najmä v súčasnom pretlaku často nespoľahlivých informácií môže byť odkázanosť na vyhľadávanie učebných materiálov prostredníctvom internetu rizikom.

V súlade s revidovaným obsahom výučby tém súvisiacich so SV, ktoré odporúčame vyššie, je tak dôležité revidovať aj dostupné metodické a učebné materiály⁸ a systematicky podporiť tvorbu kvalitných materiálov podľa medzinárodných štandardov.

Podporiť kvalitné vzdelávanie učiteliek a učiteľov v oblasti výučby tém súvisiacich so SV

Výsledky analýzy tiež naznačili, že učiteľkám a učiteľom môže pri výučbe tém súvisiacich so SV chýbať podpora aj v oblasti poskytovaného vzdelávania, či už v rámci pregraduálnej prípravy na vysokej škole alebo v rámci programov

⁸ Základné prehľadanie dostupných materiálov naznačuje, že k dispozícii je relatívne obmedzené množstvo učebných materiálov (napr. Metodicko-pedagogické centrum; Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2005; Molčanová, Verbovská, 2015; Rovňanová, 2014; Rovňanová et al., 2012). V niektorých materiáloch tiež možno identifikovať problematický vzdelávací obsah. Zborník metodických cvičení k prierezovej téme *Výchova k manželstvu a rodičovstvu*, ktoré vydalo Metodicko-pedagogické centrum v spolupráci so Slovenskou spoločnosťou pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo v roku 2005 napríklad ako jednu z vzdelávacích aktivít navrhuje, aby žiačky a žiaci hľadali argumenty, prostredníctvom ktorých presvedčia svojich rodičov, aby odstúpili od rozhodnutia prerušiť tehotenstvo matky: "Ak by tvoja mamička a otec čakali dieťaťko, tvojho ďalšieho súrodca a uvažovali by o umelom ukončení tehotenstva: ako by si im argumentoval/a, aby dieťaťku zachovali život?" (s. 5).

profesijného rozvoja.

Je preto potrebné dôkladne zmapovať existujúcu ponuku vzdelávania na VŠ aj v rámci programov profesijného rozvoja a systematicky podporiť tvorbu kvalitných vzdelávacích programov. Súčasťou nového nastavenia vzdelávania v tejto oblasti by malo byť kvalitné zmapovanie vzdelávacích potrieb či prekážok pri vzdelávaní učiteliek a učiteľov.

Aktuálne sa v tejto oblasti začínajú realizovať viaceré reformy (podpora VŠ pri transformácii učiteľských študijných programov, zrovnocnenie poskytovateľov programov profesijného rozvoja a i., pozri *Plán obnovy a odolnosti*, 2021). Posilnenie vzdelávania učiteliek a učiteľov v oblasti SV by malo byť súčasťou týchto zmien, keďže právo na kvalitné vzdelanie v oblasti SV možno v širšom ponímaní chápať ako súčasť inkluzívneho vzdelávania, ktorého podpora predstavuje jednu z prioritných oblastí realizovaných zmien.

Vytvoriť adekvátny priestor pre prístup ku kvalitnému vzdelávaniu v oblasti SV pre všetkých žiakov a žiačky

Vážnym systémovým nedostatkom, na ktorý participantky upozornili, je aj redukovaná dotácia predmetov, ktorých súčasťou je VMR, na niektorých typoch stredných škôl. Toto nastavenie ukotvuje vo vzdelávacom systéme nerovnosť v prístupe k právu na vzdelávanie v oblasti sexuality. Okrem ľudskoprávneho rozmeru môže mať obmedzenie priestoru na kvalitnú sexuálnu výchovu pre žiakov a žiačky navštevujúcich tieto stredné školy aj závažné zdravotné, sociálne či ekonomické dôsledky. Stredné školy poskytujúce praktické vzdelávanie, ktoré majú obmedzené teoretické predmety, a ktorých súčasťou je aj VMR, navyše vo zvýšenej miere navštevujú žiačky a žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia, nezriedka z marginalizovaných rómskych komunít (Bednárík, 2020). Ich prístup k objektívnym a spoľahlivým informáciám v oblasti sexuality tak môže byť ešte viac sťažený (nižší kultúrny kapitál rodičov, slabá dostupnosť gynekologickej starostlivosti a pod.).

Hoci aktuálne prebieha kurikulárna reforma len v oblasti základného vzdelávania, prioritou pri skvalitňovaní prístupu k vzdelávaniu v oblasti SV by malo byť aj hľadanie možností, ako vytvoriť dostatočný vzdelávací priestor pre výučbu SV pre všetky žiačky a žiakov. O to viac, že témy súvisiace so sexualitou sa vyučujú predovšetkým vo vyšších ročníkoch základnej školy, do ktorých sa mnohí mladí ľudia zo sociálne znevýhodneného prostredia kvôli nedostatočnej podpore vo vzdelávaní a nadmernému opakovaniu ročníka nedostanú⁹ (Bednárík, 2020).

⁹ Napr. pre predmet biológia sa obsahový štandard *vývin jedinca, starostlivosť o dieťa, antikoncepcia či plánované rodičovstvo* stanovuje na koniec 7. ročníka (*Biológia pre 2. stupeň ZŠ: Vzdelávacie štandardy pre 2. stupeň ZŠ*), rovnako tak v predmete *etická výchova* majú mať žiačky a žiaci na konci 7. ročníka osvojený vzdelávací obsah súvisiaci so sexualitou a partnerským vzťahmi (*Etická výchova pre 2. stupeň ZŠ: Vzdelávacie štandardy pre 2. stupeň ZŠ*).

POUŽITÁ LITERATÚRA

Bittner, V., Meisert, A. 2020. Sex Education Meets Interculturality: German Biology Teachers' Views on the Suitability of Specific Topics and Their Personal Competencies. In *Sex Education*, vol. 21, no. 2, 2020, s. 190 – 207. <https://doi.org/10.1080/14681811.2020.1766436>

Bednárík, M. 2020. Vzdelávanie detí so sociálnym znevýhodnením. In *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením*, 2020, s. 55 – 80. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/15944.pdf>

Biológia pre 2. stupeň ZŠ: Vzdelávacie štandardy pre 2. stupeň ZŠ. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/7543.pdf>

Bosá, M., Minarovičová, K., Bosý, D., Lukáč, M. 2015. *Sexuálna výchova očami študentiek a študentov. Výskumná správa*. Prešov: Esfem.

Eisenberg, M. E., Madsen, N., Oliphant, J. A., Resnick, M. 2012. Policies, Principals and Parents: Multilevel Challenges and Supports in Teaching Sexuality Education. In *Sex Education*, vol. 12, no. 3, 2012, s. 317 – 329. <https://doi.org/10.1080/14681811.2011.615614>

Eisenberg, M. E., Madsen, N., Oliphant, J. A., Sieving, R. E. 2013. Barriers to Providing the Sexuality Education That Teachers Believe Students Need. In *Journal of School Health*, vol. 83, no. 5, 2013, s. 335 – 342. <https://doi.org/10.1111/josh.12036>

Etická výchova pre 2. stupeň ZŠ: Vzdelávacie štandardy pre 2. stupeň ZŠ. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/7539.pdf>

Garland-Levett, S. 2017. Exploring Discursive Barriers to Sexual Health and Social Justice in the New Zealand Sexuality Education Curriculum. In *Sex Education*, vol. 17, no. 2, 2017, s. 121 – 134. <https://doi.org/10.1080/14681811.2016.1233396>

Jesenková, A., Minarovičová, K.. 2018. Sexuálna výchova v kontexte etiky starostlivosti. In Fúsková, J., Hargašová, L. (eds.): *SEXUALITY X: Recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Sexuality*. Bratislava: Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV

Khalaf, Z. F., Low, W. Y., Merghati-Khoei, E., Ghorbani, B. 2014. Sexuality Education in Malaysia: Perceived Issues and Barriers by Professionals. In *Asia Pacific Journal of Public Health*, vol. 26, no. 4, 2014, s. 358 – 366. <https://doi.org/10.1177/1010539513517258>

Libáková, Ľ., Valkovičová, V., Jesenková, A. 2019. "Deti v Tom Majú Jasno!": Sexuálna výchova a etika starostlivosti v naratívoch slovenského "referenda o rodine" v roku 2015." In *Gender a Výzkum / Gender and Research*, vol. 20, no. 1, 2019, s. 128–48. <https://doi.org/10.13060/25706578.2019.20.1.466>

Lištiak Mandzáková S. (ed.) 2015. *SEXUALITA A POSTIHNUTIE: Kontexty multidisciplinarity v sexualite osôb s postihnutím*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta.

Metodické usmernenie k zavádzaniu prierezových tém do školských vzdelávacích programov. Štátny pedagogický ústav. Dostupné na: <https://www.statpedu.sk/files/sk/aktuality/6-9.2017-metodicke-usmernenie-prierezovej-teme-environmentalna-vychova/zakladna-skola-metodicke-usmernenie-k-zavadzaniu-prierezovych-tem-do-iskvp.pdf>

Výchova k manželstvu a rodičovstvu: Zborník metodických cvičení. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo. 2005. Dostupné na: <http://zkss.sk/wp-content/uploads/2015/09/Vychova-k-manzelstvu-a-rodicovstvu-Metodicke-cvicenia1.pdf>

Miškolci, J., Bosý, D., Jesenková, A., Bosá, M., Minarovičová, K. 2020. Young People's Attitudes toward Sex Education as Their Human Right in Slovakia. In *Sex Education*, vol. 20, no. 3, s. 334 – 349. <https://doi.org/10.1080/14681811.2019.1668760>

Molčanová, A., Verbovská, J. 2015. *Výchova k manželstvu a rodičovstvu v edukačnom procese*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum. Dostupné na: https://archiv.mpc-edu.sk/sites/default/files/publikacie/a_molcanova_j_verbovska_vychova_k_manzelstvu_a_rodicovstvu_v_eduk_procese.pdf

Plán obnovy a odolnosti: Cestovná mapa k lepšiemu Slovensku. Úrad vlády Slovenskej republiky. Dostupné na: https://www.mfsr.sk/files/archiv/1/Plan_obnovy_a_odolnosti.pdf

Rovňanová, L. 2014. *Výchova k manželstvu a rodičovstvu a etike intímnych vzťahov: základné východiská*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum. Dostupné na: https://archiv.mpc-edu.sk/sites/default/files/publikacie/l_rovnanova_vychova_k_manzelstvu_rodicovstvu_a_etike_intimnych_vztahov.pdf

Rovňanová, L., Glosová, K., Lukšík, I. 2012. *Sexuálna výchova v kontexte ľudských práv: Stručný sprievodca*. Bratislava: Spoločnosť pre plánované rodičovstvo Bratislava. Dostupné na: https://rodicovstvopeer.files.wordpress.com/2013/04/manual_28_3_lenka.pdf

Rovňanová, L., Nemcová, L. 2015. Vzdelávacie potreby slovenských učiteľov a učiteliek v oblasti sexuálnej výchovy v kontexte štandardov WHO pre sexuálnu výchovu v Európe. In Lištiak Mandzáková (ed.). *SEXUALITA A POSTIHNUTIE: Kontexty multidisciplinarity v sexualite osôb s postihnutím*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta. s. 115 – 151.

Schreier, M. 2012. *Qualitative Content Analysis in Practice*. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC: Sage Publication.

**PRIESKUM VYBRANÝCH NORMATÍVNYCH
DOKUMENTOV VÝCHOVY A VZDELÁVANIA
REGIONÁLNEHO ŠKOLSTVA V SLOVENSKEJ
REPUBLIKE Z HĽADISKA ICH NASTAVENIA
NA OBLASŤ SEXUÁLNEJ VÝCHOVY**

Dagmar Horná

ÚVOD

Azda nik (z bežnej populácie, ako aj spoločenských a politických elít) nemá problém uznať samozrejmosť a dôležitosť prípravy detí a mladých ľudí na život v celej jeho rozmanitosti, od bazálnych detských úkonov až po každodenné, alebo aj výnimočné situácie dospievajúcich a dospelých. Prednosť prípravy, teda prevencie (vrátane vzdelávacej), pred „hasením problému“, teda krízovou intervenciou, je mantrou rôznych štátnych politik, stratégií a koncepcií. Napriek tomu sa len ťažko stávame kultúrou pripravených, odolných, pozitívne aktívnych. Obzvlášť sexualita (ako téma života a život sám) je nielen ríšou nevedomosti, ale aj ignorancie, nezmyselne tabuizovanou, vylúčenou „trinástou komnatou“, ktorá sa neotvára a neodklína. Dôsledky takýchto prístupov sú alarmujúce, bijú do očí a spôsobujú individuálne aj spoločenské traumy a škody.

Od začiatku sme si, aj keď s poľutovaním, uvedomovali, že vzhľadom na našu výskumnú tému budeme čeliť spleti logických aj nelogických faktov, ktoré majú svoje hlbšie historické, spoločenské, politické, ideové, kognitívne a ďalšie príčiny, a že alarmy odbornej obce dlhodobo narážajú na zarúbanú alebo kľukatú cestu ku komplexnej (nielen vzdelávacej) štátnej politike v oblasti sexuality.

Ako je uvedené v predchádzajúcej časti, na Slovensku boli už z hľadiska SV a VMR čiastočne analyzované niektoré kľúčové normatívne dokumenty determinujúce politiky vzdelávania. Analytičky Jesenková a Minarovičová napríklad z perspektívy etiky starostlivosti vypracovali analýzu koncepcie sexuálnej výchovy na Slovensku, ako aj štátneho vzdelávacieho programu s dôrazom na etickú analýzu osnov Výchovy k manželstvu a rodičovstvu. (Jesenková, Minarovičová 2018). Vzhľadom na rozsah dokumentov, ktoré usmerňujú vyučovaciu prax na Slovensku, sa nie je možné v rámci našej výskumnej sondy venovať podrobnej analýze všetkých. V tejto časti preto prinášame aspoň príklad ďalšej možnej analýzy, ktorá ukázala že VMR sa v nich takmer neobjavuje a ak, tak nie v takej šírke, ako ju formulujú medzinárodné dokumenty.

Prieskum sme zamerali na vybrané základné normatívne dokumenty výchovy a vzdelávania detí a mladých ľudí na Slovensku v tzv. regionálnom školstve, a to na Pedagogicko-organizačné pokyny, Sprievodcu školským rokom a tzv. školský zákon. Skúmali sme, či a ako je v nich zahrnutá sexuálna výchova, resp. Výchova k manželstvu a rodičovstvu¹⁰, ktorá je formálne súčasťou štátneho vzdelávacieho programu, resp. inovovaného štátneho vzdelávacieho programu. Doplnkovo sme preskúmali výstupy Štátnej školskej inšpekcie a ďalšie súvisiace zdroje.

Našou strešnou hypotézou bolo, že nálezy v jednotlivých vnútroštátnych dokumentoch budú vzájomne súvisieť čo do podstaty, ako aj dôsledkov problému, ktorý definujeme ako nedostatočnú vzťahovú a sexuálnu edukáciu na tých školách a školských zariadeniach, ktoré spadajú pod regionálne školstvo. Nálezy generovali ďalšie výskumné otázky, resp. odpovede a odkazy, ktorým sa venujeme nižšie.

¹⁰ Osobitnou témou, ktorá si zaslúži pozornosť, je vhodnosť, respektíve nevhodnosť názvu Výchova k manželstvu a rodičovstvu (v oficiálnej skratke „VMR“). Domnievame sa (a snažíme sa to konzistentne vyjadriť v celej výskumnej správe), že by bol žiaduci taký vyučovací predmet, ktorý by v názve, obsahu a forme komunikoval s najnovšími odbornými a osvedčenými nástrojmi európskeho alebo širšieho vzdelávacieho priestoru, napríklad vzťahová a sexuálna výchova.

Pokiaľ ide o Pedagogicko-organizačné pokyny a Sprievodcu školským rokom, zamerali sme sa na obsiahly záber, pokrývajúci štrnásť školských rokov (ďalej „šk. r.“), počínajúc šk. r. 2008/2009 a končiac aktuálnym šk. r. 2021/2022. Tento záber istým spôsobom súvisí s obdobím, ktoré odštartovalo celú sériu pokusov o reformu vzdelávania. Ide o tzv. Mikolajovu reformu, dodnes diskutovaný pokus o zmenu obsahu vzdelávania v duchu hesla „Vzdelávanie pre život.“ Nasledovali ďalšie pokusy, a to v podstate s každým novým vedením rezortu.¹¹ POP a SPRIEVODCA sú, aj nie sú ich odrazom. Priemet reformných pokusov do týchto dokumentov by mohol byť osobitnou výskumnou témou.

Pokiaľ ide o tzv. školský zákon, snažili sme sa preukázať, že časť jeho „ducha“ a vybrané paragrafové znenie tvoria normatívny predpoklad pre adekvátnu realizáciu sexuálnej a vzťahovej prípravy ako súčasti komplexnej edukácie detí a mladých ľudí. Namiesto je otázka, prečo pozitívne hovoríme len o častiach školského zákona. Domnievame sa, že problém tkvie okrem iného v ideologickej, hodnotovej dualite predmetnej normy¹², ktorá má svoje korene v špecifickom vývine demokracie na Slovensku.

Pokiaľ ide o používanie jazyka v skúmaných dokumentov, konštatujeme, že operujú rodovo nevyváženým a neinkluzívnym jazykom. Vo výskumnej správe to demonštrujeme citáciami pasáží skúmaných zdrojov. Domnievame sa, že ide o symptomatický jav nezohľadňovania úzkej súvislosti medzi rodovou rovnosťou, ľudskými právami (a teda aj dostatočnej vzťahovo-sexuálnej prípravy) a používaním rodovo vyváženého jazyka.

1. Prieskum dokumentov Pedagogicko-organizačné pokyny na školské roky 2008/2009 – 2019/2020 a Sprievodca školským rokom 2020/2021 – 2021/2022.

Pedagogicko-organizačné pokyny (ďalej „POP“) na školské roky 2008/2009 až 2019/2020 (teda dlhodobo) prezentoval ich vydavateľ, Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (ďalej „MŠVVaŠ SR“) na svojom webovom sídle ako usmernenia organizácie školského roka a *poskytnutie podstatných informácií a odporúčaní k výchovno-vzdelávaciemu procesu v školách a školských zariadeniach* zaradených v sieti škôl a školských zariadení Slovenskej republiky s tým, že *obsahujú informácie, pokyny, odporúčania, usmernenia pre školy a školské zariadenia*, (...) ako aj zoznam všeobecne záväzných právnych predpisov a rezortných predpisov (kurzívou vyznačila D. Horná).¹³ V zmysle

11 Samotné reformné materiály nateraz nie sú našim výskumným cieľom, aj keď by sme aj v nich mohli pátrať po (ne)existencii podložia pre prípravu detí a mladých ľudí v oblasti sexuality.

12 Na jednej strane, v školskom zákone, stanovuje Slovenská republika edukačné princípy v zmysle vedy, výskumu a vývoja, na strane druhej aplikuje záväzky vyplývajúce zo Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o katolíckej výchove a vzdelávaní, ktorá viedla k ustaveniu povinnej voliteľného predmetu náboženská výchova na školách (v kontrapozícii voči etickej výchove). Pozri: § 3 písm. i a § 15 odsek 6 Zákona č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o doplnení niektorých zákonov a Dohoda medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o náboženskej výchove a vzdelávaní (č. 395/2004 Z. z.). Vznikla tak, a udržiava sa, paradoxná situácia duality štátnych vzdelávacích programov.

13 Pozri napr. <https://www.minedu.sk/pedagogicko-organizacne-pokyny-na-skolsky-rok-201920/> Jednotlivé POP možno vyhľadávať na webovom sídle MŠVVaŠ SR po vložení názvu do vyhľadávača (autorka tejto správy čerpá aj zo svojho archívu dokumentov). POP a ich nástupca SPRIEVODCA majú spravidla rozsah medzi 30 až 62 stranami, čo zrejme súvisí aj s konkrétnymi vydavateľskými autoritami, ministrami a ministerkou a ich spracovateľskými „dielňami“. MŠVVaŠ SR v sledovanom období viedli: Ján Mikolaj (4.7.2006 – 8.7.2010); Eugen

takéhoto uvedenia možno chápať POP ako zásadné dokumenty. POP však nedefinujú, kedy ide v ich obsahu o informáciu, pokyn, odporúčanie alebo usmernenie, a čo presne by mal každý pojem ako norma rozličného určenia a záväznosti znamenať. Tento fakt, ale i ďalšie otázky k obsahu, forme sledovaných dokumentov, nutne sťažili našu prieskumnú činnosť.

SPRIEVODCA školským rokom, mladší dokument, ktorý sa deklaruje ako nástupnícky k POP, sa vyhol takému webovému uvedeniu, aké sprevádzalo POP. Vydavateľ k edícii 2021/2022 (účinnnej od 1.9.2021) pripojil určité charakteristiky. Na webe sa píše: **Prvá časť dokumentu obsahuje usmernenia k organizácii školského roka, ktoré je ministerstvo školstva povinné vydávať a sú pre školy záväzné. V druhej časti poskytuje základné informácie i odporúčania k výchovno-vzdelávaciemu procesu v školách a školských zariadeniach, ktoré nie sú právne záväzné.** Ďalej sa uvádza, že *Sprievodca školským rokom je určený všetkým odborníkom participujúcim na výchove a vzdelávaní v pôsobnosti regionálneho školstva – pedagógom, riadiacim a odborným zamestnancom, samospráve, zriaďovateľom.* (tučným písmom vyznačila D. Horná)¹⁴ Rozlíšenie, čo je a čo nie je v dokumente záväzné, resp. právne záväzné, hoci bez bližšieho zdôvodnenia, by sa mohlo na prvý pohľad zdať, v porovnaní s POP, ako istý pokrok. Ak sa však začítame do samotného SPRIEVODCU, ukáže sa, že to, čo považujeme z hľadiska našej analýzy za podstatné, sa nachádza v druhej časti, označenej ako právne nezáväzná.¹⁵ Naším výskumným cieľom však nie je podrobiť POP a SPRIEVODCOV komplexnej hĺbkovej analýze z hľadiska spôsobu ich konzistentnosti a logickosti, ale hľadať v nich podklad pre nevyhnutnú súčasť vzťahovej a sexuálnej edukácie. Spôsob, akým sú dokumenty ministerstvom uvedené a koncipované, však vniesli do nášho skúmania viaceré otázky.

Pre prieskum dokumentov sme stanovili primárne kľúčové slová: *sexuálna výchova, výchova k manželstvu a rodičovstvu, právo na vzdelanie, právo na kvalitné vzdelanie*, sekundárne kľúčové slová: *ľudské práva, práva dieťaťa* a súvisiace kľúčové slovo *kompetencie* (keďže ide o osobnú a v širšom ohľade aj spoločenskú kompetenciu populácie).

Vzhľadom na výsledok vyhľadávania, ako aj fakt, že výchova k manželstvu a rodičovstvu sa má podľa učebných osnov MŠVVaŠ SR¹⁶ realizovať v stupňoch ISCED 1-2-3¹⁷ ako prierezová téma interdisciplinárneho/multidisciplinárneho charakteru, pričom sa odporúča, aby na každej škole pôsobila osoba koordinátora/koordinátorky, pozreli sme sa aj na výskyt slov *prierezová téma, koordinátor/koordinátorka*.

Jurzyca (8.7.2010 – 4.4.2012); Dušan Čaplovič (4.4.2012 – 3.7.2014); Peter Pellegrini (3.7.2014 – 25.11.2014); Juraj Draxler (25.11.2014 – 23.3.2016); Peter Plavčan (23.3.2016 – 31.8.2017); Gabriela Matečná (1.9.2017 – 12.9.2017); Martina Lubyová (13.9.2017 – 20.3.2020); a vedie Branislav Gröhling (21.3.2020 – trvá).

14 Pozri <https://www.minedu.sk/sprievodca-skolskym-rokom/>

15 Ide o časť nazvanú Informačný servis, ktorá obsahuje súčasti 1. Výchovno-vzdelávací proces v čase krízovej situácie; 2. Dokumentácia a legislatíva; 3. Pedagogickí zamestnanci a odborní zamestnanci; 4. Podpora ochrany a dodržiavania ľudských práv a slobôd v prostredí škôl a školských zariadení; 5. Inkluzívne vzdelávanie a školská integrácia; 6. Predprimárne vzdelávanie; 7. Vybrané oblasti výchovy a vzdelávania; 8. Odborné školstvo a duálne vzdelávanie; 9. Vzdelávanie v základných umeleckých a jazykových školách; 10. Neformálne vzdelávanie; 11. Vzdelávacie zdroje; 12. Voľba kariéry a celoživotné vzdelávanie; 13. Granty a medzinárodné projekty. Ťažko uveriť, že uvedené súčasti (jednotlivo alebo celkovo), vrátane sekcie 1.1 Právne predpisy, by mala školská verejnosť chápať ako právne nezáväzná.

16 VÝCHOVA K MANŽELSTVU A RODIČOVSTVU Učebné osnovy MŠVVaŠ SR, rok vydania neudaný. Dostupné na

https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/vychova_k_manzelstvu.pdf

17 ISCED, Medzinárodné štandardné členenie vzdelávania ISCED (angl. The International Standard Classification of Education); Uplatňuje sa v školskej sústave Slovenskej republiky nasledovne: Primárne vzdelávanie ISCED 1, Nižšie sekundárne vzdelávanie ISCED 2, Vyššie sekundárne vzdelávanie ISCED 3.

V ďalšom texte sa venujeme základným zisteniam z prieskumu dokumentov. Tam, kde sa odvoláme na konkrétne vydanie dokumentu, používame skratku POP alebo označenie SPRIEVODCA, uvádzame príslušný školský rok, ku ktorému bol vydaný a meno príslušnej ministerky/príslušného ministra.

POP 2008/2009 – 2010/2011 (Mikolaj)

Trom POP vydaným ministrom Mikolajom pre šk. r. 2008/2009, 2009/2010 a 2010/2011 sme sa osobitne venovali s ohľadom na to, že počas jeho pôsobenia sa uskutočňovala reforma, ktorá mala okrem iného znížiť penzum najmä faktografických poznatkov, vytvárať a rozvíjať kľúčové kompetencie žiakov a žiačok v súlade so školskými vzdelávacími programami, prostredníctvom školských vzdelávacích programov uplatniť slobodu pri tvorbe obsahu, metód, foriem, prostriedkov vzdelávania, a teda viesť aj k vytvoreniu nových predmetov.¹⁸

V tomto období vznikol referenčný dokument, ktorý sme spomenuli už vyššie, *VÝCHOVA K MANŽELSTVU A RODIČOVSTVU - Učebné osnovy MŠVVaŠ SR* (platný od 1.9.2010), a ktorý mohol istým spôsobom posunúť túto časť edukácie detí a mládeže na základných a stredných školách, keby bol adekvátne aplikovaný vo vzdelávacej praxi. Z nižšie uvedeného prieskumu jednotlivých POP však vyplýva, že sa tak mohlo, ale aj nemohlo stať.

POP 2008/2009 (Mikolaj)

Kľúčové slová *sexuálna výchova, výchova k manželstvu a rodičovstvu, právo na vzdelanie, právo na kvalitné vzdelanie* v tomto dokumente nenachádzame (o jedinej paradoxnej výnimke hovoríme nižšie). S odvolaním na Dohovor o právach dieťaťa (OSN, 1989) sa dôraz kladie na monitorovanie správania sa detí v školách a školských zariadeniach, a v prípade zachytenia negatívnych príznakov, ku ktorým sa radí aj sexuálne zneužívanie, zabezpečenie ochrany, prevencie a riešenia (s. 9). Nič viac však dokument nestanovuje, najmä nie to, kde a ako sa deti dostanú k základnej propedeutike sexuality a súvisiacich problematik.

Paradoxné je, že sa ojedinelá zmienka o výchove k manželstvu a rodičovstvu nachádza v časti *Školské internáty* (s. 23), aj to len v zmysle komunikácie personálu internátov s rodinou tých žiakov a žiačok, ktorí sú na internáte ubytovaní.

18 Nasledovala po sérii pokusov o reformnú zmenu (napr. koncepty *Duch školy*, 1991; Projekt Konštantín – Národný program výchovy a vzdelávania, 1994; Milénium, dokument, ktorý prijala vláda SR v r. 1998). Mikolajova reforma sa odvolávala na doterajšie skúsenosti, zistenia rôznych meraní aj na národný program Milénium. Priniesla nový školský zákon 245/2008, zaviedla dvojúrovňový model vzdelávania (2008), priniesla zákon o pedagogických a odborných zamestnancoch (2009) a bola nasledovaná ďalšími pokusmi: *Správa o stave školstva a o systémových krokoch na podporu jeho ďalšieho rozvoja* (predložená ministrom Čaplovičom na rokovanie vlády v septembri 2013); *Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania Učiace sa Slovensko* (Plavčan, 2017), ohlásený ako jedno zo základných východísk pre samotný Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania na roky 2018 – 2027 a pripravovaná novela školského zákona (minister Gröhling 2021-trvá), ktorá má priniesť kľúčové zmeny v obsahu a formách vzdelávania (vzdelávacie cykly).

Cieľom tejto výskumnej správy nie je presný záznam, analýza a hodnotenie reformných pokusov v oblasti školstva, zameriava sa skôr na ich výsledok či dôsledok (súčasný stav) vo vybranej oblasti sexuálno-vzťahovej prípravy detí a mladých ľudí.

Kľúčové slová *ľudské práva a práva dieťaťa* sa vyskytujú v časti 1.4 Informácie k výchove a vzdelávaniu v školách a školských zariadeniach (s. 9) a odkazoch na Národný plán výchovy k ľudským právam na roky 2005 – 2014, Konceptiu migračnej politiky SR, Národný akčný plán pre deti, Akčný plán predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie na obdobie rokov 2006 – 2008. Je síce pozitívne, že dokument informuje a zrejme aj usmerňuje vzdelávací proces v línii medzinárodných ľudskoprávných a antidiskriminačných nástrojov a od nich odvodených vnútroštátnych plánov, pokiaľ však nenasleduje zabezpečenie hlbšej relevantnej odbornej prípravy pedagogického i nepedagogického personálu a kvalitného vzdelávacieho procesu a prostredia, ostávajú len v deklaratórnej rovine.

Kompetencie, konkrétne v podobe osobné a sociálne kompetenciesú chápané ako potrebné k uplatňovaniu ľudských práv. To je správne, nenachádzame však bližšie rozvedenie predmetných kompetencií a prepojenie: ľudské práva – právo na vzdelanie – právo na kvalitné vzdelanie – právo na sexuálne vzdelanie s konzekvenciou: zabezpečenie adekvátneho poskytovania (posilňovania, kultivácie) osobnej kompetencie v oblasti vzťahov a sexuality.

Kľúčové slová *prierezová téma* tento materiál neobsahuje.

Kľúčové slová *koordinátor/koordinátorka* sa v dokumente vyskytujú v dvoch prípadoch¹⁹, avšak bez súvislosti s koordináciou vzťahovej a sexuálnej prípravy.

POP 2009/2010 (Mikolaj)

Toto vydanie POP (2010/2011) v zásade kopíruje v sledovanej problematike to, čo sme konštatovali už vyššie (pre POP 2008/2009 a 2009/2010 z dielne toho istého ministra). Novinkou v Informáciách a odporúčaniach k výchove a vzdelávaniu v školách a školských zariadeniach je len odkaz na ďalší z vnútroštátnych ľudskoprávných nástrojov, Národnú stratégiu rodovej rovnosti na roky 2009 – 2013, určenú na systematické kontinuálne vzdelávanie pedagogickej zložky škôl.

Kľúčové slová *prierezová téma* sme našli len vo vzťahu k environmentálnej výchove. Pokiaľ ide o kľúčové slová *koordinátor/koordinátorka*, POP ich najprv uvádza vo všeobecnom odporúčaní „vytvárať primerané podmienky pre prácu učiteľa - koordinátora prevencie“, a následne ich konkretizujú v roli koordinátora environmentálnej výchovy. Dokument odporúča na stredných školách vznik a aktívne fungovanie žiackych školských rád vrátane koordinátora tejto rady. Vymedzuje sa pôsobnosť Centier pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (ďalej „CPPaP“) a centier špeciálnopedagogického poradenstva v systéme výchovného poradenstva, a to aj vo vzťahu ku koordinátorom prevencie.

POP 2010/2011 (Mikolaj)

19 Vo všeobecnejšej rovine (vymedzenie úlohy: „navrhovať a koordinovať preventívne opatrenia školy, príp. realizovať preventívne programy školy“) a konkrétnejšej (zamerať sa na preventívne opatrenia proti šíreniu legálnych a nelegálnych drog).

Kľúčové slová *sexuálna výchova, výchova k manželstvu a rodičovstvu, právo na vzdelanie, právo na kvalitné vzdelanie* expressis verbis v dokumente nenájdeme. V rámci časti POP nadpisanej Informácie a odporúčania k výchove a vzdelávaniu v školách a školských zariadeniach nachádzame odporúčanie „využívať účinné nástroje na predchádzanie, resp. riešenie prejavov problémového správania, záškoláctva, šikanovania, fyzického alebo psychického týrania, delikvencie, zneužívania návykových látok, sexuálneho zneužívania, prejavov extrémizmu a pod“ (s. 11). Pozitívne je, že okrem intervencie sa upriamuje pozornosť na prevenciu, ale bez bližšej konkretizácie. Obdobne vyznieva aj odporúčanie (s odvolaním sa na odporúčanie Rady Európy č. 16/2001 o ochrane detí pred sexuálnym zneužívaním) „uskutočňovať primerané opatrenia na ochranu a prevenciu pred sexuálnym zneužívaním v materských, základných a stredných školách“ (s. 13). Čo majú znamenať primerané opatrenia a ako ich zabezpečí štát, resp. akým spôsobom ich majú zabezpečiť školy, uvedené nie je. Rovnako vágne vyznieva umiestnenie odporúčania realizovať výchovu k manželstvu a rodičovstvu do časti POP 3.1.3 Školský internát (s. 37). Vo vzťahu k CPPaP sa odporúča, aby sa zamerali „na podporu protektívnych faktorov osobnosti a prevenciu všetkých nežiaducich javov,“ medzi ktorými sa uvádza aj prevencia sexuálne rizikového správania, prevencia HIV/AIDS, sexuálneho zneužívania a pod.). (s. 42)

Kľúčové slová *ľudské práva, práva dieťaťa*.

POP prináša aktualizáciu koncepčných dokumentov prijatých vládou SR²⁰ s tým, aby sa zapracovali do vzdelávacích plánov. V zmysle Národného plánu výchovy k ľudským právam na roky 2005 – 2014 sa odporúča škála aktivít, o ktorých s odstupom rokov môžeme povedať, že sú síce v POP (a v iných dokumentoch) formálne obsiahnuté, ale prakticky zďaleka nemali (a dodnes nemajú) adekvátnu podporu na realizáciu zo strany štátu. To má dopad všeobecne na prípravu v oblasti ľudských práv a špeciálne aj na oblasť sexuálnej výchovy detí a mládeže.

Kľúčové slovo *kompetencie* je v tejto POP zastúpené pomerne často. Vyskytuje sa už v úvodnom príhovore ministra Mikolaja („boli vytvorené podmienky na rozvíjanie kompetencií žiakov“) a vo výpočte rôznych kompetencií (niekedy nazvaných kompetencie, niekedy kľúčové kompetencie), pričom sa myslí nielen na ich sprostredkovanie žiačkam a žiakom, ale aj na ich osvojovanie na strane pedagogického a nepedagogického personálu. V rámci celoživotného vzdelávania sa spomínajú aj mäkké zručnosti pre efektívnu sociálnu komunikáciu, ako napríklad zdokonalenie medziľudskej komunikácie či schopnosti prezentovať sa, zlepšenie interpersonálnych zručností, resp. projektové riadenie (s. 48).

Pokiaľ ide o sexuálnu výchovu, ide vskutku aj o nadobúdanie tzv. mäkkých zručností, lenže k plnohodnotnej príprave pedagogického a nepedagogického personálu škôl a k samotnej edukácii žiačok a žiakov nedošlo ani počas vedenia rezortu školstva ministrom Mikolajom a ani po ňom.

Kľúčové slová *prierezová téma*.

Tu sme nezaznamenali vzhľadom na náš cieľ žiadny pokrok v porovnaní s predchádzajúcimi POP. Pozornosť sa upriamuje len na prierezovú environmentálnu a mediálnu prípravu.

²⁰ Národný plán výchovy k ľudským právam na roky 2005 – 2014; Koncepcia migračnej politiky SR; Akčný plán predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie na obdobie rokov 2009 – 2011; Národná stratégia rodovej rovnosti na roky 2009 – 2013.

Prieskum kľúčových slov *koordinátor/koordinátorka* viedol k zisteniam totožným v predchádzajúcich POP.

POP 2011/2012 (Jurzyca)

Kľúčové slová *sexuálna výchova, výchova k manželstvu a rodičovstvu, právo na vzdelanie, právo na kvalitné vzdelanie.*

POP pre šk. r. 2011/2012 vydané ministrom Jurzycou opakujú v časti venovanej bezpečnosti a prevencii odporúčania ministra Mikolaja: využívať účinné nástroje v oblasti prevencie na predchádzanie, resp. riešenie viacerých problémových prejavov, vrátane sexuálneho a iného zneužívania detí, žiačok a žiakov. Nenachádzame však už žiadnu zmienku o sexuálnej výchove (ani v časti Školský internát ako v POP od Mikolaja ani v iných školských zariadeniach), ktoré sú podstatnou súčasťou prevencie sexuálneho zneužívania.

Kľúčové slová *ľudské práva, práva dieťaťa.* POP zavádzajú novú časť nazvanú Ľudské práva, ktorá však obsahuje obdobné odkazy, aké priniesli už predchádzajúce POP.

Kľúčové slovo *kompetencie* sa v týchto POP objavuje najprv v súvisi s komunikačnou a čitateľskou gramotnosťou a globálnym rozvojovým vzdelávaním. Časť Školský internát priniesla okrem odporúčania „systémovo uplatňovať tvorivo-humanistický model výchovy a vzdelávania, v centre pozornosti ktorého je žiak, jeho potreby a záujmy, a to v primeranom pomere s jeho vedením k zodpovednosti za svoj vlastný rozvoj“ aj odporúčanie „rozvíjať kľúčové kompetencie žiakov s orientáciou na rozvoj jeho osobnosti, s cieľom pripraviť ho na aktívny život v otvorenej informačnej a multikultúrnej spoločnosti“ (s. 20).

Kľúčové slová *prierezová téma*

Pri skúmaní kľúčových slov prierezová téma sme nič relevantné nezistili.

Kľúčové slová *koordinátor/koordinátorka.*

POP opakuje prístup predchádzajúcich dokumentov ku koordinátorom prevencie vydaných počas vedenia rezortu ministrom Mikolajom. Odporúča vytvoriť koordinátorom podmienky na to, aby realizovali „účinné nástroje na predchádzanie nežiaducim javom a zvýšenie pocitu bezpečnosti v škole“ (s. 9).

POP 2012/2013 – POP 2014/2015 (Čaplovič)

Minister Čaplovič vydal, tak ako minister Mikolaj, troje POP, ktoré z hľadiska nášho prieskumu nijako zásadne nemenia prístup rezortu školstva k potrebe (zviditeľnenia) sexuálnej výchovy detí a mladých ľudí. Vyjadríme preto naše postrehy cez sledovania viacerých kľúčových slov naraz.

POP 2012/2013 (Čaplovič)

Kľúčové slová *sexuálna výchova, výchova k manželstvu a rodičovstvu, právo na vzdelanie, právo na kvalitné vzdelanie, ľudské práva, práva dieťaťa*. V tomto dokumente sa nenachádza ani jedna zmienka, ktorá by navigovala školy k problematike sexuálnej výchovy ako súčasti vyučovacieho procesu. Prítomná je časť Ľudské práva v takmer identickej podobe, ako ju poznáme z predchádzajúcich dokumentov POP.

Kľúčové slovo *kompetencie*. Nadväzuje sa (napr. v Úvode, s. 3) na naratív kľúčových kompetencií, ale v texte dokumentu podstatne striedmejšie, než tomu bolo v Mikolajových POP. Kľúčové kompetencie sú súčasťou časti Školský internát (nie je zrejmé prečo len tam), kde sa má „uplatňovať model výchovy a vzdelávania, v centre pozornosti ktorého je žiak, jeho potreby a záujmy, a to v primeranom pomere s jeho vedením k zodpovednosti za svoj vlastný rozvoj“ (s. 23). Takýto model iste netreba namietat', ak by bol realizovaný v celom edukačnom procese.

Kľúčové slová *prierezová téma* nie sú zastúpené vôbec, *koordinátor/koordinátorka* len v pomerne abstraktnom vymedzení, s ohľadom na zvýšenie bezpečnosti na školách alebo vo veci koordinácie environmentálnej výchovy či žiackeho koordinátora v žiackej školskej rade.

POP 2013/2014 (Čaplovič)

Kľúčové slová *sexuálna výchova, výchova k manželstvu a rodičovstvu, právo na vzdelanie, právo na kvalitné vzdelanie, ľudské práva, práva dieťaťa*. Dokument sa (len v časti Bezpečnosť a prevencia) odvolal na čl. 19 Dohovoru o právach dieťaťa a odporučil „zaviesť opatrenia na ochranu detí a žiakov pred všetkými formami fyzického alebo psychického násillia, poškozovania alebo zneužitia, zanedbávania alebo nedbalého zaobchádzania, týrania alebo vykorisťovania vrátane sexuálneho zneužívania a priebežne monitorovať správanie sa detí a žiakov a jeho zmeny.“ Odkazujúc ďalej na smernicu Európskeho parlamentu a Rady 2011/93/EÚ z 13. 12. 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii odporučil „prijímať vhodné opatrenia na znižovanie rizika, že sa deti stanú obeťami sexuálneho zneužívania, vykorisťovania a detskej pornografie“ (s. 13 –14). To, že tými vhodnými opatreniami sú vzdelávanie a odborná príprava, ako uvádza v čl. 23 (Prevencia) predmetná smernica, v POP nenachádzame.²¹ Podobne sa pre školské zariadenia výchovného poradenstva a prevencie odporúča „realizovať programy v oblasti prevencie sexuálneho násillia páchaného na deťoch“ (s. 27).

Prítomná je aj časť, tentoraz nazvaná Ľudské a detské práva (čo je samo osebe nepresne pojmovovo uchopené), v temer identickej skladbovej podobe, ako ju poznáme z predchádzajúcich dokumentov POP pod označením Ľudské práva.

Pokiaľ ide o kľúčové slová *prierezová téma a koordinátor/koordinátorka*, našli sme len odporúčanie prierezovo zabezpečiť čítanie s porozumením. Osoba koordinátora sa opäť vzťahuje len k environmentálnej výchove a nešpecifikovanej prevencii pre zvýšenie bezpečnosti na škole.

²¹ Pozri <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0093&from=sk>

POP 2014/2015 (Čaplovič)

Tu sme naprieč všetkými sledovanými kľúčovými slovami neobjavili v POP žiaden pokrok. K dosiaľ spomínaným medzinárodným predlohám pribudla (opakovane v časti Bezpečnosť a prevencia) odvolávka na Opčný protokol k Dohovoru o právach dieťaťa o predaji detí, detskej prostitúcii a detskej pornografii. V časti Ľudské a detské práva sa odporúča „participovať na napĺňaní jednotlivých článkov Dohovoru o právach dieťaťa a jeho opčných protokolov v súlade s Národným akčným plánom pre deti a Národnou stratégiou na ochranu detí pred násilím“ (s. 14). Keby sa tak dialo s porozumením týchto nástrojov a ich dôslednou aplikáciou, musela by byť kvalitná sexuálna výchova na školách systémovo prítomná a živá.²² V časti Zdravý životný štýl sa uložilo vedeniu školy a triednemu učiteľovi, aby „informovali rodičov o preventívnych aktivitách školy, ako aj a možnostiach odbornej pomoci, ktorú poskytujú CPPPaP“ (s. 12).

POP 2015/2016 (Draxler)

Aj pri týchto POP sme museli rezignovať na očakávania progresu v oblasti sexuálnej výchovy. Dokument do značnej miery preberá textáciu (a deficit) predchádzajúcich dokumentov, ku ktorým sme sa opakovane kriticky vymedzili. K istej úprave došlo v názve časti nazvanej Ľudské práva, práva detí. Ide o široko koncipovanú zmes odkazov školskému terénu, ktorý by si však vyžadoval na strane zostavovateľa odbornejšie uchopenie, pochopenie a predovšetkým pretavenie do praxe. V pedagogickom procese sa odporúča rešpektovať Dohovor o právach dieťaťa (a opčné protokoly k dohovoru). Ak by sa však tento nástroj dôsledne rešpektoval a implementoval, musel by rezort postupovať v súlade s medzinárodnou autoritou vo veci práv dieťaťa a nemohol by sa neustále vyhýbať zavedeniu kvalitnej sexuálnej výchovy do praxe.²³ Rovnako nekonceptne pôsobí odvolávka na medzinárodné záväzky SR v problematike ľudských práv a historicky prvú Celoštátnu stratégiu ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike, schválenú vládou SR uznesením číslo 71/2015. Školám tieto POP odporúčajú uskutočňovať škálu aktivít (vrátane zapájania sa do Olympiády ľudských práv). Pokiaľ však nie je možné pre ne kvalitne pripraviť školský personál, školský terén a zabezpečiť všetku adekvátnu potrebu, stoja len na pleciach odhodlaných učiteliek a učiteľov, pracujúcich prevažne nad rámec vlastných povinností, či mimovládnych organizácií angažovaných vo feministických a ľudskoprávných témach.

Aj preto ostávajú nad odporúčaniami týchto POP „realizovať“ programy v oblasti prevencie sexuálneho násillia páchaného na deťoch“ vrátane „rizík používania internetu a mobilnej komunikácie, prevencie kyberšikany“ (v časti Školské zariadenia výchovného poradenstva a prevencie, s. 34) visieť veľké otázky.

Zmenou v oblasti prierezovej témy je zaradenie mediálnej výchovy ako voliteľného predmetu. Pri mapovaní zameranom na koordinátorky/koordinátorov sa nevyskytlo nič nové.

²² Odvolávka na predmetné opčné protokoly sa bude v nasledujúcich POP opakovať bez bližšieho rozvedenia.

²³ V rámci SR má rezort školstva zastúpenie v poradnom orgáne vlády SR, ktorým je Výbor pre deti a mládež. Na webovom sídle <https://www.employment.gov.sk/sk/vybor-deti-mladez/> sú v časti Dokumenty vystavené aj Všeobecné komentáre Výboru OSN pre práva dieťaťa, ktoré majú usmerniť zmluvné štáty dohovoru pri plnení záväzkov. Všetky sú veľavravné, ale s ohľadom na náš výskumný zámer si pozornosť zasluhujú predovšetkým Všeobecný komentár č. 1 (ciele výchovy a vzdelávania) a Všeobecný komentár č. 20 (k uplatňovaniu práv dieťaťa počas dospievania).

POP 2016/2017 (Plavčan)

Kľúčové slová *sexuálna výchova, výchova k manželstvu a rodičovstvu, právo na vzdelanie, právo na kvalitné vzdelanie, kompetencie, prierezová téma, koordinátor/koordinátorka.*

POP schválené ministrom Plavčanom sa vzhľadom na nami sledovanú problematiku nijako výrazne nelíšia od doterajších zistení. Časť Bezpečnosť a prevencia odporúča „v súlade s právom dieťaťa na ochranu pred fyzickým, psychickým a sexuálnym násilím zabezpečiť veku primeraným spôsobom dostatočnú informovanosť o riziku, že sa dieťa môže stať obeťou sexuálneho zneužívania, vykorisťovania a detskej pornografie. V priamej výchovno-vzdelávacej činnosti klásť dôraz na znižovanie tohto rizika, s osobitným zameraním na riziko vyplývajúce z využívania internetu a sociálnych sietí“ (s. 19). Časť Školské zariadenia výchovného poradenstva a prevencie odporúča „realizovať programy v oblasti prevencie sexuálneho násillia páchaného na deťoch“, a tiež „poskytovať metodickú pomoc pri realizácii školských projektov prevencie“ (s. 40). Systematickejšie informácie však chýbajú.

Tieto POP sa pomerne rozsiahlo venujú ľudskoprávnej problematike, ale v zásade tak, ako to poznáme z predchádzajúcich vydaní. Došlo len k istému preskupeniu. Vznikli dve samostatné sekcie, Ľudské práva a Práva detí. Opäť je prítomný odkaz na medzinárodné ľudskoprávne dohovory a Celostátnu stratégiu ochrany a podpory ľudských práv v SR, v zmysle ktorých sa má uskutočňovať Olympiáda ľudských práv na ZŠ a zapájanie sa SŠ do OLP. Pozitívnym posunom je usmernenie pre tvorbu školských vzdelávacích programov, kde je tentokrát téma rovnosti žien a mužov zaradená medzi povinnými a nielen súvisiacimi témami, ako to bolo v predchádzajúcich POP.²⁴ Sekcia Ľudské práva dáva do pozornosti ľudskoprávne a advokátske organizácie a mimovládne neziskové organizácie, pričom by sa mali deťom a mládeži o nich dostať informácie, ako aj možnosť vykonávať dobrovoľnícku činnosť. Sekcia Práva detí²⁵ je prevažne zameraná na Dohovor o právach dieťaťa a jeho opčné protokoly s formálnymi odporúčaniami, ktoré poznáme z predošlých POP.

Školám sa okrem iného odporúča pri uplatňovaní *prierezovej témy* osobnostný a sociálny rozvoj využívať zdroje Štátneho pedagogického ústavu (v ďalšom texte sa uvádza ako prierezová aj mediálna výchova, s. 17).

Ku *koordinátorom* sa POP vyslovuje v odporúčaníach pre CPPPaP v zmysle, ktorý už poznáme (odporúča sa s nimi spolupracovať a poskytovať im metodickú pomoc, s. 40).

POP 2017/2018 (osoba na čele rezortu neuvedená)

Tieto POP neprinášajú z hľadiska nášho sledovania nič nové. Došlo len k istému preskupeniu doteraz traktovaných problematík.

POP 2018/2019 – POP 2019/2020 (Lubyová)

Počas obdobia, keď viedla rezort školstva ministerka Lubyová, boli vydané dva POP. Zásadný

²⁴ Pojem rodová rovnosť sa však už z predošlých POP definitívne vytratil. Nahradil ho pojem rovnosti muža a ženy, čo súvisí s podľahnutím (nielen pokiaľ ide o gestora školských politík) naratívu časti kresťanských inštitúcií o neprijateľnosti konceptu rodovej rovnosti.

²⁵ Terminus technicus je práva dieťaťa.

posun v nami sledovanej problematike sme v nich nenašli, hoci obsah častí, ktoré sme sledovali prioritne (cez kľúčové slová), bol širší. Preto pristúpime k ich analýze súhrnne.

Kľúčové slová *sexuálna výchova, výchova k manželstvu a rodičovstvu, právo na vzdelanie, právo na kvalitné vzdelanie, ľudské práva, práva dieťaťa.*

Pod sekciou Práva detí (a obdobne aj v sekcii Bezpečnosť a prevencia) nájdeme už známe ustanovenia k sexuálnemu vykorisťovaniu a zneužívaniu detí. Spomína sa Stratégia prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v SR na roky 2016 – 2020, v rámci ktorej sa odporúča „učiteľom a vychovávateľom aplikovať článok 5 Dohovoru Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním vo výchovno-vzdelávacom procese, na triednických hodinách a v mimovyučovacích aktivitách.“ Čo to presne znamená a aká hodinová dotácia a obsahy sa v prístupe k danej téme viažu na výchovno-vzdelávací proces, na triednické hodiny a mimovyučovacie aktivity, v POP nenájdeme.

Kľúčové slovo *kompetencie.* Tieto POP sa zaoberajú kompetenciami intenzívnejšie ako tie predchádzajúce.²⁶ Vydanie 2018/2019 hovorí v súvislosti so skvalitňovaním výchovno-vzdelávacieho procesu aj o rozvíjaní učiteľských kompetencií, pričom zmieňuje napríklad multikultúrne či komunikatívne kompetencie. Vo vzťahu k žiackemu vzdelávaniu upriamuje pozornosť na občianske kompetencie, dobrovoľnícke a projektové kompetencie, digitálnu gramotnosť a tiež vedecké kompetencie. Vo vydaní 2019/2020 sa nachádza takéto vymedzenie: „Vo výchovno-vzdelávacom procese zacieliť pozornosť na rozvíjanie kľúčových kompetencií s dôrazom na rozvoj kritického myslenia, digitálnej gramotnosti, sociálnych kompetencií (pravidelným uplatňovaním participatívneho vyučovania), občianskych kompetencií (systematickým podporovaním rozvíjania sebahodnotiacich zručností žiakov)“ (s. 9).

Oporným bodom pre orientáciu škôl vo vzťahovej a sexuálnej príprave je však najmä odporúčanie (či povinnosť?) „podporovať rozširovanie profesionálnych kompetencií pedagogických a odborných zamestnancov v oblasti práv detí“ (s. 14), ktoré by pri skutočne systémovej podpore všetkých kľúčových aktérov a aktérovi mohol priniesť ovocie aj v podobe rozvinutej a kvalitnej sexuálnej a vzťahovej výchove.

Kľúčové slová *prierezová téma*

V POP 2018/2019 nájdeme iba ojedinelé zmienky o prierezovej téme osobnostný a sociálny rozvoj, či environmentálnej a mediálnej výchove. V POP 2019/2020 sa navyše zmieňuje prierezová čitateľská gramotnosť, mediálna výchova. Z hľadiska predmetu našej analýzy sa do školských vzdelávacích programov POP odporúčajú „zapracovať prierezové témy súvisiace s multikultúrnou výchovou, výchovou v duchu humanizmu a so vzdelávaním v oblasti ľudských práv, práv dieťaťa, práv osôb so zdravotným postihnutím, rovnosti muža a ženy,

²⁶ Zrejme aj preto, že Európsky parlament a Rada Európskej únie pristúpili k inovácii odporúčaní členským štátom ohľadom celoživotného vzdelávania. Pôvodný dokument ku kľúčovým kompetenciám pre celoživotné vzdelávanie vydali v roku 2006, aktualizovaný v máji 2018. V jeho časti *Osobná a sociálna kompetencia a schopnosť učiť sa* o. i. hovorí: „Osobná a sociálna kompetencia a schopnosť učiť sa si vyžadujú aj znalosť zložiek zdravého ducha, tela a životného štýlu.“ a „Táto kompetencia je založená na pozitívnom postoji k vlastnej osobnej, sociálnej a fyzickej pohode a učeniu sa počas celého života. Opiera sa o kombinovaný postoj spolupráce, asertivity a integrity.“ Pozri: **ODPORÚČANIE RADY z 22. mája 2018 o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie** (Text s významom pre EHP) (2018/C 189/01) [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)

predchádzania všetkým formám diskriminácie, xenofóbie, antisemitizmu, intolerancie, extrémizmu, rasizmu a nenávistných prejavov“ (s. 12).

Kľúčové slová *koordinátor/koordinátorka* prinášajú len to, čo sme našli v predchádzajúcich POP. Spomína sa v nich podpora žiackych koordinátorov žiackej školskej rady a učiteľských koordinátorov prevencie, environmentálnej výchovy, finančného vzdelávania.

SPRIEVODCA 2020/2021 – 2021/2022 (Gröhling)²⁷

Minister Gröhling vydal zatiaľ dvoch SPRIEVODCOV dvomi školskými rokmi. Nakoľko ide o najnovšie dokumenty, pozrieme sa na nich bližšie.

Vydanie 2020/2021 prezentuje minister ako zoštíhlenejšiu, jednoduchšiu verziu predošlých POP „v zrozumiteľnejšej forme“. Dokument má síce inú štruktúru než mali POP, nie však celkom nový obsah. V časti Organizačné pokyny MŠVVAŠ SR pre školský rok 2020/2021 ukladá povinnosti, v časti Informačný servis (súčasť Právny servis, Pedagogický servis) chce pravdepodobne informovať. Čítanie dokumentu preto vzbudzuje otázky k miere závažnosti jeho jednotlivých častí. Aktuálne platné vydanie 2021/2022, resp. jeho webové uvedenie v tejto nejasnosti pokračuje, hoci ohlasuje, ktorá je záväzná a ktorá informatívna, resp. odporúčacia časť (bližšie sme k tomu písali v úvodných pasážach tejto kapitoly č. 1).

Kľúčové slová *sexuálna výchova, výchova k manželstvu a rodičovstvu, právo na vzdelanie, právo na kvalitné vzdelanie, ľudské práva, práva dieťaťa*.

To, čo sme vyššie sledovali v jednotlivých dvanástich POP, teraz v určitom rozsahu nachádzame ako súčasť Pedagogického servisu SPRIEVODCU 2020/2021. Tradične sa uvádzajú *Platné koncepcie a stratégie* vrátane nasledovných: Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania. Kvalitné a dostupné vzdelávanie pre Slovensko 2018 – 2027, Stratégia Slovenskej republiky pre mládež na roky 2014 – 2020, Koncepcia rozvoja práce s mládežou na roky 2016 – 2020, Národný program prevencie HIV/AIDS v Slovenskej republike na roky 2017 – 2020, Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike, Národná stratégia na ochranu detí pred násilím, Národná koncepcia ochrany detí v digitálnom priestore. „Suchý“ odkaz na Platné koncepcie a stratégie nie je (v porovnaní s POP) zmenou ani posunom v poznaní, ako konkrétne školám a školským zariadeniam tieto nástroje slúžia.

Staronová časť *Bezpečnosť a práva detí* upriamuje pozornosť na to, aby sa u osôb, ktoré majú v rámci výchovy a vzdelávania pravidelný kontakt s deťmi, rozvíjala ich kompetencia konať v najlepšom záujme dieťaťa. Odporúčanou prioritou je tiež zvýšenie informovanosti a osvedy „v školách v oblasti najčastejších prejavov obchodovania s deťmi: sexuálne vykorisťovanie, pracovné vykorisťovanie, nútené zobrazenie, nútené sobášne“ (s. 19).

²⁷ Pozri <https://www.minedu.sk/sprievodca-skolskym-rokom-20202021/> a <https://www.minedu.sk/sprievodca-skolskym-rokom/>

Pristavme sa pri „najlepšom záujme dieťaťa“. Ide o jeden z najskloňovanejších výrazov v naratívoch k právam dieťaťa a zároveň o jeden z pretrvávajúcich neuralgických bodov prístupu k právam dieťaťa, resp. právam dieťaťa vs. práva rodičov/zákonných zástupcov v SR. O závažnom neporozumení podstate ľudských práv svedčí práve absencia vzťahovo-sexuálnej výchovy na našich školách a školských zariadeniach.²⁸

Časť *Bezpečnosť a prevencia* opakuje už známe odvolávky na nástroje Európskeho parlamentu a Rady z r. 2011, ako aj Rady Európy vo veci sexuálneho zneužívania a vykorisťovania detí a odporúča „zabezpečiť vekú primeraným spôsobom informovanosť o rizikách sexuálneho zneužívania a vykorisťovania detí, ako aj o rizikách detskej pornografie a obchodovania s deťmi“ (s. 20). V časti *Zdravý životný štýl* nachádzame odporúčanie „zapájať deti a žiakov do aktivít a programov, ktoré napomáhajú výchove k zdravému životnému štýlu a k ochrane fyzického, duševného a emočného zdravia“ alebo odporúčanie smerom k inkluzívnosti, nediskriminácii, kritickému myslieniu. V časti *Ľudské práva* sú pasáže, ktoré boli viac-menej súčasťou predchádzajúcich POP. Ak by sa naplnili všetky zmienené odporúčania cielené na školské vzdelávacie programy a učebné osnovy vyučovaných predmetov (s. 29 – 31), museli by sme v praxi našich škôl evidovať v rámci správne pochopeného práva na kvalitné komplexné vzdelanie aj sexuálnu výchovu.

Pokiaľ ide o SPRIEVODCU šk. r. 2021/2022, zásadne sa v nami sledovanej problematike v porovnaní s vydaním 2020/2021 neposúva. Zmena nastala v (diskutabilnom) umiestnení ľudských práv do sekcie *Globálne vzdelávanie/Hodnotová výchova a ľudské práva* a v niekoľkých doplnených prioritách/odporúčaniach, ktoré sú však skôr formálnym pokusom o poukaz na to, čo sa vyskytuje v odbornom svetovom a európskom ľudskoprávnom naratív, než zodpovedným nadviazaním naň v podobe realizovanej školskej politiky. Hoci sa prioritizuje a odporúča „Definovať v ŠKVP stratégie na rozvoj kritického myslenia vo vzťahu k demokratickému občianstvu a k ľudským právam, aplikovať ich do všetkých aspektov života školy vrátane ich sledovania a vyhodnocovania a implementovať tieto témy do osnov vyučovacích predmetov,“ ako aj „podporovať formovanie všeľudských ľudskoprávnych hodnôt a kompetencií“ a pod., ostávajú nezodpovedané otázky o základnom ustálenom definičnom rámci týchto hodnôt a kompetencií a ich možnom akčnom rádiu v podmienkach Slovenskej republiky. V súlade s Referenčným rámcom kompetencií pre demokratickú kultúru Rady Európy (2018) znie prioritá/odporúčanie „venovať sa kompetenciám pre demokratickú kultúru prostredníctvom komplexných interaktívnych aktivít zohľadnením všetkých aspektov štyroch dimenzií – hodnoty, postoje, schopnosti, poznanie a kritické porozumenie.“ Všetky uvedené dimenzie by mali byť aplikované aj v oblasti sexuálnej výchovy, u nás však pre ňu neexistuje relevantný modus operandi. Nič na tom nemení ani fakt, že v SPRIEVODCOVI 2021/2022 nachádzame odporúčanie „Venovať zvýšenú pozornosť osvete, výchove a vzdelávaniu v oblasti rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí mužov a žien smerujúcim k nulovej tolerancii voči diskriminácii a páchaniu násilia na ženách a deťoch/dievčatách“ (s. 40).

V porovnaní s POP rokov 2008 – 2020, kde sa raz vyskytol pojem rodová rovnosť a raz jeho oklieštená forma rovnosť mužov a žien, tu akoby vydavateľ chcel zadostučiniť všetkým

²⁸ Bližšie k tomu pozri najmä časť 6.3 in HORNÁ, Dagmar – PETŐCZ, Kálmán (eds.) (2013) *Vybrané texty k ľudským právam : Príručka pre Olympiádu ľudských práv* Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2013, vydanie : prvé, počet strán : 168, ISBN 978-80-223-3523-2 a časť 3.5 in HORNÁ, Dagmar – PETŐCZ, Kálmán (eds.) (2015) *Právo na vzdelanie a jeho kľúčové aspekty* Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2015, vydanie : prvé, počet strán : 405, ISBN 978-80-8118-141-2

prístupom. To však nič nemení na fakte, že pokiaľ ide o práva dievčat a žien, či práva sexuálnych menšín, má SR v tejto oblasti ešte mnoho nesplnených úloh.

Kľúčové slovo kompetencie

Vydanie 2020/2021 heslovite zmieňuje kultúrne a čitateľské kompetencie detí, podporu účasti pedagogických a odborných zamestnancov (ďalej „PZ“ a „OZ“) na vzdelávaní so zameraním na demokratické občianstvo a ľudské práva v záujme dosahovania multietnických a multikultúrnych kompetencií učiteľov (s. 30) a upriamuje pozornosť na digitálnu gramotnosť a s ňou súvisiace kompetencie detí a žiakov.

V aktuálne platnom vydaní 2021/2022 sa deklaruje podpora formovania všeludských ľudskoprávnych hodnôt a kompetencií a odkazuje sa aj na Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru: (s. 40 – 42).

Kľúčové slová *prierezová téma* sa v oboch vydaniach SPRIEVODCU vzťahujú len na environmentálnu výchovu.

Kľúčové slová *koordinátor/koordinátorka*. Vo vydaní SPRIEVODCU 2020/2021 nenachádzame nič, čo by malo súvislosť s našim zisťovaním. Pokiaľ ide o prevenciu nežiaducich prejavov správania, odkazujú len na Oddelenia prevencie Policajného zboru, krajských koordinátorov prevencie.

Vo vydaní SPRIEVODCU 2021/2022 nachádzame tú istú odvolávku na policajný zbor, ako aj staronové vyjadrenia k podpore koordinátorov žiackych školských rád. Pokiaľ nám je však známe, žiaden zdroj/výskum neuvádza, že by predmetom týchto orgánov žiackej samosprávy a participácie bola požiadavka týkajúca sa zavedenia sexuálnej výchovy.

2. Prieskum zákona 245/2008 Z. z. z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zmyslom prieskumu bolo vyznačiť miesta v zákone, kľúčovej vnútroštátnej legislatívnej norme, ktoré podľa nás (dlhodobejšie) poskytujú istý základ pre to, aby v celom edukačnom procese mala svoje samozrejmé oprávnenie a miesto sexuálna a vzťahová výchova detí a mladých ľudí. Zároveň je zrejmé, že tento základ nestačí, ak nie je nasledovaný aplikačnou praxou. Dôvody tohto nesúladu sa snažíme nižšie pomenovať.

Vybrali sme, podľa nás, relevantné časti zákona a v rámcokoch ich komentujeme (citované časti zákona tučným písmom vyznačila D. Horná).

Na účely tohto zákona sa v § 2, g) rozumie: „vzdelávaním cielene organizovaný a realizovaný proces výchovného a vzdelávacieho pôsobenia a učenia zameraného na **rozvoj dieťaťa alebo žiaka** v súlade s jeho predpokladmi a podnetmi, ktoré stimulujú jeho vlastnú snahu stať sa **harmonickou osobnosťou**.“

Komentár 1.

V zmysle ľudskoprávnych štandardov do rozvoja detí a mladých ľudí nepochybniteľne patrí aj rozvoj v oblasti sexuality. Zákon správne stanovuje, že má ísť o špecifické zameranie na tieto cieľové skupiny v záujme povzbudení proaktívneho prístupu každého dieťaťa a mladého človeka k dosahovaniu (všestranného) harmonického osobnostného profilu, vrátane harmonických vzťahov s ostatnými ľuďmi. Zákon teda touto svojou dikciou § 2, g) vytvára základ pre podporu sexuálnej výchovy, ktorá vo svojej podstate vedie k formovaniu detí a mladých ľudí ako harmonických bytostí.

Na účely tohto zákona sa v § 2, t) kompetenciou rozumie: „preukázaná schopnosť využívať vedomosti, zručnosti, postoje, hodnotovú orientáciu a iné spôsobilosti na predvedenie a vykonávanie funkcií podľa daných štandardov v práci, pri štúdiu, v osobnom a odbornom rozvoji jedinca a pri jeho aktívnom zapojení sa do spoločnosti, v budúcom uplatnení sa v pracovnom a mimopracovnom živote a pre jeho ďalšie vzdelávanie“

Komentár 2.

Opakovane vidíme zákonný podklad pre takú edukáciu, ktorá má smerovať k osobnostnému a odbornému rozvoju detí a mladých ľudí tak, aby plne obstáli v pracovnom a mimopracovnom živote. Pokiaľ ide o štandardy, je odkaz na ne adekvátny, z čoho by mala vyplývať povinnosť školských autorít, aby ich čo najprecíznejšie stanovili, aplikovali, monitorovali a aktualizovali. V prípade sexuálnej výchovy ide najmä o aplikáciu európskych ľudskoprávnych štandardov (SZO, EK, OSN/ UNESCO) do vzdelávacích politík SR.

Pokiaľ ide o § 3 zákona, **Princípy výchovy a vzdelávania**, ten poskytuje široký priestor na analýzu, pričom vyberáme (a tučným písmom zdôrazňujeme) najrelevantnejšie časti pre našu analýzu:

Výchova a vzdelávanie podľa tohto zákona sú založené na princípoch:

- c) rovnoprávnosti prístupu k výchove a vzdelávaniu so zohľadnením výchovno-vzdelávacích potrieb jednotlivca a jeho spoluzodpovednosti za svoje vzdelávanie,**
- d) zákazu všetkých foriem diskriminácie a obzvlášť segregácie,**
- i) zdokonaľovania procesu výchovy a vzdelávania podľa výsledkov dosiahnutých v oblasti vedy, výskumu a vývoja,**
- j) prípravy na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia a znášanlivosti, rovnosti muža a ženy, priateľstva medzi národmi, národnostnými a etnickými skupinami a náboženskej tolerancie,**
- k) kontroly a hodnotenia kvality výchovy a vzdelávania a kvality výchovno-vzdelávacej sústavy,**
- l) integrácie výchovno-vzdelávacej sústavy Slovenskej republiky do európskeho vzdelávacieho priestoru so zreteľom na vlastné skúsenosti a tradície,**
- m) posilnenia výchovnej stránky výchovno-vzdelávacieho procesu prostredníctvom všetkých vyučovacích predmetov, ale aj špecifickými**

výchovnými zamestnancami zameranými na **rozvoj citov a emócií, motivácie a záujmov, socializácie a komunikácie, na sebakontrolu a sebariadenie, na mravné hodnoty a tvorivosť,**

n) vyváženého rozvoja všetkých stránok osobnosti dieťaťa a žiaka v školskom vzdelávaní,

Kom. 3.

Výchovno-vzdelávacie potreby vzdelávaných, spoluzodpovednosť vzdelávaných, nediskriminácia (o. i. čo do prístupu k všetkým potrebným vzdelávacím témam v náležitej kvalite a náležitými postupmi), edukácia v súlade s poznávacím pokrokom na poli vedy, výskumu a vývoja – to sú všetko ustanovenia, ktoré sú v priamej zhode s medzinárodnými a vnútroštátnymi ľudskoprávnymi a inými legislatívnymi regulatívami. Ako také by samozrejme nemali opomínať oblasť sexuality ako pozitívneho ľudského potenciálu. Mali by byť samozrejmom súčasťou prípravy na zodpovedný život a ako každé iné dôležité vzdelávanie, ktoré sa uskutočňuje prostredníctvom vzdelávacieho systému, podliehať kontrole a hodnoteniu kvality.

Zákon však vyvoláva niekoľko otázok:

1. ako sa má/môže prejavíť spoluzodpovednosť vzdelávaných za svoju sexuálnu/vzťahovú výchovu, ak ju škola neposkytuje v adekvátnom rozsahu a kvalite;
2. ako sa v skutočnosti v školskej príprave pristupuje k aplikácii výsledkov dosiahnutých v oblasti vedy, výskumu a vývoja, keď tie v oblasti sexuality nie sú sprostredkované pedagogickému a odbornému personálu;
3. ako vlastne zákon „chápe“ zodpovedný život v slobodnej spoločnosti;
4. ako zákon poníma tradície štátu, ak sa zároveň hlási k ľudskoprávnym štandardom v oblasti ľudských práv a rodovej rovnosti? Isté problémy môže naznačovať klauzula o rovnosti muža a ženy, hoci (a to vieme aj z rozboru dokumentov POP a SPRIEVODCA) v rôznych časových obdobiach školské dokumenty operovali aj pojmom rodová rovnosť. Zároveň je zrejmé, že v poslednom desaťročí cielených útokov voči rodovej rovnosti sú školské politiky a následne aplikačná prax čoraz viac vystavované (a podriaďované) tlaku náboženských a sociálnych skupín, ktoré zásadne bránia pokroku SR v oblasti ľudských práv žien, rodovej rovnosti a komplexnosti prípravy detí a mladých ľudí v oblasti vzťahovo-sexuálnej;
5. ako sa má uskutočniť u detí a mladých ľudí rozvoj citov a emócií, sebakontrola a sebariadenie, ak edukácia nezahŕňa systémovú, multidisciplinárnu sexuálnu výchovu;
6. ako môže zákon poukazovať na rozvoj všetkých stránok edukovanej osobnosti a zároveň z neho systematicky vylučovať sexuálnu výchovu;

Pokiaľ ide o § 4 zákona, **Ciele výchovy a vzdelávania**, vyberáme a tučným písmom zdôrazňujeme:

a) získať vzdelanie podľa tohto zákona,

b) získať kompetencie, a to najmä [...] sociálne kompetencie a [...] občianske kompetencie, podnikateľské schopnosti a kultúrne

kompetencie,

d) naučiť sa správne identifikovať a analyzovať problémy a navrhovať ich riešenia a vedieť ich riešiť,

f) posilňovať úctu k rodičom a ostatným osobám, ku kultúrnym a národným hodnotám a tradíciám štátu, ktorého je občanom, k štátnemu jazyku, k materinskému jazyku a k svojej vlastnej kultúre,

g) získať a posilňovať úctu k ľudským právam a základným slobodám a zásadám ustanoveným v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd,

h) pripraviť sa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti, v duchu porozumenia a znášanlivosti, rovnosti muža a ženy, priateľstva medzi národmi, národnostnými a etnickými skupinami a náboženskej tolerancie,

i) naučiť sa rozvíjať a kultivovať svoju osobnosť a celoživotne sa vzdelávať, pracovať v skupine a preberať na seba zodpovednosť,

j) naučiť sa kontrolovať a regulovať svoje správanie, starať sa a chrániť svoje zdravie vrátane zdravej výživy a životné prostredie a **rešpektovať všeludské etické hodnoty,**

k) získať všetky informácie o právach dieťaťa a spôsobilosť na ich uplatňovanie.

Kom. 4.

Ciele výchovy a vzdelávania sú v zákone sčasti v synergii s princípmi sexuálnej výchovy podľa medzinárodných štandardov, avšak môže jej brániť nedostatočne rozvinutá odborná diskusia o definičných rámcoch tzv. kultúrnych, národných hodnôt a tradícií. Pokiaľ zákon zároveň ukladá školám, aby sprostredkovali získavanie a posilňovanie úcty k ľudským právam a základným slobodám, je potrebné zásadne ujasniť vzťahové roviny demokratickej kultúry ľudských práv 21. storočia a tzv. kultúrnych, národných hodnôt a tradícií.

Zákon hovorí aj o získaní kompetencií prostredníctvom výchovy a vzdelávania. Medzi sociálne kompetencie nesporne patria aj kompetencie pre vzťahový a sexuálny život, takže aplikačná prax/výučba by sa mala o ňu usilovať, a to tak, že v súlade so zákonom budú vedieť deti a mladí ľudia správne identifikovať, analyzovať a riešiť problémy.

Novela školského zákona alebo zákon nový by mali aktualizovať okrem iného aj časť uvedenú pod písmenom g), pretože medzinárodné nástroje podpory a ochrany ľudských práv (vrátane tých, ktoré ratifikovala SR) sú podstatne bohatšie. Zmienka o právach dieťaťa v zákone je len pars pro toto.

Zamerali sme sa aj na vybrané odseky a písmená § 144 zákona **Práva a povinnosti dieťaťa, žiaka a jeho zákonného zástupcu alebo zástupcu zariadenia**, ktorý sa nachádza v desiatej časti Spoločné ustanovenia. Podľa ods. (1) **Dieťa alebo žiak má právo na**

j) organizáciu výchovy a vzdelávania primeranú jeho veku, schopnostiam, záujmom, zdravotnému stavu a v súlade so zásadami psychohygieny,

k) úctu k svojej osobe a na zabezpečenie ochrany proti fyzickému, psychickému a sexuálnemu násiliu,

Podľa ods. (4) **Dieťa alebo žiak je povinný**

g) ctiť si ľudskú dôstojnosť svojich spolužiakov a zamestnancov školy alebo školského zariadenia,

(6) Zákonný zástupca dieťaťa alebo žiaka alebo zástupca zariadenia má právo

a) žiadať, aby sa v rámci výchovy a vzdelávania v škole alebo v školskom zariadení poskytovali deťom a žiakom informácie a vedomosti vecne a mnohostranne v súlade so súčasným poznaním sveta a v súlade s princípmi a cieľmi výchovy a vzdelávania podľa tohto zákona,

f) vyjadrovať sa k výchovno-vzdelávaciemu programu školy alebo školského zariadenia prostredníctvom orgánov školskej samosprávy,

Pozornosť si zasluhuje aj § 152 **Bezpečnosť a ochrana zdravia vo výchove a vzdelávaní Školy a školské zariadenia** sú pri výchove a vzdelávaní, pri činnostiach priamo súvisiacich s výchovou a vzdelávaním a pri poskytovaní služieb **povinné**

a) **prihliadať na základné fyziologické potreby detí a žiakov,**

b) **vytvárať podmienky na zdravý vývin detí a žiakov a na predchádzanie sociálno-patologickým javom.**

Kom. 5.

Vyňaté a zdôraznené pasáže zákona súvisia s tým, čo sme vyjadrili už v predchádzajúcich komentároch.

Pristavili sme sa preto bližšie pri postulovanom práve vzdelávaných na zabezpečenie ochrany proti fyzickému, psychickému a sexuálnemu násiliu (§ 144, ods. 1, písm. k školského zákona). V prvom rade je dôležité poznamenať, že tzv. Spoločné ustanovenia podľa § 5, ods. 3 zákona č. 400/2015 Z. z.²⁹, obsahujú právnu úpravu tých skutočností, ktoré sa týkajú viacerých alebo všetkých ustanovení právneho predpisu.

Legitímne môžeme preto odvodiť, že spoločné ustanovenia v školskom zákone, prepojené s jeho princípmi a cieľmi výchovy a vzdelávania si možno logicky vykladať tak, že súčasťou ochrany proti fyzickému, psychickému a sexuálnemu násiliu vzdelávaných detí a mladých ľudí je vzdelávacia prevencia v podobe kvalitne zabezpečenej (kvalitným pedagogickým odborným personálom, formami, obsahmi atď.) vzťahovej a sexuálnej výchovy. Dožadovať sa toho v zmysle platného školského zákona môžu zákonné zástupkyne/zákonní zástupcovia vzdelávaných ale aj žiačky, žiaci prostredníctvom participatívnych mechanizmov.

Taktiež, zákon veľmi explicitne hovorí o tom, že školy a školské zariadenia sú povinné prihliadať na základné fyziologické potreby detí a žiakov a vytvárať podmienky na zdravý vývin detí a žiakov a na predchádzanie sociálno-patologickým javom. Domnievame sa, že aplikačná prax to nevie zabezpečiť bez adekvátnej vzťahovo-sexuálnej výchovy.

²⁹ Zákon o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

3. Doplnkový prieskum dokumentu Správa o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike.

Podľa zákona 245/2008 Z. z., tzv. školského zákona sa má kvalita výchovy a vzdelávania monitorovať a hodnotiť. Venuje sa tomu aj Štátna školská inšpekcia (ďalej „ŠŠI“), ktorá pravidelne vydáva Správy o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike (ďalej „správa“).³⁰

V predmetných správach sme (zadaním kľúčových slov do vyhľadávača) zisťovali, či bola predmetom kontroly ŠŠI na školách a v školských zariadeniach **sexuálna výchova**, resp. **výchova k manželstvu a rodičovstvu** či iné súvisiace pojmy, témy, vyučovacie predmety, aktivity, skutočnosti. Do zisťovania autorka tohto prieskumu zahrnula správy ŠŠI z vlastného archívu a správy dostupné na webovom sídle ŠŠI, počínajúc šk. r. 2012/2013 a končiac šk. r. 2019/2020.

Žiaľ, zistenia sú doslova minimálne, čo vypovedá o tom, že na sledované problematiky sa kontrolná činnosť ŠŠI v sledovanom období explicitne nezameriavala. V nasledujúcom texte uvádzame výňatky z prieskumu jednotlivých správ s uvedením ich autorstva (text tučným písmom zvýraznila D. Horná).

Správa – šk. r. 2019/2020, Bratislava, november 2020, Mgr. Alžbeta Štofková Dianovská a kol.

Žiadne zistenia

Správa – šk. r. 2018/2019, Bratislava, november 2019, PaedDr. Viera Kalmárová a kol.

Na s. 109 sa vo vzťahu k zisteniam o žiačkach z marginalizovaných rómskych komunít uvádza: „Viacere žiačky z MRK v priebehu školského roka prerušili alebo zanechali štúdium **z dôvodu tehotenstva a materstva** a časť žiakov zanechala štúdium po ukončení povinnej školskej dochádzky.“

Na s. 245 sa v časti venovanej Vzdelávaniu k demokratickému občianstvu a k ľudským právam v základných a stredných školách uvádzajú zistenia postojov členiek a členov žiackych školských rád. Za pozitívne sa považuje, že v otázke diskriminácie „svojich spolužiakov by sa zastalo (v prípade atakov kvôli rase, sociálnemu pôvodu, národnosti, náboženstvu či **sexuálnej orientácii**) viac ako 96 % respondentov škôl v 1. skupine. Nižšie percento pozitívnych postojov bolo identifikované v školách 2. skupiny (81,7 %). V rozhovoroch sa však členovia ŽŠR oboch skupín zhodne vyjadrili, že doposiaľ nemali takúto negatívnu skúsenosť,

³⁰ ŠŠI bola zriadená 1.1.2000. Ako orgán štátnej správy plní funkciu kontroly štátu nad úrovňou pedagogického riadenia, nad úrovňou výchovy a vzdelávania a materiálno-technických podmienok vrátane praktického vyučovania v školách a školských zariadeniach, na pracoviskách praktického vyučovania a nad úrovňou činností v špeciálnych výchovných zariadeniach a školských zariadeniach výchovného poradenstva a prevencie. Pozri <https://www.ssi.sk/o-urade/>

preto z ich strany môže ísť len o hypotetické vyjadrenia. Zároveň dodali, že by určite nedovolili, aby v ich škole bol niekto diskriminovaný. V tejto súvislosti si cca 80 % respondentov v oboch skupinách myslí, že ak by dochádzalo v škole k diskriminácii, našli by títo žiaci oporu nielen medzi nimi, ale aj v radoch PZ.“ (pozn. D. Horná: ide o pedagóg. zamestnancov a zamestnankyne).

Obdobne sa na s. 258 uvádza: „Za viac-menej pozitívne je možné považovať postoje členov ŽŠR k otázke diskriminácie, keď by sa viac ako 87 % respondentov v školách 1. a 2. skupiny zastalo svojich spolužiakov v prípade atakov kvôli rase, sociálnemu pôvodu, národnosti, náboženstvu či **sexuálnej orientácii**. Nižšie percento pozitívnych postojov bolo prekvapujúco identifikované v školách 3. skupiny (74,7 %). Toto negatívne zistenie žiaci (počas rozhovorov) obhajovali tým, že doteraz nemali skúsenosť s diskrimináciou a mnohí ju považovali skôr za niečo absurdné, pretože si boli istí, že medzi nimi nie sú spolužiaci, ktorí by boli akejkolvek (sociálno-biologicko-konfesionalno-ekonomickéj) diskriminácie voči inému žiakovi vôbec schopní. Identické stanovisko vyjadrili aj vedúci PZ a potvrdili, že doposiaľ nemuseli riešiť vážnejšie konfliktné prípady, ktorých pôvod by spočíval v intolerancii alebo diskriminácii.“³¹

Správa – šk. r. 2017/2018, Bratislava, november 2018, PaedDr. Viera Kalmárová a kol.

Na s. 146 sú v rámci kontroly akcentu, ktorý SŠ kladú na vzdelávanie k demokratickému občianstvu a k ľudským právam v školskom poriadku, uvedené zistenia: „Za pozitívum možno považovať zistenie o postojoch členov ŽŠR v otázke obrany/obhajoby spolužiakov, ktorí by boli *diskriminovaní/šikanovaní kvôli rase, sociálnemu pôvodu, národnosti, konfesii či **sexuálnej orientácii***. V priemere 74,4 % by sa svojho spolužiaka proti diskriminácii zastalo.“

Pokiaľ ide o princíp neodňateľnosti ľudských práv, na s. 149 v časti venovanej zisteniam z kontroly zameranej na školské poriadky (ďalej „ŠP“) a ich obsahy je vysvetlenie, čo sa rozumie pod priaznivým, priemerne priaznivým a najmenej priaznivým stavom. Priaznivý stav je vysvetlený nasledovne: „ŠP obsahuje explicitné formálne zakotvenie princípu neodňateľnosti ľudských práv, vrátane jednoznačných procesných záruk (t. j. ustanovuje, ako sa princíp neodňateľnosti LP naplní v praxi), aby sa právo na obhajobu, právo na efektívne vypočutie, právo na informácie týkajúce sa osoby žiaka/žiačky a jeho/jej výchovno-vzdelávacích výsledkov, na úctu k osobe žiacky/žiaka a na zabezpečenie ochrany proti fyzickému, psychickému a **sexuálnemu násiliu**, vrátane zákazu telesných trestov naozaj rešpektovali v celom priebehu výchovno-vzdelávacieho procesu.“

Správa – šk. r. 2016/2017, Bratislava, november 2017, PaedDr. Viera Kalmárová a kol.

Žiadne zistenia

Správa – šk. r. 2015/2016, Bratislava, november 2016, PaedDr. Viera Kalmárová a kol.

Na s. 44 – 45 sú uvedené zistenia k prejavom intolerancie na ZŠ: „Žiakom mestských i vidieckych škôl by rozhodne neprekážalo *mať za spolužiaka žiaka inej národnosti, iného štátu*,

³¹ Pozn. k členeniu na 1., 2. a 3. skupinu pri kontrolnej činnosti ŠŠI venovanej Vzdelávaniu k demokratickému občianstvu a k ľudským právam v základných a stredných školách: ide o metodológiu uplatnenú v osobitnej kontrolnej činnosti ŠŠI, o ktorej možno zistiť viac v Správach o vzdelávaní k demokratickému občianstvu a k ľudským právam. Pozri: <https://www.ssiba.sk/default.aspx?text=g&id=3&lang=sk>

inej rasy či fyzicky postihnutého. S väčšími výhradami by prijímali *mentálne postihnutého spolužiaka*. Najnižšiu mieru tolerancie vyjadrili voči spolužiakovi s *inou sexuálnou orientáciou*. V otázke **homosexuality** boli liberálnejší žiaci súkromných škôl (70 %) na rozdiel od žiakov štátnych škôl (49 %) a cirkevných škôl (41 %). S prejavom intolerancie a nenávisť k ľuďom inej rasy, národu sa v školách s vyučovacím jazykom slovenským často stretlo iba 8 % žiakov, kým v školách s vyučovacím jazykom maďarským 13 % žiakov.“

Na s. 78 sú uvedené zistenia z prostredia SŠ: „K školskému neúspechu prispelo aj samostatné ospravedlňovanie žiakov z vyučovania po dosiahnutí veku dospelosti, narastajúci obsah učiva pred maturitnou skúškou, **tehotenstvo a materstvo žiačok**, nevyužívanie adekvátnych aktivizujúcich metód a foriem vyučovania, nedostatočná vzájomná dôvera medzi žiakmi a učiteľmi, nízka vnútorná motivácia žiakov, nesystematická práca s výchovným poradcom a poradenským zariadením.“

Správa – šk. r. 2014/2015, Bratislava, november 2015, PaedDr. Viera Kalmárová a kol.

Žiadne zistenia

Správa – šk. r. 2013/2014, Bratislava, november 2014, Mgr. Jozef Javorek a kol.

Žiadne zistenia

Správa – šk. r. 2012/2013, Bratislava, november 2013

Na s. 37 sa k zisteniam súvisiacim s výchovou a so vzdelávaním rómskych žiakov uvádza: „V Banskobystrickom kraji sa v školách napriek realizácii rôznych preventívnych aktivít a vytváraníu podmienok pre aktívnu spoluprácu so zákonnými zástupcami rómskych žiakov vyskytli prípady, ktoré museli riešiť v spolupráci s políciou (bitky a fyzické šikanovanie medzi žiakmi, **sexuálne obťažovanie žiačky špeciálnej triedy**, poškodzovanie majetku školy, **tehotenstvo 15-ročnej rómskej žiačky**).“

Správa – šk. r. 2011/2012 nie je dostupná

Správa – šk. r. 2010/2011, Bratislava, november 2011 (vyhľadaná na internete mimo webu ŠŠI)

Na s. 88 uvádza, že IUVENTA - Slovenský inštitút mládeže ukončila o. i. výskumy sledujúce zameranie na **komerčný sex detí a mládeže** ako nežiaduce správanie.

K preskúmaným deviatim správam ŠŠI pripájame spoločný komentár.

Správy predkladá vrchný štátny inšpektor ministrovi školstva k 30. novembru príslušného kalendárneho roka. Správa je informačným zdrojom o aktuálnom stave a úrovni pedagogického riadenia, procesy a podmienok výchovy a vzdelávania na školách a školských zariadeniach. Zároveň má slúžiť ako informačný zdroj pre prijatie systémových

opatrení vedúcich k zlepšovaniu vzdelávacieho systému a ako jeden z podkladov pri jeho regulácii.³²

Po preskúmaní obsahov správ a aplikácii nami zvolených kľúčových slov sme dospeli k záveru, že sexuálna výchova, resp. výchova k manželstvu a rodičovstvu nebola a priori predmetom monitoringu (a teda ani hodnotenia) ŠŠI. Logicky sa žiada konštatovať, že ak niečo nie je zavedenou praxou na školách, nemôže byť ani objektom (a teda ani výsledkom) kontrolnej činnosti ŠŠI, notabene ani podkladom pre systémové opatrenia, ktoré by viedli k zlepšovaniu vzdelávacieho systému.

Predsaden, v niektorých správach sme našli indície, ktoré by zodpovedných v štátnych vzdelávacích inštitúciách mali utvrdzovať v tom, že sexuálna, vzťahová, partnerská, rodičovská a pod. príprava je veľmi potrebná a mala by byť na školách samozrejme prítomná.

Napríklad, v najstaršej preskúmanej správe k šk. roku 2010/2011 sa dozvedáme, že IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže zamerala svoje výskumy (v rámci sledovania nežiaduceho správania mládeže) aj na komerčný sex detí a mládeže.

Správa k šk. r. 2012/2013, hoc len v jednom kraji, zaznamenáva v rómskej žiackej vzorke sexuálne obťažovanie žiačky špeciálnej triedy aj tehotenstvo 15-ročnej rómskej žiačky.

Nasleduje séria správ z pôsobenia vrchnej inšpektorky V. Kalmárovej a v nich niekoľko postrehov k javom, ktoré sa síce priamo neopierajú o kontrolu konkrétneho vyučovacieho predmetu (Výchova k manželstvu a rodičovstvu), ale avizujú dôležitosť tejto optiky kontrolnej činnosti a v konečnom dôsledku aj oprávnenosť dopytu po reálnom vyučovacom zameraní na komplexnú (pozitívnu) prípravu detí a mládeže na život a na prevenciu (negatívnych) javov spojených so sexualitou a ľudskými interakciami.

V Správe k šk. r. 2015/2016 (Kalmárová) ide o zisťovanie prejavov intolerancie na ZŠ aj SŠ, v rámci ktorých sa dočítame, že sexuálna orientácia u žiačok a žiakov vyvoláva jednu z najnižších mier tolerancie. Na SŠ sa k dôvodom školského neúspechu radí o. i. faktorov aj tehotenstvo a materstvo žiačok.

V Správe k šk. r. 2017/2018 (Kalmárová) sa uvádzajú zistenia z prostredia žiackych školských rád – väčšina ich členiek a členov by sa postavila proti diskriminácii spolužiačky/spolužiaka z dôvodu sexuálnej orientácie. Tímy inšpektorky Kalmárovej venovali pozornosť školským poriadkom, pričom správne poukázali, že ŠP by mali obsahovať ľudskoprávne ukotvenie a zabezpečenie ochrany ľudských práv, vrátane ochrany pred sexuálnym násilím v celom priebehu výchovno-vzdelávacieho procesu.

V Správe k šk. r. 2018/2019 (Kalmárová) sa opakuje predošlé zistenie o zanechaní štúdia viacerými žiačkami z rómskej komunity z dôvodu tehotenstva a materstva, ako aj poukaz na sledovanie postojov žiactva k sexuálnej orientácii.

Ako vidno, problémy tu sú, nerezultujú však do zavedenia kľúčového preventívneho opatrenia, vďaka ktorému by deti a mladí ľudia v procese vzdelávania nadobudli adekvátne kompetencie, aby sa do problému nedostávali, resp. problém vedeli patrične zdolať.

³² Spravidla takto je úvodoch správ ŠŠI definovaný ich účel; pozri napr. https://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/velka_sprava/sprava_19_20.pdf

Aktualizačne sme sa pozreli aj na **Plán inšpekčnej činnosti na školský rok 2021/2022**.³³ V úvodnej časti sa deklaruje cieľ aktívne podporovať zvyšovanie kvality výchovy a vzdelávania na základe objektívnych zistení. Ďalej sa uvádza, že pri zostavovaní plánu sa vychádzalo o. i. aj „z platných koncepcií a stratégií, ktoré by mali byť zohľadnené vo vzdelávaní a v dokumentácii škôl.“ Vymenované koncepcie a stratégie³⁴ ako také možno považovať za jeden z predpokladov, na základe ktorého by vo vzdelávaní a dokumentácii škôl kvalitná sexuálna výchova nemala chýbať. Podobne sme sa s tým stretli v analyzovaných POP a SPRIEVODCOCH. Napriek všetkým týmto záväzkom však kvalitná sexuálna výchova na školách chýba. Plán sa vzhľadom na prerušenie prezenčného vzdelávania v predošliých dvoch školských rokoch (z dôvodu pandémie koronavírusu) neorientuje na komplexné, ale len tematické inšpekcie. Naša výskumná skúsenosť svedčí o tom, že ani v komplexnej ani v tematickej inšpekcii nemala ŠŠI v sledovanom období pozornosť zameranú na sexuálnu výchovu, resp. výchovu k manželstvu a rodičovstvu.

³³ Pozri https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2021/08/verzia_4_SSI_2122_MSVVaS_SR.pdf

³⁴ (napr.: Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania, Kvalitné a dostupné vzdelávanie pre Slovensko 2018 – 2027, Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike, Národná stratégia na ochranu detí pred násilím, Národná koncepcia ochrany detí v digitálnom priestore, Smernica č. 36/2018 k prevencii a riešeniu šikanovania detí a žiakov v školách a školských zariadeniach, Sprievodca školským rokom 2021/2022, Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe).

ZÁVER

Naším prieskumným cieľom, ktorý sme formátovali ako nevyhnutne ľudskoprávny, bolo zistiť, či vzhľadom na to, že od roku 2010 sú platné učebné osnovy prierezového predmetu *Výchova k manželstvu a rodičovstvu* MŠVVaŠ SR, figuruje predmetná problematika aj v základných normatívnych dokumentoch výchovy a vzdelávania regionálneho školstva v Slovenskej republike.

Sledovaná edukačná prax, jej príčiny, ako aj jej dôsledky sú nám v zásade známe. Obdobne relevantné okolnosti (na jednej strane nastavenie striedajúcich sa politických elít, mentálne „mapy“ Slovenska, školské politiky, nepripravenosť rodičovská a učiteľská atď.), ktoré zásadným spôsobom bránia tomu, aby deti a žiacka (a následne dospelá) populácia disponovali adekvátnou vzťahovou a sexuálnou výbavou pre život, ktorá je priesečníkom viacerých kompetencií alebo spôsobilostí, osobných a sociálnych. Preto sme a priori nemohli mať nerealistické prieskumné očakávania. Napriek tomu sme považovali za nevyhnutné hľadať dôkazy aj v základných normatívnych dokumentoch výchovy a vzdelávania, aby bolo možné vyvodiť zodpovedajúce závery a odporúčania tak pre odbornú obec, ako aj tvorcov a tvorkyne politík a širšiu verejnosť. Sledovali sme preto *Pedagogicko-organizačné pokyny* na školské roky 2008/2009 až 2019/2020 a *Spríevodcu školským rokom 2020/2021 a 2021/2022* ako aj zákon 245/2008 Z. z. z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (*školský zákon*) a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Zároveň nás zaujímalo, či sa realizácia predmetu *Výchova k manželstvu a rodičovstvu* zrkadlí v dokumentoch *Správa o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike*, ktoré každoročne vydáva Štátna školská inšpekcia. Vykonalí sme aj prieskumné sondy k iným zdrojom.

Pre prieskum dokumentov sme stanovili primárne kľúčové slová: *sexuálna výchova, výchova k manželstvu a rodičovstvu, právo na vzdelanie, právo na kvalitné vzdelanie*, sekundárne kľúčové slová: *ľudské práva, práva dieťaťa* a súvisiace kľúčové slovo *kompetencie*.

Naša základná hypotéza, že nálezy v jednotlivých vnútroštátnych dokumentoch vzájomne súvisia čo do podstaty, ako aj dôsledkov problému, ktorý definujeme ako nedostatočnú vzťahovú a sexuálnu výchovu na tých školách a školských zariadeniach, ktoré spadajú pod regionálne školstvo (a v širšom dosahu aj v celom cykle ľudského života), sa potvrdila.

Naše zistenia – o absencii kľúčových slov *sexuálna výchova, výchova k manželstvu a rodičovstvu* a osobitnom zastúpení ostatných zvolených kľúčových slov ako indikátorov prítomnosti a uplatnenia zásadných moderných demokratických princípov v školskej praxi – sme formulovali priebežne, pri každom z preskúmaných zdrojov. Potvrdilo sa naše dlhoročné pozorovanie, že školské politiky, školská prax (ale aj štátne politiky a štátna prax ako také) a nami skúmané konkrétne školské dokumenty sa do značnej miery vyznačujú prodemokratickým a proľudskoprávnym formalizmom. Vykazujú pre školstvo relevantné medzinárodné aj vnútroštátne stratégie, koncepcie, akčné plány a nástroje³⁵, ale implementačná prax ostáva v závoze. Z týchto dokumentov nemožno zistiť, či prierezová tzv. *Výchova k manželstvu a k rodičovstvu* patrí medzi priority alebo aspoň základné vzdelávacie penzum.

35 Ich úplnosť rs. neúplnosť by bola témou na osobitný výskum.

Dokumenty sa neodvolávajú ani na *právo na vzdelanie* ani na *právo na kvalitné vzdelanie*, možno preto, že sú tu isté problémy s kvalifikovanosťou časti pedagogickej obce v SR³⁶.

V role „neznámej premennej“ sa ocitá aj funkcia *koordinátor/koordinátorka výchovy k manželstvu a rodičovstvu*, resp. množina týchto zvlášť kľúčových pedagogických/odborných osobností, o ktorej niet explicitnej zmienky v nami sledovaných dokumentoch, hoci by mali byť, podľa osnov pre výchovu k manželstvu a rodičovstvu (2010), živou praxou. Evidujeme, že v POP aj SPRIEVODOCOH sa opakovane školám ukladala povinnosť ustanoviť koordinátora/koordinátorku spravidla nejakého prierezového predmetu³⁷, nie je nám však známy nejaký systematický materiál, ktorý by reflektoval kvantitatívne a kvalitatívne dáta o výkone týchto funkcií.³⁸

Súhrnne možno konštatovať, že realizácia práva na komplexnú sexuálnu výchovu je v sledovaných dokumentoch doslova „neznámou“. Vzdelávacia sústava v SR, špeciálne v oblasti regionálneho školstva, a všetky zúčastnené subjekty v nej, trpia na niekoľko nedostatkov: pretrvávajúca dualita (ktorá je de facto kontrapozíciou) medzi uplatňovaním moderných vzdelávacích noriem (východísk, obsahov a metód) a noriem náboženských, nedostatok štátnej vôle a zodpovednosti za implementáciu medzinárodných a vnútroštátnych ľudskoprávných záväzkov, pretrvávajúci formalizmus vo vzťahu k medzinárodným demokratickým a ľudskoprávnym štandardom a nástrojom aplikovaným na oblasť edukácie, a to nielen pokiaľ ide o regionálne školstvo, ale doslova o celoživotné vzdelávanie.

V školskej praxi sa len ťažko presadzuje modernizácia prístupu ku komplexnej vzťahovej a sexuálnej výchove, pretože je, napriek viacerým početným alarmujúcim negatívnym dôsledkom nerealizovanej edukácie (až jej tabuizácie), vytesnená na okraj záujmu školských autorít. Okrem iného to znamená aj ignoranciu k vede a výskumu v oblasti ľudských vzťahov a sexuality, čo je pri ministerstve, ktoré má v portfóliu okrem školstva aj vedu a výskum, znepokojujúce. Zásadná zmena musí preto nastať práve na pôde vládnych a rezortných politík.

³⁶ Pozri dáta CVTI zo zisťovania kvalifikovanosti pedagogických zamestnancov, ktorý prebiehal v roku 2014: https://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/publikacie-casopisy.../zistovanie-kvalifikovanosti.html?page_id=9243

Porovnaj so zaujímavými zisteniami o kvalifikovanosti učiteliek a učiteľov stredných škôl v SR, najmä pokiaľ ide o predmety *Občianska náuka a Etická výchova* in: HORNÁ, Dagmar – KURILLOVÁ, Dušana **Kompetencie pre demokratickú kultúru na stredných školách v Slovenskej republike : Analýza dotazníkového prieskumu, identifikácia „bielych miest“ a návrh opatrení** (2020), 71 strán, ISBN 978-80-99976-06-2, dostupné online <https://ainova.sk/project/ambedk/, najmä časť 3.2.1.>

³⁷ Menovite ide o pedagogických koordinátorov/koordinátorky tzv. prevencie (väčšinou chápanej v zmysle bezpečnosti na škole), environmentálnej výchovy, mediálnej výchovy; finančného vzdelávania a žiacku funkciu pôsobiacu koordináčne vo vzťahu k žiackej školskej rade.

³⁸ Poukazuje na to aj autorka diplomovej práce a osobitného prieskumu koordinátorov/koordinátoriek výchovy k manželstvu a rodičovstvu ako súčasť tejto práce: KRŠÁKOVÁ, Kristína **Sexuálna výchova na slovenských stredných školách** Olomouc 2020, pozri najmä časti 2.5 a 3.

PRÍLOHA 1

Odporúčania relevantným aktérom štátnej správy (pre orgány a subjekty, ktoré tvoria a implementujú vzdelávacie politiky) na zvýšenie kvality a dostupnosti výučby v oblasti sexualit a vzťahov.

Zásadné, neodkladné

- **Komplexné**

Na úrovni kľúčových zložiek moci a aktérov štátnej správy prijať opatrenia na zásadnú podporu moderného a vedecky podloženého prístupu k vzdelávacím potrebám detí a mladých ľudí, ktorého bázou budú vnútroštátne a medzinárodné ľudskoprávne záväzky SR.

Zabezpečiť komplexnú prípravu všetkých ľudí na všetky okolnosti života vo vnútroštátnom aj medzinárodnom prostredí. Kvalitou vzdelávacieho procesu zásadne prispieť ku kvalitnému životu a uplatneniu všetkých ľudí bez rozdielu a zároveň účinne predchádzať nežiaducim osobnostným a interpersonálnym javom.

- **Parciálne**

Uskutočniť/pravidelne uskutočňovať cielený výskum prierezových tém. Zhromaždiť/zhromažďovať kvantitatívne aj kvalitatívne dáta. Kriticky zhodnotiť spôsob, akým sa ustanovovali a akým sa realizujú prierezové témy vo vzdelávacom priestore SR (všetky aspekty). Na základe odbornej rozpravy prehodnotiť doterajší systém uplatňovania prierezových tém a v súlade s avizovanou kurikulárnou reformou zabezpečiť komplexnú nápravu.

Plnohodnotne včleniť sexuálnu výchovu do komplexnej prípravy detí a mladých ľudí na život v demokratickej spoločnosti a medzinárodnom spoločenstve v duchu demokratických princípov a hodnôt. Sexuálna výchova je súčasťou chápania a realizácie ľudskej dôstojnosti, slobody, rovnosti. Je jednou z báz komplexného osobnostného a sociálneho dozrievania, formovania a sebareflexie.

V súlade s Programovým vyhlásením vlády SR 2020 – 2024³⁹:

„Vláda SR si uvedomuje, že deti a mládež sú tým najcennejším zdrojom rozvoja, aký máme, a preto bude pristupovať k problematike vzdelávania transparentne, participatívne, s rešpektom a primeranou podporou.“

„Školstvo musí meniace sa podmienky dnešného sveta reflektovať v obsahu vzdelávania, v metódach a prístupoch, aby pripravilo mladých ľudí na ich úspešnú budúcnosť.“

„Preto bude vláda presadzovať [...] motivujúce ohodnotenie pedagogických a odborných zamestnancov a ich sústavný profesijný rozvoj.“ [...] celostný rozvoj učiacich sa...“

včleniť sexuálnu výchovu (ako súčasť kľúčových kompetencií pre život) do pripravovaných legislatívnych zmien v rezorte školstva:

- Stratégia inkluzívneho vzdelávania 2021 – 2030

³⁹ pozri časť VZDELÁVANIE AKO ZÁKLADNÝ PILIER BUDÚCEJ PROSPERITY SLOVENSKA, dostupné na <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/24756/1>

- školský zákon
- kurikulárna reforma a pod.

Premietnuť sexuálnu edukáciu a vzťahovú prípravu do všetkých relevantných školských predpisov a usmernení.

Zabezpečiť dôslednú implementáciu, prípravu a zabezpečenie všetkých subjektov sexuálnej edukácie, participatívnu reflexiu/monitoring, ako aj priebežnú revíziu nástrojov.

Strednodobé, resp. dlhodobé

Uskutočniť/uskutočňovať ciele výskum vybraných skupín v súvislosti s prípravou detí a mládeže na sexuálny a vzťahový život. Uskutočniť/uskutočňovať výskum

- skúseností a potrieb mladých ľudí,
- postojov a potrieb rodičov/zákonných zástupcov detí a mladých ľudí,
- učiteľských osobností, ktoré majú prípravu na život a vzťahy sprostredkovať,
- pedagogických fakúlt a ich kapacít na prípravu pedagogických profesií.

Skratky

CVTI	Centrum vedecko-technických informácií SR
MPC	Metodicko-pedagogické centrum
MŠVVaŠ SR	Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky
OLP	Olympiáda ľudských práv
OP	Operačný program
OZ	odborná zamestnankyňa, odborný zamestnanec
PO	Prioritná oblasť
POP	Pedagogicko-organizačné pokyny
PRO	priamo riadené organizácie
PZ	pedagogická zamestnankyňa, pedagogický zamestnanec
SPRIEVODCA	Sprievodca školským rokom
SŠ	stredná škola/stredné školy
SR	Slovenská republika
šk. r.	školský rok
ŠkVP	školský vzdelávací program
ŠP	školský poriadok/školské poriadky
ŠŠI	Štátna školská inšpekcia
ŠVP	štátny vzdelávací program
VMR	Výchova k manželstvu a rodičovstvu
ZŠ	základná škola/základné školy
ŽŠR	žiacka školská rada/žiacke školské rady

POUŽITÁ LITERATÚRA

Jesenková, A., Minarovičová, K.. 2018. Sexuálna výchova v kontexte etiky starostlivosti. In Fúsková, J., Hargašová, L. (eds.): *SEXUALITY X: Recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Sexuality*. Bratislava: Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV

HORNÁ, Dagmar – PETŐCZ, Kálmán (eds.) (2013) ***Vybrané texty k ľudským právam : Príručka pre Olympiádu ľudských práv*** Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2013, vydanie : prvé, počet strán : 168, ISBN 978-80-223-3523-2

HORNÁ, Dagmar – PETŐCZ, Kálmán (eds.) (2015) ***Právo na vzdelanie a jeho kľúčové aspekty*** Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2015, vydanie : prvé, počet strán : 405, ISBN 978-80-8118-141-2

HORNÁ, Dagmar – KURILLOVÁ, Dušana ***Kompetencie pre demokratickú kultúru na stredných školách v Slovenskej republike : Analýza dotazníkového prieskumu, identifikácia „bielych miest“ a návrh opatrení*** (2020), 71 strán, ISBN 978-80-99976-06-2, dostupné online <https://ainova.sk/project/ambedk/>, najmä časť 3.2.1.

ROVNĀNOVÁ Lenka –NEMCOVÁ, Lívia (2015). Vzdelávacie potreby slovenských učiteľov a učiteliek v oblasti sexuálnej výchovy v kontexte štandardov WHO pre sexuálnu výchovu v Európe. In Stanislava Lištiak Mandzaková a kol. *SEXUALITA A POSTIHNUTIE: Kontexty multidisciplinarity v sexualite osôb s postihnutím*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta.

ROVNĀNOVÁ, L. 2014. *Výchova k manželstvu, rodičovstvu a etike intímnych vzťahov: základné východiská*. Bratislava: MPC, 2014. ISBN 978-80-565-0183-2.

ROVNĀNOVÁ, L. 2014. *Výchova k manželstvu, rodičovstvu a etike intímnych vzťahov: 2. časť*. Bratislava: MPC, 2014. ISBN 978-80-565-0378-2.

Zákona č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o doplnení niektorých zákonov

Dohoda medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o náboženskej výchove a vzdelávaní (č. 395/2004 Z. z.).

ODPORÚČANIE RADY z 22. mája 2018 o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie (Text s významom pre EHP) (2018/C 189/01)[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)

VÝCHOVA K MANŽELSTVU A RODIČOVSTVU Učebné osnovy MŠVVaŠ SR, rok vydania neudaný. Dostupné na https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/vychova_k_manzelstvu.pdf

PRÍLOHA 1 KVALITNÁ VZŤAHOVÁ A SEXUÁLNA VÝCHOVA

Na Slovensku sa sexuálnej výchove, založenej na ľudskoprávnych východiskách a štandardoch venuje mimovládna organizácia **Spoločnosť pre plánované rodičovstvo**. V prílohe 1 vám prinášame základné informácie, ktoré nám organizácia poskytla pre potreby tejto publikácie:

Každé dieťa si zaslúži byť zdravé, šťastné a v bezpečí. Každé dieťa má právo na informácie a vzdelanie, pod ktoré spadá aj vzdelanie v témach vzťahovej a sexuálnej výchovy. Toto právo vychádza zo základných ľudských práv a slobôd a je v tejto téme o to kľúčovejšie, pretože ovplyvňuje spokojnosť, dôstojnosť, zdravie a bezpečie jednotlivcov, skupín, aj celej spoločnosti. Vzťahová a sexuálna výchova má svoje piliere, didaktické postupy, aj nároky na ľudí, ktorí ju vyučujú. Tie sú definované napríklad v UNESCO štandardoch.

Piliere kvalitnej vzťahovej a sexuálnej výchovy

- **Veková adekvátnosť** - systematická a kontinuálna vzťahová a sexuálna výchova je nastavená tak, aby reflektovala psychosexuálny vývin človeka, vďaka čomu majú mladí ľudia vekovo a vývinovo vhodné informácie včas
- **Objektivita/nestrannosť** - všetky informácie, ktoré sú v koncepte vzťahovej a sexuálnej výchovy prezentované, musia vychádzať z podložených faktov
- **Aktuálnosť** - všetky informácie, ktoré sú v koncepte vzťahovej a sexuálnej výchovy prezentované, musia reflektovať aktuálny stav, aktuálne výskumy, aktuálne dáta a realitu, vrátane technologického posunu a jeho vplyvu na vzťahy
- **Lekori/Lektorky so špecifickými vedomosťami, zručnosťami a postojmi** - konkrétne nároky na človeka, ktorý vyučuje vzťahovú a sexuálnu výchovu, sú definované v štandardoch UNESCO a je potrebné poskytnúť im dostatočné vzdelávanie v týchto témach a ďalšiu podporu; priamo totiž vplývajú na vzdelávanie a výchovu mládeže, sú jednou z najdôležitejších dospelých autorít a vzorov v živote dospelujúceho človeka a môžu deťom pomôcť žiť šťastný, zdravý a bezpečný život plný informovaných a zodpovedných rozhodnutí
- **Rešpekt** - vzťahová a sexuálna výchova vytvára bezpečný priestor na zdieľanie rôznych názorov tak, aby sa dialóg rozmanitých názorov viedol s rešpektom k sebe, aj k iným
- **Inkluzivita** - vzťahová a sexuálna výchova je pre všetkých ľudí bez ohľadu na ich sociálne zázemie, vierovyznanie, zdravotný stav, pohlavie, rod, vek, farbu pleti, sexuálnu orientáciu a i.

WHO, UNESCO, IPPF a ďalšie medzinárodné organizácie sa zhodujú v tom, že vzťahová a sexuálna výchova má pozitívny dopad na množstvo aspektov života jednotlivca, i spoločnosti. Štúdie vo viacerých európskych krajinách ukázali, že zavedenie národných programov vzdelávania o sexualite viedlo napríklad k zníženiu počtu tehotenstiev a interrupcií u mladistvých, k poklesu sexuálne prenosných infekcií u mladých ľudí vo veku 15–24 rokov, k poklesu výskytu sexuálneho zneužívania a k ďalším pozitívam (napr.: pozitívny posun v témach sebaúcty, solidarity, kritického myslenia, antikoncepcie, tolerancie či v komunikačných zručnostiach)⁴⁰. Na to, aby mala vzťahová a sexuálna výchova pozitívny dopad, je dôležité, aby v školách boli zavedené programy, ktoré majú viac ako 30 hodinovú dotáciu po aspoň 50 minútach.⁴¹

⁴⁰ Zdroj: Svetová zdravotnícka organizácia

⁴¹ Zdroj: UNESCO

Spoločnosť pre plánované rodičovstvo

Spoločnosť pre plánované rodičovstvo (SPR) je nezisková organizácia, ktorá sa venuje vzťahovej a sexuálnej výchove. Už 30 rokov na Slovensku podporujeme zodpovedné, zdravé a kultivované sexuálne správanie. Sme plnoprávna členská organizácia Medzinárodnej federácie pre plánované rodičovstvo International Planned Parenthood Federation (IPPF).

Hlavnými hodnotami našej organizácie sú zdravie, rešpekt, rovnosť a diverzita.

Naša misia je:

- poskytovať inkluzívnu, vekovo adekvátnu a výskumom a faktami podloženú vzťahovú a sexuálnu výchovu
- zabezpečiť, aby ľudia v každom veku mali šancu robiť informované rozhodnutia týkajúce sa ich vzťahov a sexuality
- zaistiť prevenciu negatívnych javov v oblasti vzťahov a sexuality (napr.: prevencia sexuálneho násillia a obťažovania, prevencia sexuálneho kybernásillia)
- rozvíjať sociálne zručnosti potrebné pre zdravé a rešpektujúce vzťahy
- vzdelávať v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia
- kultivovať spoločenskú diskusiu v oblasti vzťahov a sexuality
- apelovať na rešpektovanie sexuálnych a reprodukčných práv všetkých ľudí iniciovať kvalitný a objektívny výskum v oblasti vzťahovej a sexuálnej výchovy na Slovensku
- navrhovať metódy a nástroje pre zavedenie systematickej a kontinuálnej vzťahovej a sexuálnej výchovy do slovenských škôl

Kontakt:

www.rodicovstvo.sk

Klincová 35, 82108 Bratislava

Tel: 0950482510

Email: ceo@rodicovstvo.sk